

► EDITORIAL

Lorena Stuparu

► CONSERVATORISM

Cristian-Ion Popa

Gabriela Tănăsescu

Oana Albescu

Cristian Gherasim

Sabin Drăgulin

Andrei Stan

Silvia Bocancea

Sorin Adam Matei

Iulia Joja

► NEOCONSERVATORISM

Constantin Nica

Leonida Moise

Eugen Lungu

► ESEU

Bogdan Olaru

► ARHIVA

Stelian Tănase

► RECENZIE

Ioana Cristea Drăgulin

► SEMNALE

Sfera Politicii

REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE

EDITATĂ DE FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

APARIȚIE LUNARĂ



VOLUM XVIII
NUMĂRUL 11 (153)
NOIEMBRIE 2010

Conservatorism și neoconservatorism

Sfera Politicii este prima revistă de știință și teorie politică apărută în România, după căderea comunismului. Revista apare fără întrerupere din 1992.

Sfera Politicii a jucat și joacă un rol important în difuzarea principalelor teme de știință și teorie politică și în constituirea și dezvoltarea unei reflecții politologice viabile în peisajul științific și cultural din România.

Sfera Politicii pune la îndemâna cercetătorilor, a oamenilor politici și a publicului, analize, comentarii și studii de specialitate, realizate pe baza paradigmelor teoretice și metodologice ale științei și teoriei politice actuale.

Sfera Politicii își face o misiune din contribuția la consolidarea și dezvoltarea societății democratice și de piață în România.

Revistă editată de:



Fundația
Societatea Civilă

INDEXĂRI INTERNAȚIONALE:

- Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
- International Political Science Abstract / Association internationale de science politique (IPSA/AISP)

Clasificare CNCIS: "B+"
Apare lunar

EDITORIAL BOARD

Călin Anastasiu
Daniel Chirot
Dennis Deletant
Anneli Ute Gabanyi
Gail Kligman
Steven Sampson
Lavinia Stan
Vladimir Tismăneanu
G. M. Tamas
Katherine Verdery

DIRECTOR

Stelian Tănase

REDACTOR ȘEF

Alexandru Radu

SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

Sabin Drăgulin

REDACȚIE

Cecilia Tohăneanu
Alexandru Radu
Aurora Martin
Nicolae Drăgușin
Ioana Paverman
Camelia Runceanu

TEHNOREDACTOR

Liviu Stoica

sferapoliticii@rdslink.ro
redactia@sferapoliticii.ro
<http://www.sferapoliticii.ro>

Sfera Politicii

VOLUMUL XVIII, NUMĂRUL 11 (153), noiembrie 2010

Editorial

- Identitatea individuală: perspective conservatoare3
Lorena Stuparu

Conservatorism

- „Întoarcerea la Comunitate”. O privire sociologică asupra unei înclinații conservatoare.....9
Cristian-Ion Popa
- O perspectivă conservatoare asupra politicii și educației politice: Michael Oakeshott .. 16
Gabriela Tănăsescu
- Pledoarie pentru conservatorism. Moștenirea lui Edmund Burke.....24
Oana Albescu
- Conservatorismul britanic în secolul XX. Dezvoltarea unei tradiții ideologice.....29
Cristian Gherasim
- Rădăcinile teoretice ale tradiționalismului românesc la junimiști, semănătoriști, poporanști și socialiști. O istorie a ideilor politice34
Sabin Drăgulin
- Kogălniceanu, tradiționalistul46
Andrei Stan
- P.P. Carp. Cariera politică a unui conservator convins52
Silvia Bocancea
- Efectele secundare ale globalizării.....58
Sorin Adam Matei
- The Militarisation of European Security and Defence Policy - Unnecessary and/or Inescapable?.....62
Iulia Joja

Neoconservatorism

- Neoconservatorismul politic. Discurs ideologico-doctrinar despre relansarea capitalismului. Revoluția spirituală neoconservatoare - debut și semnificații.....69
Constantin Nica și Leonida Moise
- Neoconservatorismul american și echilibrele de putere din Orientul Mijlociu în primul deceniu al secolului al XXI-lea78
Eugen Lungu

Eseu

- Universalism vs contextualism în filosofia politică. Este structura de bază a societății doar un context special al dreptății?.....84
Bogdan Olaru

Arhiva

- Arhivele Sfera Politicii – Vintilă Horia & Premiul Goncourt 91
Stelian Tănase

Recenzie

- Românii din Italia.....99
Ioana Cristea Drăgulin
- Alina Harja, Guido Melis, *Romeni. La minoranza comunitaria decisiva per l'Italia di domani*

Semnale..... 102

Index de autori..... 103

Identitatea individuală: perspective conservatoare¹

■ LORENA STUPARU

Abstract

This study tries to catch some aspects of individual identity from the perspective of conservative philosophy as distinct of liberalism and it comprises the expression of this challenge at Constantin Rădulescu Motru, a representative thinker of modern Romanian conservatism.

Keywords

individual identity, conservatism,
liberalism, Romanian conservatism

Dificil exprimabilă în termenii ontologiei clasice, din ce în ce mai complicată prin aportul teologiei, identitatea individuală își accentuează caracterul de noțiune problematică pe măsură ce modernitatea instaurează individul, atât ca subiect cât și ca obiect al cunoașterii, în centrul preocupărilor filosofice care-i conferă puterea ce nu va întârzia să se manifeste în plan politico-juridic.

Studiul de față surprinde câteva aspecte ale identității individuale reflectate la nivelul filosofiei conservatoare, prin comparație cu orientarea liberală, integrând în planul general al confruntării celor două doctrine, modalitatea în care este gândită această problemă de unul dintre cei mai reprezentativi exponenți ai conservatorismului românesc, Constantin Rădulescu Motru. Dacă la nivelul concepției liberale și cu atât mai mult la acela al liberalismului postmodern putem construi un concept al identității individuale ce transcende componenta politică națională și chiar pe aceea globală, acesta fiind chiar un ideal și marcând de fapt o criză a democrației,

¹ **Acknowledgment:** Acest studiu a fost finanțat din contractul POSDRU/89/1.5/S/62259, proiect strategic „Științe socio-umane și politici aplicative. Program de pregătire postdoctorală și burse postdoctorale de cercetare în domeniul științelor socio-umane și politice”, cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013.

din punct de vedere conservator nu există identitate individuală „pură”, autoconstruită de individul puternic și întreprinzător datorită libertății și drepturilor sale excesive, a spiritului său de inițiativă. O spune John Gray însuși: „Individualiștii conservatori recunosc că, înainte de orice altceva, chiar înainte de libertate, oamenii au nevoie de un cămin, de un grup de instituții și de un mod de viață pe care le simt ale lor”. Pe de altă parte, ca și liberalii, ei recunosc necesitatea schimburilor de piață și a argumentului rațional în toate planurile de judecată, dar nu le absolutizează:

„Acestea nu reprezintă însă tot modul de viață pe care l-au moștenit și ei nu se pot aștepta ca ele să prospere, sau în cele din urmă să supraviețuiască, în situația în care cultura comună a libertății și responsabilității, care le susține și le animă, este erodată, prin urmărirea mirajului individului suveran al ideologiei liberale.”¹

Consecințele acestui mod de gândire se regăsesc nu numai în planul imediat al politicilor publice ale guvernelor conservatoare, dar și pe termen lung, la nivelul antropologic-cultural al societății: „Orice guvern conservator, în Marea Britanie sau în altă parte, trebuie să fie expresia nu numai a libertăților individuale cuprinse în capitalismul pieței, ci și a identităților culturale care renasc de-a lungul generațiilor. Faptul că identitățile persoanelor nu pot fi o problemă de opțiune, fiind conferite acestora de istorii independente de orice alegere, astfel încât ceea ce este cel mai esențial în legătură cu ei este, în cele din urmă, ceea ce este și cel mai accidental, constituie cea mai adâncă intuiție a conservatorismului. Viziunea conservatoare este aceea că oamenii vor ajunge să aprecieze pe de-a întregul avantajele alegerii atunci când își vor da seama cât de multe lucruri din viețile lor trebuie să rămână pentru totdeauna, neschimbate”.² Este recognoscibil aici atașamentul tipic conservator pentru trecut și pentru păstrarea și perpetuarea valorilor durabile.

Cu aproape un secol în urmă, urmând logica criticii atitudinii liberale, Constantin Rădulescu Motru aducea o contribuție originală la doctrina conservatoare, prin analiza condițiile în care conservatorismul se dezvoltă gradual, contrar spiritualității secolului al XIX-lea în care „dogmatismul științific” moștenit din secolele anterioare își subordonează inclusiv viața sufletească prin cultivarea concepției asocierii senzațiilor pentru explicarea sufletului individual, a concepției omului abstract economic pentru a explica activitatea economică, a contractului social pentru legitimarea statului modern democrat. Aceste trei concepții de natură statică la care se adaugă aceea dinamică a schimbului, împrumutată din practica comerțului, creează iluzia atotputerniciei cunoașterii de sine, căci dacă „un suflet de om, care se explică prin asocierea senzațiilor, rămâne necunoscut în tot ceea ce privește fondul adânc al tradițiilor și aspirațiilor lui”, poate fi totuși foarte bine cunoscut „ca suflet redus la operațiunea schimbului”, care, orice s-ar spune, este mai transparentă decât obscurile procese ale conștiinței. Obiectul cunoașterii în acest caz este în esență „omul economic, abstract, dotat cu tendința înnăscută de câștig”, „construit fără dorințe și fără sentimente tragice”. Or tocmai împotriva acestei reduceri a identității individuale naționale la procesul formării capitalului și la logica contractului social se afirmă conservatorismul: „Când legitimarea francezilor ca francezi, a germanilor ca germani, a românilor ca români vine numai din consimțământul contractual al diferiților indivizi care se găsesc laolaltă pe pământul Franței, Germaniei și României, și nicidecum din legături mai adânci de tradiție locală, de sînge comun și de aspirații comune, atunci rolul schimbului se înțelege de la sine: viața politică a unui popor are ca scop să dea prin schimb un echilibru de interese: fiecare cetățean să schimbe cu

1 John Gray, *Dincolo de liberalism și conservatorism*, Ediție îngrijită și studiu introductiv de Adrian-Paul Iliescu, traducere de Raluca Prună (București: Editura All, 1998), 142.

2 Gray, *Dincolo de liberalism*, 161.

profit bunurile sale contra bunurilor altui cetățean. Cu un cuvânt, schimbul este agentul generator universal. Poporul, care a ajuns să producă, nu pentru consumul său propriu, ci pentru a câștiga prin schimb, a găsit bagheta magică a progresului.”¹

Psihologul român concepe noțiunea libertății individuale, așa cum se precizează începând cu secolul al XIX-lea, drept ideal de viață al omului „care își formează sufletul prin asocieri de senzații, care nu cunoaște alt scop în viață decât să câștige prin schimb, care pune la baza vieții politice contractul și n-are nici o conștiință de imperativele superioare ale soartei sale- că este pe lume purtătorul unei tradiții și-al unei misiuni”². După cum se poate observa, critica lui Motru este îndreptată împotriva adepților filosofiei individualist-liberale care susțin, contrar principiilor moralității comunitare, o moralitate non-obiectivă, variind de la individ la individ și de la o societate la alta. Din perspectiva gândirii “tari”, aceea de tip tradiționalist, rezistența acestui edificiu clădit pe conștientizarea valorii drepturilor fundamentale ale individului este problematică, deoarece situând individul în centrul tuturor preocupărilor și voința sa drept bază a libertății și drepturilor, această filosofie slăbește înclinația naturală a oamenilor de a trăi în societate și totodată angajamentele indivizilor în raport cu ea, obnubilând calitatea de reper moral a societății. Idealului artificial și spiritualității laice îmbrățișate de secolul liberalismului și individualismului, Constantin Rădulescu Motru le opune mai întâi tipul uman pe care se centrează „reațiunea” conservatoare, care nu întârzie să apară la nivelul diferitelor confesiuni din întreaga Europă: „Omul creștin ca individ, are rădăcini mai adânci de cum și-l închipuiau psihologii asociaționiști. De asemenea, viața economică pentru biserica creștină nu se rezumă în goană după schimb. Cu atât mai puțin viața politică, în desfășurarea unor voințe individuale legate printr-un simplu contract. Biserica creștină are altă concepție despre viața omenească. Mai cuprinzătoare și mai profundă. Omul creștin are în viața lui sufletească de realizat un ideal mai înalt decât acela al libertății. Biserica nu vorbește de libertate, ci de datorii morale și de izbăvire de sub păcat. Sufletul creștinului trăiește și se ferește după împăcarea unor conflicte care n-au nici-o asemănare cu tendințele mercantile, puse la baza vieții de burghez. Economia politică burgheză – ca și psihologia, ca și politica din secolul al XIX-lea – se ocupă de o latură a vieții omului, pe când învățătura creștină se ocupă de totalitatea vieții omenești, dându-i acestei vieți și un sens în mijlocul universului”³.

O altă reacție împotriva paradigmei dominante în secolul al XIX-lea pe care o consemnează Motru este curentul romantic, și am adăuga, la sfârșitul secolului, simbolismul. Dacă spiritualitatea aceea laică „ar fi preferat o literatură croită pe modele clasice, fără spontaneitate și fără mister”, adică „ceva tipărit pe tiparul omului abstract”, „ordinea placidă a spiritului burghez făcea un curios contrast cu neastâmpărul pe care îl întrețineau literații” ale căror formule erau foarte sugestive și din al căror efort s-a născut „mișcarea folcloristă” în toată Europa, scoțând la lumină „comori nebănuite din viața popoarelor”, apte să le sublinieze „însușirile sufletești”, altfel spus descoperind o identitate individuală a cărei componentă națională este foarte puternică pentru spiritul conservator.

Naționalismul, continuă gânditorul român, al cărui înțeles a fost sărăcit de asocierea lui cu aspirațiile „modeste” ale burghezului care „voia, înainte de toate, ridicarea barierelor dinaintea libertății comerciale”, adică uniformizarea și centralizarea, chiar și în forma naționalismului de paradă, rezumându-se la convertiri de masă și declarații tactice, se opune totuși logicii contractului social, chiar dacă nu realizează tipul naționalist ideal, descris astfel de Motru: „Omul naționalist este, cel puțin în for-

1 Constantin Rădulescu Motru, *Românismul, catehismul unei noi spiritualități*, Ediție îngrijită de Gheorghe Cazan, (București: Editura Științifică, 1992), 37.

2 Motru, *Românismul*, 38.

3 Motru, *Românismul*, 39.

mă, legat prin tradiție și înrudire de sânge cu poporul din care face parte; nu este un simplu individ care ia parte la un contract social. Naționalismul, sub orîșice formă, este un protest în contra individualismului”.¹ În contextul în care spiritul naționalist și spiritul burghez se dovedesc incompatibile în România, Motru propune ca expresie locală a identității culturale și politice „românismul”, care s-ar rezuma, la începutul secolului XX, dincolo de tot ceea ce presupune individualitatea organică, în imperativul de-a înțelege spiritul vremii, cu atât mai mult cu cât „trăim într-o vreme în care fiecare popor se străduiește să-și asigure viitorul prin valorificarea forțelor sale proprii”.² Românismul, ca formă de naționalism și de conservatorism, așa cum îl concepe Motru (în condițiile în care alți contemporani notorii aveau soluțiile lor la această problemă), nu se întemeiază pe proclamarea unor virtuți iluzorii sau laude ipocrite și exclude „vorbăria naționalistă” care, oricât de frumoasă, nu are credibilitate în comparație cu raporturile științifice ce oferă date statistice de la care pornind se poate contura identitatea psiho-somatică a unui popor, anume: „proportia inteligenților față de mediocri și imbecili; proporția sănătoșilor față de bolnavi; a nașterilor față de cazurile de moarte”.³ Așadar „românismul”, ca orice formă de conservatorism, presupune realismul.

Legat de sensul adînc al realismului și în virtutea unei „încîlnații psihice universale către tradiționalism” (Karl Mannheim), ceea ce dă măsura conservatorismului și a unei culturi înalte este sentimentul religios prin care „omul se înalță deasupra bestialității”, dar totodată această nobilă virtute nu este același lucru „cu sentimentul de turmă pe care îl au fricoșii și animalele” și nu poate fi folosită ca „instrument de ură”. Astfel, ca formă de spiritualitate ce impune „curajul de a auzi și a spune adevărul pe față”, de „a privi sincer în conștiința sa, de a nu se minți pe sine însuși”, românismul este tolerant și nu are o ideologie de-a gata precum socialismul și toate concepțiile utopice.⁴ Iar acesta nu este un imperativ categoric imposibil de atins, de vreme ce mai ales străinii spun despre români că sunt toleranți, fapt remarcat în diverse însemnări de călătorie încă din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Ion F. Buricescu consemnează, între altele, aprecierea lui Edgar Quinet potrivit căreia religia românilor „nu pare incompatibilă cu libertatea civilă și politică”, căci aici toate cultele sunt admise și tolerate „de un timp imemorial”. Mai mult, „aceia chiar, pe care poporul îi disprețuiește, n-au fost niciodată proscriși și persecutați.” Un alt străin, André Bellesort, găsește explicația toleranței românilor prin sinteza caracterelor mai multor etnii, transmisă ereditar : „Nu, poporul român îmi pare format din prea mult sânge diferit, ca să fie fanatic. Când oamenii sunt obligați să pună de acord în ei atîtăia strămoși, din firea lor gâlcevitori, această intimă conciliere îi înclină spre toleranță. Fanatismul este un produs al raselor omogene”.⁵ Sau cum ar spune poetul Geo Dumitrescu în a doua jumătate a secolului XX: „Că slav eram, de n-aș fi fost latin/ Latin aș fi, de nu mi-ar zice dac/ dar a ieșit așa, să fiu român/ Și vreau cu toată lumea să mă-mpac”, regăsind astfel identitatea individuală națională, dincolo de ceea ce au descoperit alți scriitori, dar și etnopsihologii (bunăvoință, ospitalitate, dar și indisciplină, lipsă de perseverență, scepticism, și, pe de altă parte, spirit de adaptare etc.) în compusul ce rezultă prin distilarea și „împăcarea” alterităților.

Această complexă ereditate nu poate fi eludată, de ce vreme a fi conservator înseamnă, pe lângă alte determinații (dintre care cea mai importantă este rezerva față de proiectele de schimbare a societății și implicit a stautului indivizilor) - a crede în valoarea principiului ereditar nu numai în plan politic, dar și în plan psiho-social general, altfel spus a considera că individul devine individ, că procesul individuației se realizează în cazul lui pornind nu numai de la premise istorico-teologice, da și biologice și

1 Motru, *Românismul*, 41.

2 Motru, *Românismul*, 30.

3 Motru, *Românismul*, 28.

4 Motru, *Românismul*, 29.

5 Ion F. Buricescu, *Sufletul românesc* (București : Casa Școalelor, 1944), 20.

antropologice. Pe scurt, ereditatea exprimă tendința naturii de a reproduce la copii anumite caracteristici ale părinților. Astfel se transmit nu numai sângele, sistemul osos, pigmentul, etc. dar și instinctele, inteligența, facultățile perceptive (văzul, auzul, mirosul, gustul), memoria, obișnuințele, sentimentele și pasiunile. Se moștenesc chiar și stările, impulsurile, gesturile, în general toate caracteristicile psihice și morale, iar o astfel de concepție, servind conservatorismul întemeiat pe „principiul realității” pe care îl proclama C. Rădulescu Motru, contrară aceleia liberale de autoconstrucție individuală, era împărtășită de comunitățile intelectuale conduse după principiul restaurării valorilor consacrate în istorie. De exemplu Alexandre D. Dinga afirma, la sfârșitul secolului al XIX-lea că „individul este supus eredității, atât în ceea ce privește forma sa externă, cât și în ceea ce privește formele intelectuale și morale. În consecință, ființa umană întreagă este supusă legilor eredității”.¹ Iar pentru orice observator și cu atât mai mult pentru un savant, ereditatea nu se regăsește numai în individ, dar și în rase, în popoare, în marile familii ale națiunilor. Astfel, identitatea unui popor le datorează foarte mult înaintașilor și autorul menționat exemplifică în cunoștință directă de cauză: „Cine poate să conteste că elvețienii zilelor noastre sunt demnii urmași ai bravilor helveți de altă dată, care au împlinit istoria prin faptele înalte ale eroismului lor ereditar, ale iubirii lor pentru independență și libertate, căreia îi datorează situația morală și politică pentru care Europa întreagă profesează o atât de mare admirație? După cum au fost strămoșii, așa sunt și descendenții marii familii elvețiene”.² Afirmație contestabilă cel puțin prin simpla observație a degenerării altor eroice popoare, dar în epocă, în fața legii eredității se înclina și Th. Ribot, accentuând că moștenirea caracterelor speciei este fatalmente necesară, iar dacă de exemplu, prin absurd, un animal cu organismul speciei din care face parte, ar avea instinctele unei alte specii, ar fi un monstru. În contextul mutațiilor contemporane, „absurdul” și „monstruoșitatea” evaluate acum un secol pot trece drept moduri de a fi diferit, iar acest lucru se răsfânge afirmativ și asupra dreptului la identitatea individuală globală. Dar atunci, la începutul secolului XX, pornind de la o masă enormă de fapte, folosind chiar noțiunea de „ereditate individuală”, Ribot arăta că ereditatea mentală are un rol indiscutabil în formarea caracterelor individuale, de vreme ce aceasta „transmite, conservă, acumulează”, ceea ce înseamnă că ea „creează obișnuințe intelectuale și morale, că orice progres pregătește un progres, iar orice decădere, o decădere”.³ Altfel spus, în ciuda aparențelor descoperite în drepturile „naturale”, prin chiar ereditatea social-istorică ce conservă o întreagă tradiție, „matricea individualității umane”, pentru a reveni la sinteza lui John Gray, se află într-un mediu cultural, în care oamenii în măsura în care pot alege, au și responsabilitatea acțiunilor lor. În planul politicii aplicate, deși „formarea caracterului individual nu poate constitui în sine o preocupare directă pentru guvernanti, fiind mai degrabă sarcina instituțiilor intermediare, a familiilor, bisericilor și asociațiilor voluntare”, „guvernele conservatoare acceptă (ceea ce este suprimat în teoria liberală) că individualitatea umană nu este un fapt natural, ci o realizare culturală, câștigată cu dificultate și ușor de pierdut”.⁴

Acest lucru se pare că îl avea în vedere și C. Rădulescu-Motru atunci când arăta că, spre deosebire de revoluționarii „care cred că viața unui popor se poate schimba independent de trecutul său prin intuiția unei organizări ideale, prin conducerea unui om superior, prin transformarea bruscă a tehnicii economice; adică prin cauză externă și nu imanenetă firii poporului”, conservatorii consideră că „viața poporului e determinată de la început de firea sa constitutivă și că orice abatere de la firea sa

1 Alexandre D. Dinga, *L'hérédité des instincts, des passions et des sentiments* (Genève: Imprimerie Centrale Genevoise, 1887), 43.

2 Dinga, *L'hérédité*, 44.

3 Th. Ribot, *L'hérédité psychologique* (Paris : Librairie Félix Alcan, 1914), 412-413.

4 Gray, *Dincolo de liberalism*, 141.

este numai aparentă și de scurtă durată”¹. De asemenea, pentru a reveni la aspectul particular al acestor considerații de ordin general, în lucrarea *Psihologia poporului român* (1937) Motru insistă, după cum remarcă și Buricescu, asupra „individualismului sufletului românesc” ce s-ar manifesta prin aceea că „românului nu-i place tovărășia”, ceea ce face discutabil și simțul său politic: „El vrea să fie de capul lui, stăpân absolut la el în casă, cu o părticică de proprietate cât de mică, dar care să fie a lui. Din această cauză el înclină puțin spre anarhie”². Spre deosebire de individualismul occidental axat pe inițiativa personală în plan economic și pe spiritul de independență în plan politic, „individualismul românesc nu produce nici oameni întreprinzători, care să iasă din făgașul muncii tradiționale sătești, nici oameni care să aibă o părere politică precisă și să lupte pentru ea”. Individualismul acesta atipic, diferit de acela „burghez apusean”, se reduce, după Motru, la „o simplă reacție subiectivă, un egocentrism, sub influența factorului biologic ereditar”³.

Dar subiectivitatea este un substitut al individualității, iar centrarea asupra ego-ului este o condiție a recunoașterii identității, fie că e vorba de recunoașterea-identificare a unui obiect (aici sinele individual), fie de recunoașterea-atestare pe care le examina Paul Ricoeur luând ca reper reprezentanți ai filosofiei moderne, începând cu Descartes, pentru a observa faptul că „reflecția asupra identității colective este mai sofisticată decât aceea asupra identității-ipseitate a subiecților individuali ai acțiunii”⁴.

Din moment ce există identități implicând capacități personale și identități „aferele legate sociale”, problema identității individuale conjugă autori diferiți pentru care subiectul teoretico-filosofic, antropologic-cultural, psiho-social, politicologic în sens larg, expunându-și propria teorie a micilor sau marilor percepții ale lumii în care se înscrie se regăsește pe sine, chair și atunci când descoperă superioritatea comunității asupra interesului egoist al individului liberal. Dacă „totuși, individualismul este, pentru noi, un destin istoric pe care îl putem nuanța, dar pe care nu putem spera să îl evităm”, atunci, consideră John Gray, „sarcina politicii conservatoare este aceea de a menține cultura și instituțiile care constituie matricea individualismului, astfel încât să asigure faptul că forma individualistă de viață nu va ruina capitalul moral și politic, într-o asemenea măsură încât aceasta să devină un episod care se autolimitează”. Asumându-și observația lui Disraeli, același autor afirmă că valorile conservatoare pot fi păstrate numai dacă avantajele acestora sunt resimțite de toți indivizii („oamenii obișnuiți”) și numai dacă ar fi cu adevărat activă, în rândul celor ce dețin bogăția, grija pentru cei săraci, pentru aceia care nu-și pun problema identității individuale, ci o trăiesc zi de zi sub presiunea unor dureroase experiențe de piață a muncii și a prețurilor. Altfel spus, „nu în renașterea unui conservatorism mai vechi, patrician, stă speranța că valorile conservatoare vor supraviețui și se vor dezvolta în generațiile următoare. Acest rezultat fericit va surveni numai dacă guvernele conservatoare sunt percepute ca fiind angajate în extinderea avantajelor libertății și independenței, pentru toți”⁵.

În spiritul realismului conservator pe care îl actualiza în vremea lui Constantin Rădulescu Motru, trebuie să recunoaștem însă că la momentul actual tot mai puțini indivizi își regăsesc identitatea în valorile spiritului conservator, paradoxul postmodern constând în aceea că afirmarea și consacrarea posibilităților de participare la viața comunitară în toate componentele ei, nu a condus la căutarea de sine în sfera publică, ci dimpotrivă, a făcut vizibilă tendința individului de a-și proiecta identitatea în spații mai curând private, sau în acelea (fie reale, fie virtuale) ale unor comunități restrânse.

1 Constantin Rădulescu Motru, „Conceptia conservatoare și progresul”, în *Doctrinile partidelor politice*, Ediție realizată de Petre Dan (București: Editura Garamond, 1996), 78.

2 Cf. Buricescu, *Sufletul*, 129.

3 Buricescu, *Sufletul*, 129.

4 Paul Ricoeur, *Parcours de la reconnaissance* (Paris: Stock, 2003), 247.

5 Gray, *Dincolo de liberalism*, 160.

„Întoarcerea la Comunitate”

O privire sociologică asupra unei înclinații conservatoare¹

■ CRISTIAN-ION POPA

Abstract

*This study provides a critical analysis of the conservative ideological inclination which claims a „return to Community”. To this end, he presents the classic work of German sociologist Ferdinand Tönnies *Gemeinschaft und Gesellschaft* (1887) by applying the analytical perspective offered by contemporary sociologists such as Robert A. Nisbet and Raymond Boudon.*

Keywords

community, solidarity, tradition, association, property, trade, contract

Redescoperirea comunității² este fără îndoială cea mai distinctivă dezvoltare ideologică a secolului al XIX-lea, separându-l net de secolul precedent. Contractul și, respectiv, Comunitatea sunt „ideile-pivot” ale celor două secole de gândire socială. În secolul al XVIII-lea, filosofii iluminiști au dezvoltat ideea contractului rațional pentru a întemeia noua ordine socială. În secolul al XIX-lea, însă, ideea contractului reculează în fața (re)descoperirii simbolismului comunității. Legăturile interumane de tip comunitar – reale, tradiționale sau inventate – sunt resemnificate pentru a alcătui societatea umană „bună”, „adevărată” (*good society*), sesizabilă în asociații precum statul sau biserica, dar și în corporațiile profesionale, sindicate și chiar în mișcări revoluționare. Așadar, noțiunea însăși de comunitate relevă un înțeles cuprinzător, mai larg decât acela al comunității locale. În viziunea conservatorilor din secolul al XIX-lea, această noțiune desemnează toate formele de

1 **Acknowledgment:** Această lucrare a fost finanțată din contractul POSDRU/89/1.5/S/62259, proiect strategic „Științe socio-umane și politice aplicative. Program de pregătire postdoctorală și burse postdoctorale de cercetare în domeniul științelor socio-umane și politice”, cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013.

2 Robert A. Nisbet, *The Sociological Tradition* (London: Heinemann, 1967), 47.

asociații umane caracterizate printr-un grad înalt de intimitate personală, profunzime emoțională, angajament moral, solidaritate și continuitate în timp. Comunitatea este concepută ca fiind alcătuită din oameni „întregi”, „totali”, spre deosebire de diversele asociații care angajează indivizii în unul sau altul dintre „rolurile” pe care le îndeplinesc în societatea modernă. Întruchipările tipice ale comunității sunt locul de origine, religia, națiunea, rasa, profesia sau un anumit crez. Dar arhetipul său istoric și simbolic, deopotrivă, este familia, comunitatea autentică prin excelență, deosebită de asociațiile utilitare sau contractuale, caracterizate prin concurență și conflict¹.

În anul 1887, sociologul clasic german Ferdinand Tönnies a sintetizat această problematică în lucrarea sa fundamentală *Gemeinschaft und Gesellschaft* (*Comunitate și Societate*)². Prima parte a tratatului lui Tönnies se ocupă cu determinarea generală a conceptelor principale și dezvoltă „teoria comunității” și, respectiv, „teoria societății”; a doua parte explicitează noțiunile, corelative, de „voință esențială” sau „organică” și de „voință reflectată”; iar partea a treia analizează fundamentele sociologice ale „dreptului natural”.

Ființele umane conviețuiesc în raporturi și asociații diverse. Există însă două tipuri principale de asociații umane: *comunitatea* și *societatea*. Această tipologie bipolară face inteligibile toate formele posibile de asociații umane, căci descrie un *continuum* de variație ai cărui poli extremi sunt reprezentați de asociațiile de tip comunitar, precum familia, de exemplu, și, respectiv, de asociațiile de tip societal, al căror prototip este întreprinderea industrială sau comercială modernă, „capitalistă”. Astfel, acest cadru conceptual facilitează descrierea atât a grupurilor sociale mici, primare, informale etc., cât și analiza marilor organizații sociale și chiar a societăților în ansamblul lor. După cum s-a observat în mod îndreptățit, cei doi termeni polari, care descriu în fond două tipuri de socialitate umană, „se pot combina în dozaje (gradații) variabile”³.

Comunitatea este conviețuirea intimă, privată; societatea, dimpotrivă, reprezintă ceea ce este public; ea este lumea. Bunăoară, în adolescență suntem preveniți să nu intrăm în *societăți rele*, dar *comunitatea rea* este o contradicție în termeni. Există comunități de limbă, de moravuri, de credință; dar există societăți industriale, comerciale, științifice etc. Există, de asemenea, proprietatea comună asupra bunurilor între soți și proprietatea comunitară, „obștească” asupra terenurilor, pădurilor etc. Într-un sens foarte general, există o comunitate care înglobează întreaga Umanitate, așa cum vrea să fie Biserica. Astfel, „comunitatea este viața comună adevărată și durabilă. Într-o anumită măsură, comunitatea poate fi înțeleasă ca un *organism viu*, iar societatea ca un *agregat mecanic și artificial*” (s.m.). Conviețuirea comunitară este imediat sesizabilă în trei tipuri de legături interumane: de rudenie (comunitatea de sânge), de vecinătate (comunitatea de loc) și de prietenie (comunitatea spirituală), felul de comunitate cel mai specific uman și cel mai elevat. Astfel, cadrele de desfășurare ale vieții comunitare sunt: casa familială, în care membrii săi dispun împreună de bunurile lor; satul, care deține în posesie și folosință comună terenurile, pădurile etc.; și micul burg, în interiorul căruia apar, ca produse specifice ale sale, corpurile profesionale și comunitățile religioase, care sunt cele mai înalte manifestări ale ideii de comunitate.

Prin urmare, familia, satul, micul oraș, dar și o origine comună, o generație și chiar un popor sunt forme de comunitate umană. Însă „în ideea de familie, ca expresie generală a ideii comunitare, sunt conținute toate aceste formații diverse, căci ele

1 Nisbet, *The Sociological Tradition*, 47.

2 Ferdinand Tönnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft* (1887), (Darmstadt: Verlag von Hans Buske, 1935); tr. fr. *Communauté et Société. Catégories fondamentales de la sociologie pure*, Introduction et traduction de J. Leif (Paris: P.U.F., 1944).

3 Ilie Bădescu, *Istoria sociologiei* (Galați: Editura Porto-Franco, 1994), 160.

provin din ea”¹. Comprehensiunea și concordia, rezultate ale cunoașterii reciproce și ale modurilor comune de activitate și de gândire, reprezintă aici forțele simpatetice particulare care unesc membrii comunității într-un întreg.

Prin contrast, societatea este „un grup de oameni care, trăind ca și în comunitate, pașnic, *nu sunt organic legați, ci sunt organic separați* (s.m.); dacă în comunitate ei rămân legați în ciuda oricărei separări, în societate ei sunt separați în ciuda oricărei relații... Aici fiecare este pentru sine și într-o stare de tensiune față de toți ceilalți... Nimeni nu face ceva pentru altul, nimeni nu vrea să dea ceva altcuiva decât în schimbul unui bun sau serviciu estimat ca fiind cel puțin echivalent cu al său”².

Așadar, societatea *separă* indivizii și bunurile lor. Există însă un bun social comun, care este creația tuturor și se dezvăluie tuturor prin actul simplu al *schimbului* de bunuri și servicii, înțeles ca relație socială fundamentală. În principiu, schimbul vehiculează valori echivalente. Prin însuși acest act social elementar, coparticipanții instituie împreună un domeniu comun și dobândesc un bun comun, care este valoarea socială fundamentală: *rațiunea abstractă*. „Aceasta reprezintă ceea ce este rezonabil, just, real, asupra căruia toți sunt de acord în mod necesar, astfel încât toți pot fi considerați ca asociați în persoana judecătorului, a măsurătorului și a savantului care pronunță asupra lucrurilor *judecata obiectivă*. Toți trebuie să o recunoască, să se conducă după ea întrucât sunt ei înșiși o rațiune și o gândire obiectivă, folosind în consecință aceeași măsură, măsurând cu aceeași balanță”³.

Prin urmare, omul comunitar și individul social sunt animați în acțiunile lor în două moduri tipice diferite. Primul este însușit de ceea ce Tönnies a numit, utilizând terminologia filosofică germană, „voința esențială” sau „organică”, iar al doilea de „voința reflectată”. Ce semnifică aceste formule metaforice?

Cele două tipuri de voințe umane devin inteligibile de îndată ce sunt considerate stimuli sau motivații ale activității umane, în general. „Fiecare exprimă un tot coerent în care sentimentele, pornirile și dorințele, oricât de diverse, au unitatea lor...”⁴. Astfel, omul comunitar este ancorat în trecut, iar individul social este situat în prezent și orientat către viitor. Formele activității celui dintâi sunt plăcerea, obiceiul și memoria, iar ale celui de-al doilea sunt reflecția, decizia și conceptul. „Fără cunoașterea și acceptarea acestei opoziții – avertiza Tönnies –, comprehensiunea sociologică a conceptelor prezentate aici este imposibilă. În particular, formele implicate în plăcere, obicei și memorie sunt la fel de esențiale și caracteristice pentru asociațiile comunitare precum sunt acelea ale reflecției, deciziei și conceptului pentru tipurile societății”⁵.

În societate, persoana abstractă se opune în mod dialectic altei persoane abstracte, comerciantul se opune altui comerciant etc., căci toți sunt concurenți pe piața mărfurilor. Prin urmare, prin acțiunile lor, ei își urmăresc interesele proprii și numai *per accidens* interesele generale ale societății. Prin contrast, în comunitate activitățile oamenilor pot fi considerate manifestări ale întregului, forme de expresie ale conviețuirii lor comunitare.

Este evident că aceste două forme de voințe umane sunt *categorii ale gândirii*, instrumente cognitive menite să faciliteze comprehensiunea realității sociale. Diversitatea reală a activităților umane devine inteligibilă prin această concepere duală a sa. „Ca produse ale gândirii (*Gedankenprodukte*), libere și arbitrare, aceste concepte se exclud mutual: formele voinței organice nu trebuie să conțină deloc voința reflectată, și invers”⁶.

1 Tönnies, *Communauté et Société*, 5.

2 Tönnies, *Communauté et Société*, 39.

3 Tönnies, *Communauté et Société*, 40.

4 Tönnies, *Communauté et Société*, 81.

5 Tönnies, *Communauté et Société*, 118.

6 Tönnies, *Communauté et Société*, 127.

Cât privește *dreptul* care guvernează cele două tipuri de asociații umane, comunitatea apare ca o unitate substanțială a membrilor săi, *unum per se*, în timp ce societatea se înfățișează doar ca o unitate nominală, rezultat al însumării exterioare și precare a voințelor individuale, *unum per accidens*. „Potrivit acestei distincții, există un sistem de drept în care oamenii se comportă unii față de alții ca membri naturali ai unui întreg, și un sistem de drept în care indivizi complet independenți unii de alții nu se comportă decât după propria lor voință reflectată”. Cele două ordini juridice pot fi ușor deosebite după modurile specifice de instituire a dreptului de proprietate: *posesia* și *bunul*. „Posesia poate fi înțeleasă ca proprietate organică și interioară, bunul ca proprietate mecanică și exterioară”¹. Posesia comună asupra animalelor, terenurilor, pădurilor este legată în mod indisolubil de subiectul său – comunitatea –, nefiind alienabilă decât prin forță și contrângere. Dimpotrivă, bunurile – sumă de obiecte divizibile, măsurabile și interșanjabile – nu sunt doar alienabile, ci de-a dreptul destinate înstrăinării și schimbului pe piața liberă a mărfurilor.

Dacă *utilizarea* nemijlocită a lucrului este apropiere umană substanțială, *schimbul* este actul social liber prin care se exprimă voințele individuale. Ca obiecte destinate schimbului, lucrurile devin mărfuri interșanjabile. Prin chiar această proprietate a lor, toate mărfurile sunt asemănătoare, iar această asemănare se exprimă prin intermediul banilor, ca sferă generală a voinței reflectate.

Toate aceste opoziții au fost surprinse într-un mod general și de către Sir Henry S. Maine, evocat de Tönnies, cu o dualitate conceptuală care va face o carieră lungă în științele sociale: *status* versus *contract*. Emergența societății moderne a fost descrisă de Maine ca o trecere progresivă de la *status* – ansamblul legăturilor comunitare în care era așezat omul tradițional – la *contract* –, o ordine socială fundată pe acordul liber al voințelor individuale. „În întregul său curs, aceasta se caracterizează prin disoluția graduală a legăturilor de familie și înlocuirea lor cu obligația individuală. Individul este în mod constant pus în joc în locul familiei, ca unitate care fundează dreptul civil”².

Astfel, distribuția și exercitiul puterii, strâns legate, de altfel, de proprietate, capătă formele specifice celor două tipuri de asociații umane. Dacă în comunitate proprietatea comună face astfel încât puterea să se manifeste ca putere a întregului asupra părților, în societate atât puterea, cât și proprietatea aparțin *a priori* individului, independent și chiar împotriva celorlalți indivizi. În general, asociația socială presupune persoane individuale și se caracterizează prin faptul că „întreaga sa activitate este în mod obligatoriu limitată, întrucât este apropiată de către participanți, deci în măsura în care trebuie să fie legală, în raport cu un scop determinat și cu mijloacele corespunzătoare”³. În acest sens, sunt tipice asociațiile cu scop utilitar precum *societățile pe acțiuni* ori, mai specific, *societățile cu răspundere limitată*⁴.

În sfârșit, comunitatea și societatea pot fi descrise, de asemenea, folosind opoziția dintre *muncă* și *comerț*. Referindu-se în mod explicit la teoria lui Karl Marx, Tönnies scria: „Orice muncă, creație și acțiune a oamenilor este un fel de artă și, pentru a spune astfel, de activitate organică, prin care voința umană se exprimă, domină materia dându-i o formă și, când servește la conservarea, progresul sau plăcerea unei comunități, ca în condițiile naturale și primitive, ea este comprehensibilă ca o funcție a acesteia...Comerțul, ca apetit de câștig, este contrariul unei asemenea arte”⁵. Comerțianții sunt liberi de legăturile vieții comunitare și cu cât sunt mai liberi de acestea cu atât succesul lor este mai deplin. Ei sunt „stăpânii și seniorii naturali ai societății”⁶.

1 Tönnies, *Communauté et Société*, 172.

2 Henry S. Maine, *Ancient Law* (London: Everyman's Library, 1861), 99.

3 Tönnies, *Communauté et Société*, 190.

4 Tönnies, *Communauté et Société*, 193.

5 Tönnies, *Communauté et Société*, 55.

6 Tönnies, *Communauté et Société*, 58

Fără îndoială, prin aceste aserțiuni, Tönnies reia conceptul marxian al „omului autentic”, a cărui activitate, nemutilată de diviziunea muncii și neînstrăinată de comerțul capitalist, constituie expresia umanității sale veritabile. Cu mențiunea, însă, că Marx nu îl situează pe acesta în trecut, în interiorul alcătuirilor sociale feudale, „în idiotia vieții de la țară”, cum spunea el, anterioară intrării „în apa înghețată a calculului egoist”¹ a capitalismului modern, ci îl proiectează în viitor, într-o utopică societate comunistă.

Din acest punct de vedere, ideile lui Tönnies sunt mai puțin precise. De altfel, după cum s-a observat, filiația marxistă a concepției sale sociologice a fost și rămâne controversată². Dacă guvernul prusian îl considera socialist, un discipol diminuat al lui Marx, unii comentatori consideră lucrarea lui Tönnies una dintre principalele surse de inspirație ale lui Oswald Spengler, pentru *Der Untergang des Abendlandes* (1918, 1822), și chiar pentru *Die Jugendbewegung* („Mișcarea tinereții”) care, după primul război mondial, luase în Germania o anumită amploare. Această mișcare făcea apel la „suflet și sânge” contra „rațiunii și lucrurilor”, preconizând „întoarcerea la comunitate”, împotriva „societății civile (bugheze)”, preponderentă în secolul al XIX-lea și căreia Cancelarul Bismark îi conferise un fel de investitură oficială³.

Într-adevăr, Tönnies se referea cu predilecție la trecut, evocând comunele, corporațiile și ordinele religioase medievale drept întruchipări ale Comunității, dar scruta și viitorul, pentru a spune astfel, gândind că o revoluție a claselor populare moderne ar provoca sfârșitul Societății și întoarcerea la Comunitate. „Societatea” pe care o descrie sociologul german Ferdinand Tönnies – nota undeva Émile Durkheim – „este societatea capitalistă a socialiștilor. Autorul împrumută adeseori de la Karl Marx și de la Ferdinand Lassalle culorile sumbre cu care zugrăvește acest tip de societate” (s.m)⁴.

Teoria lui Tönnies nu poate fi însă redusă decât cu prețul unei simplificări abuzive la dualitatea ideologică fundamentală *socialism-capitalism*, între altele pentru că este evidentă, între aplicațiile sale ideologice, și o puternică înclinație *conservatoare*. În orice caz, după cum remarcă Raymond Boudon, teoria este „supradeterminată», căci comunitatea în sensul lui Tönnies poate hrăni la fel de bine reveriile reacționare despre ordinea preindustrială, ca și utopiile socialiste despre societatea fără clase”⁵.

În definitiv, Tönnies a dezvoltat ideea sociologică simplă potrivit căreia există două tipuri principale de contexte sociale: *unul* în care legăturile dintre oameni sunt mai puternice (satul, micul oraș), și *altul* în care acestea sunt mai slabe (metropola). Această idee a fost reluată în secolul al XX-lea de Émile Durkheim, Robert Redfield, Talcott Parsons ș.a., ajungând să ocupe în tratatele de sociologie locul teoremei lui Pitagora din manualele de geometrie. „Știința veritabilă” – spunea Tönnies însuși – „este aceea a noțiunilor... Studiul fenomenelor sociale nu diferă de acela al figurilor geometrice. În amândouă noțiunile fundamentale constituie cadrele înseși ale cunoașterii. În sociologie, ca în orice știință, acestea sunt construcții ale rațiunii pure care ne dau accesul la realitate”⁶.

1 Karl Marx, Friedrich Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, în: *Opere*, vol. 4 (București: Editura politică, 1958), 468.

2 Ion Ungureanu, *Paradigme ale cunoașterii societății* (București: Humanitas, 1990).

3 J. Leif, *Introduction*, în: Tönnies, *Communauté et Société*, xxx.

4 *An Exchange between Durkheim and Tönnies on the Nature of Social Relations*, with an Introduction by Joan Aldous, în: *American Journal of Sociology*, Volume 77, Number 6, May (Chicago: University of Chicago Press, 1972), 1197.

5 Raymond Boudon, François Bourricaud, *Dictionnaire critique de la sociologie* (Paris: P.U.F., 1990), 74.

6 Apud J. Leif, *Introduction*, în: Tönnies, *Communauté et Société*, xxi.

Prin urmare, *Gemeinschaft* și *Gesellschaft* descriu două tipuri abstracte de societăți. În primul tip legăturile dintre oameni sunt afective, personale (A), căci comunitatea este mică (B), se conduce după reguli informale sau cutume (C), diviziunea muncii este sumară (D), iar ierarhiile și distincțiile de status sunt recunoscute și respectate (E). Prin contrast, în tipul al doilea relațiile sociale dintre indivizi sunt utilitare, impersonale (A'), căci societatea are dimensiuni mari (B'), este guvernată de reguli formale sau legi (C'), diviziunea muncii este complexă (D'), iar ierarhiile și diferențierile sociale sunt contestate în permanență (E'). Teoria lui Tönnies indică astfel că societățile reale tind să se apropie de unul sau altul dintre cele două tipuri, fiind mai curând *Gemeinschaften* ori mai curând *Gesellschaften*¹.

Este însă necesar să fie în mod clar sesizat caracterul *ideal*, în sensul care a fost atribuit de sociologia clasică germană acestor tipologii, care, în diverse forme, sunt recurente în științele umane contemporane. Astfel pot fi înlăturate, cel puțin parțial, echivocurile pernicioase și generalizările ideologice abuzive care provin din interpretările *realiste* naive, care *reifică* construcțiile tipologice abstracte.

Una dintre concluziile teoretice principale a celebrei „dispute a metodelor” (*Methodenstreit*) germane de la sfârșitul secolului al XIX-lea a fost aceea că științele sociale nu se deosebesc de istoriografia tradițională prin caracterul lor *nomotetic*, ci prin caracterul lor *formal*. Ele nu formulează legi generale, ci tipologii sau modele ideale ori formale. Prin însuși statutul lor epistemologic, acestea nu descriu propriu-zis realitatea socială și istorică și, de asemenea, nu pot constitui o bază pentru predicții; căci ele nu sunt teorii empirice *stricto sensu*. Ele nu sunt refutabile, în sensul lui Karl R. Popper, căci nu sunt empirice, dar nu sunt nici metafizice, în sensul aceluiași autor².

Sociologia clasică germană a numit *formale* această categorie de teorii fundamentale în științele umane. Ele sunt cadre teoretice abstracte care urmează să fie „umplute” empiric; de asemenea, sunt generale, în sensul că pot fi aplicate la situații particulare foarte diverse. Cu termenii lui Bertrand Russell, aceste teorii sunt „funcții propoziționale”, adică ansambluri de aserțiuni teoretice care pot căpăta o semnificație empirică de îndată ce variabilele pe care le conțin sunt înlocuite prin constante.

Sociologii clasici germani – Ferdinand Tönnies, dar și Georg Simmel, Max Weber ș.a. – au avut viziunea cea mai *laică*, adică cea mai puțin *ideologică* asupra realității sociale. În urma lui Kant și a lui Hegel, ei au profesat un antinaturalism viguros, distingând în mod riguros între diversele sisteme conceptuale și realitatea însăși. Or, „capcana realismului” constă tocmai în a considera drept proprietate a lucrului însuși ceea ce nu este decât o noțiune abstractă sau, cu termenii lui Hegel, a identifica conceptul sau forma cu realitatea sau conținutul, a confunda *raționalul* cu *realul*.

După cum s-a observat, tenacitatea „iluziei realiste” se explică prin faptul că ea reprezintă unul dintre mecanismele esențiale ale formării ideologiilor politice. Când sistemele conceptuale sunt interpretate corect, adică formal, ele sunt instrumente deosebit de fecunde de comprehensiune a realității sociale și istorice; iar eficacitatea lor provine din faptul că ele prezervă dreptul la diversitate și contingentă, a căror excludere este profesiunea de credință a gândirii ideologice³. Fiind formale, acestor modele nu li se poate atribui o putere de predicție pe care nu o pot avea, căci realul depășește întotdeauna raționalul, mai ales când este vorba despre fenomene sociale și istorice. Aceste „construcții” abstracte, indispensabile cunoașterii, sunt întotdeauna excedate de realitate, în multiplicitatea și diversitatea ei ireductibile.

1 Raymond Boudon, *La place du désordre* (Paris: Quadrige/P.U.F., 1991), 104.

2 Karl R. Popper, *Logica cercetării*, traducere de Mircea Flonta, Alexandru Surdu și Erwin Tivig (București: Editura științifică și enciclopedică, 1981).

3 Boudon, *La place du désordre*, 231.

Meritul incontestabil al lucrării lui Tönnies rămâne acela că, prin abordarea comparativ-istorică a celor două tipuri principale de asociații umane, a oferit o explicație propriu-zis *sociologică* a originii capitalismului, a statului modern și a întregii dispoziții moderne a spiritului. Dacă alți sociologi clasici au identificat *causa efficiens* a acestui proces istoric de anvergură în domeniul *politic, economic* sau *militar*, Tönnies o descoperă în domeniul *social*, mai precis în dislocarea comunităților tradiționale de către modurile necomunale de organizare socială. Dacă Marx trata disoluția comunităților tradiționale ca o consecință a emergenței capitalismului, Tönnies, asemenea lui Hegel care a teoretizat tranziția de la familia tradițională la societatea civilă, consideră societatea modernă urmarea necesară a pierderii modului de viață comunitar în tranziția de la *Gemeinschaft* la *Gesellschaft*¹.

¹ Nisbet, *The Sociological Tradition*, 78.

O perspectivă conservatoare asupra politicii și educației politice: Michael Oakeshott

■ GABRIELA TĂNĂSESCU

Abstract

The paper aims to relief Michael Oakeshott's contribution to the reaffirmation of conservative perspective on political education, as part of the political activity which involves a specific type of knowledge and also as part incorporated in the understanding of politics. It presents Oakeshott's critical detaching from the understanding of politics as a purely empirical activity and from the ideological style of politics. Finally it indicates the components of knowledge involved in political activity and of appropriate political education proposed by Oakeshott: the profound knowledge of the own country tradition of political behaviour, the knowledge of the politics of other contemporary societies, the philosophical study.

Keywords

politics, attending to the general arrangement of a society, knowledge of politics, political education, understanding of political activity, empirical activity, political ideology, ideological style of politics, tradition of political behaviour

Intenția acestui studiu este de a prezenta perspectiva lui Michael Oakeshott asupra educației politice nu doar pentru a releva ineditul ei, ci și pentru a o reliefa ca parte semnificativă a celei mai importante rafinări a tradiției conservatoare britanice. Intenția implicită a acestei prezentări este de a reliefa un instrument neprețuit de analiză a cauzelor manifestărilor «maladive» ale politicii actuale, inclusiv ale politicii autohtone, o politică mereu «nouă», fără «identitate», mult îndepărtată de valori, practici, instituții și solidarități constituite, de reperiile unei filosofii politice a moderației, consensului, ordinii și decenței. Ca atare, după o situare a reflecției lui Michael Oakeshott în gândirea politică contemporană și precizarea principalelor sale coordonate, studiul înfățișează perspectiva sa asupra educației politice, circumscrisă ca parte a activității politice care implică un tip specific de cunoaștere și ca parte a unui tip specific de înțelegere a politicii. Această prezentare conține temeiurile detașării critice ale lui Oakeshott de înțelegerea politicii ca activitate pur empirică și de stilul ideologic de politică. În final, sunt indicate componentele cunoașterii implicate în activitatea politică și ale educației politice pe care Oakeshott a considerat-o dezirabilă: cunoașterea profundă a „tradiției comportamentului politic” din propria țară, cunoașterea politicii altor societăți contemporane și studiul filosofic.

Tema continuității sau Oakeshott ca „partener de discuție pentru Burke”

Una dintre ilustrările filosofice de referință ale conservatorismului, cea mai semnificativă din spațiul britanic al ultimului secol, este datorată lui Michael Oakeshott, apreciat drept unul dintre cei mai importanți gânditori politici englezi, dacă nu cel mai important, ai secolului XX, „comparabil eventual ca însemnătate cu Burke”¹. Se poate afirma desigur că Oakeshott s-a înscris între cei mai expresivi susținători ai temelor care „au distins de la bun început conservatorismul”, „teme enunțate de Burke cu privire la Franța revoluționară”, și în virtutea cărora „Burke ar putea fi astăzi fără mari probleme un partener de discuții pentru un Jouvenel, un Kirk sau un Oakeshott...”². În același timp însă, este important de subliniat că Oakeshott și-a acordat abordarea tematică conservatoare la realitățile politice și educaționale ale lumii contemporane, ca și la configurația principalelor paradigme ale gândirii politice.

Situarea sa „în prima linie a filosofiei politice contemporane” a fost accelerată de publicarea lucrării *Rationalism in Politics* (1962), „eveniment major în filosofia politică contemporană”³, care sub raport tematic constituie cea mai importantă reafirmare a tradiției conservatoare din Anglia: pledoaria pentru continuitate și evoluția socială graduală, adaptativă; critica raționalismului politic și a fundaționismului cognitiv corespunzător⁴; teoria cunoașterii practice, „pre-teoretice”, non-intelectualiste; perspectiva instrumentală asupra vieții politice. Perspectiva politică nonteleologică a lui Oakeshott a subsumat o contribuție marcantă la dezbateră contemporană a libertății individuale – ce a prefigurat concepția sa ulterioară asupra societății civile⁵ – și la dezbateră contemporană a «politicii» – a „stilurilor de politică” și de guvernare –, a tipurilor de „dispoziții” (înclinații), „caractere generale” și atitudini mentale și comportamentale determinate de modele dihotomice de înțelegere a condiției umane și a societății.

1 J.S. McClelland, „Conservatism: Maurass and Oakeshott”, în *A History of Western Political Thought* (London, Routledge, 1998), 741.

2 Robert Nisbet, *Conservatorismul*, traducerea din engleză și introducere la ediția română de Sorin Cucerai (București, CEU, Editura Du Style, 1998), 25, 23.

3 Timothy Fuller, „Foreword”, în Michael Oakeshott, *Rationalism in Politics and Other Essays* (Indianapolis, Liberty press, 1991), XIII.

4 Oakeshott a caracterizat raționalismul ca fiind dominat de „doctrina despre cunoașterea omenească” care susține „independența de gândire”, „superioritatea intelectului lipsit de opreliști” [„călăuza infailibilă”], capabil să genereze cunoștințe certe, demonstrabile despre om și societate, să pună în discuție valoarea tuturor adevărilor adânc înrădăcinate sau împărtășite, să transcendă prejudecățile, tradiția și, în general, orice autoritate cu excepția autorității rațiunii. În formularea lui Oakeshott, raționalismul susține existența unei „rațiuni comune întregii omeniri”, „o putere comună de examinare rațională care este temeiul și inspirația argumentelor”. Preocupat de argumente *a priori*, de principii și de teorii generale [„idiomul principiilor generale”], pe care le impune evenimentelor dincolo de experiență și de cunoașterea tradițională a societății, raționalismul este „lipsit de simțul ritmului și al continuității”. A se vedea în acest sens Oakeshott, „Rationalism in politics”, în Oakeshott, *Rationalism...*, 6-43; în română Michael Oakeshott, *Raționalismul în politică*, traducere și prefață de Adrian-Paul Iliescu (București, All, 1995), 8-46.

5 Lucrările ulterioare anului 1962, anul apariției *Rationalism in Politics*, au fost *On Human Conduct* (1975), o expunere sistematică a idealului asocierii civile în istoria europeană modernă, *Hobbes on Civil Association* (1975), *On History and Other Essays* (1983), *The Voice of Liberal Learning: Michael Oakeshott on Education* (1989), lucrare editată de Timothy Fuller prin reunirea eseurilor asupra educației în perspectiva idealului de asociere civilă. Anterior, Oakeshott a publicat *Experience and Its Modes* (1933), fundamentală pentru înțelegerea perspectivei filosofice a autorului, *The Social and Political Doctrines of Contemporary Europe* (1939), examinarea sceptică a democrației reprezentative, catolicismului, comunismului, fascismului și național-socialismului.

Argumentarea conservatorismului, a „conservatorismului în politică”, a „înclinației de a fi conservator” a fost realizată de Oakeshott în scopul de a reinvesti filosofic contraponderea ideatică la raționalismul de sorginte iluministă. În acest scop, examinarea critică a raționalismului și a raționalismului în politică, a tuturor doctrinelor și ideologiilor politice care subscriu „noi politici” sau politicii „ingineresti”, „de administrare”, a constituit dominantă delimitativă a demersului său în raport cu „cea mai remarcabilă modă intelectuală din Europa post-renascentistă... ce a ajuns să coloreze ideile tuturor orientărilor politice,... revărsându-se peste liniile de diviziune dintre partide”¹, cu cel mai puternic model de gândire din „compoziția intelectuală” a Europei contemporane, cu activitatea soldată cu „cele mai mari victorii obținute în politică”. Demersul lui Oakeshott este cu atât mai meritoriu cu cât, în condițiile fragmentării [„familii” de combinații ideatice] și fragilității „luărilor de poziție” care au reprezentat conservatorismul secolului XX, el a realizat deconstruirea raționalismului, a ideologiilor absolutizante, a dogmatismelor și, în general, a doctrinarismului într-o manieră de analiză critic-sceptică „non-conformistă”, în ciuda conservatorismului său, contestând într-o formă radicală „multe din ortodoxiile epocii sale”². De asemenea meritoriu este că aceste dominante ale preocupărilor sale, ca și cele care au vizat critica interpretării naturaliste și didactice a istoriei, pledoaria în favoarea studiului și predării istoriei gândirii politice și a valorii standardelor și rigorii academice dincolo de modele ideologice progresiste, au fost transpuse într-un stil personal subtil, „cizelat, poetic, aproape hermetic...”³.

„Politica nouă”

Politica postrevoluționară, „nouă”, care „a ajuns să capituleze aproape complet în fața Raționalismului” – „devenit criteriul stilistic al oricărei politici respectabile”⁴ –, este caracterizată de Oakeshott ca reprezentând renunțarea la „ceea ce exista deja și era îndelung încercat”, distrugerea tradiției și „creația nouă”, pe temeiul că „fiecare generație, fiecare administrație” este datoare „să vadă desfășurându-se în fața ei coala albă a posibilităților nesfârșite. Iar dacă din întâmplare această *tabula rasa* a fost deteriorată de mâzgăliturile fără sens ale strămoșilor împotmoliți în tradiție, atunci prima sarcină a Raționalistului trebuie să fie aceea de a o șterge complet; cum observa Voltaire, singura cale de a dobândi legi bune este să arzi toate legile vechi și să pornești de la zero”⁵. Fundamentul „creației noi” este decriptat ca aplicare a unor principii universale, a unor proiecte abstracte și soluții-panaceu menite să ia locul educației politice și morale și să determine emanciparea umană deplină. Ca urmare, politica raționalistă este identificată în esență ca politică „a ingineriei”, a perfecțiunii și a uniformității, funcția rațiunii fiind aceea de a „surmonta împrejurările”, de a oferi „cea mai bună soluție”, soluția perfectă și nu soluția preferabilă, „date fiind împrejurările”. Ca soluție perfecționistă, ca „utopie cuprinzătoare”, politica raționalistă reprezintă impunerea ideii de remediu universal aplicabil fiecărui rău particular, de remediu ce elimină diversitatea și preferințele ce nu coincid în raționalitatea lor.

1 Oakeshott, *Raționalismul...*, 8.

2 W. H. Greenleaf, „Michael Joseph Oakeshott”, în Robert Benewick, Philip Green (coordonatori), *Dictionarul marilor oameni politici ai secolului XX*, traducere de Ligia Caramfil și Catrina-Oana Gheorghiu (Artemis, 2002), 238.

3 John Gray, „Berlin, Oakeshott, and Enlightenment”, în *Endgames. Questions in Late Modern Political Thought* (Cambridge, Polity Press, 1997), traducere în română de Laura Ghiță, Polis 3 (2000):143.

4 Oakeshott, *Raționalismul...*, 29.

5 Oakeshott, *Raționalismul...*, 12.

După Oakeshott, activitatea politică nu poate fi realizată exclusiv prin punerea deliberată în practică și aplicarea mecanică a „cunoașterii tehnice”, a cunoașterii certe, formulată precis în reguli și „cuprinsă între copertile unei cărți”, ci doar prin dualitatea și complementaritatea cunoaștere practică–cunoaștere tehnică. Aceasta întrucât cunoașterea practică, în ciuda impreciziei și a incertitudinii aparente, exprimă în mod definitoriu felul de a aprecia sau pricepea cunoscătorului dobândită prin contactul cu un maestru, cu cineva care o exercită tot timpul, și prin exercițiul propriu. Oakeshott, aidoma lui Polanyi și Hayek, a denotat prin „cunoașterea practică” atât cunoașterea ca produs al civilizației în care s-a format, cât și caracterul ei inevitabil fragmentar, parțial și implicit, și, de asemenea, caracterul dispersat, parțial, neorganizat și nesistematic al cunoașterii. În consecință, după Oakeshott, atâta vreme cât se întemeiază pe ideea că poate porni de la ignoranța pură pentru a se încheia cu o cunoaștere certă și completă, superioritatea cunoașterii tehnice este iluzie. Ca și celelalte tipuri de cunoaștere, cunoașterea tehnică poate porni doar de la corectarea cunoașterii deja existente – întrucât „ceea ce este împărțit se hrănește cu ceea ce este deja acolo”. Atâta vreme cât „depinde de un tip de societate și de o mare moștenire necunoscută”, ea nu-și poate fi autosuficientă, caracterul iluzoriu al autosuficienței sale atragând după sine caracterul iluzoriu al certitudinii sale.

Anihilarea moștenirii trecutului de către noul crez „al oamenilor grăbiți să pară educați” reprezintă, după Oakeshott, „sminteala caracteristică Europei postrenascentiste”, o epocă neîmpăcată cu sine întrucât „nu s-a împăcat cu propriul trecut”. Afirmarea ideologiilor, înlocuirea politicii bazată pe simpla corectare cu politica distrugerii și creșterii sau înlocuirea lucrurilor îndelung maturizate cu cele planificate conștient și executate deliberat, convertirea comportamentelor (niciodată complet fixate sau definitive) în sisteme de idei abstracte și rigide, în esență, „o politică după carte”, o politică ce aplică o „schemă cuprinzătoare de control mecanizat” reprezintă, după Oakeshott, politica înțeleasă ca problemă „administrativă” și reflectă „invazia” a cel puțin trei tipuri de lipsă de experiență și de educație politică: cea a noului conducător, a noii clase conducătoare și a noii societăți politice.

Noul conducător – nu cel „ereditar, bine consolidat, educat în cadrul unei tradiții și moștenitor al unei îndelungate experiențe de familie”² – putea să înlocuiască handicapul lipsei de educație politică printr-o carte. Oakeshott a considerat că Machiavelli a fost primul aventurier în câmpul politicii raționaliste prin proiectul său „de a furniza o fițuică utilă în politică, un dresaj politic acolo unde lipsea educația politică, o tehnică pentru conducătorul lipsit de tradiții”. Prin această *carte* principele *nou* avea la dispoziție un „dicționar”, „o scurtătură” care ajută la îndeplinirea menirii sale, date fiind însușirile prin care dobândise puterea politică și dificultatea cu care învăța altceva decât viciile propriei funcții. Oakeshott remarcă faptul că Machiavelli era, evident, conștient de limitele cunoașterii tehnice, de aceea oferea noului princip „nu numai cartea sa, ci și ceea ce ar fi compensat inevitabilele deficiențe ale cărții sale – se oferea pe sine însuși” întrucât „nu a uitat niciodată că politica este, în cele din urmă, diplomatie, și nu aplicarea unei tehnici”³. În aceeași linie de analiză, opera lui Locke *Two Treatises of Civil Government* este considerată o „fițuică” „populară, longevivă și valoroasă” menită să expună „adevărul” unei tradiții printr-un set de principii abstracte, înțelese ca doctrină politică, și destinată unei clase lipsite de educație politică. În timp ce Bentham și Godwin „aparțin celei mai stricte secte a raționalismului” întrucât prin ideile lor pur speculative „acoperă orice urmă a tradiției”, Marx și Engels sînt „autorii celui mai uluitor dintre toate tipurile de raționalism politic”, creatorii unui „proletariat intelectual atât de vast, care nu are altceva de pierdut

1 Oakeshott, *Raționalismul...*, 20.

2 Oakeshott, *Raționalismul...*, 33.

3 Oakeshott, *Raționalismul...*, 33.

decât tehnica sa”¹. Pentru Oakeshott istoria timpurie a SUA este un capitol instructiv al istoriei politicii raționaliste, al unui „raționalism firesc și nesofisticat” aplicat „unui popor simplu și lipsit de pretenții”, unei civilizații „de pionieri” și „autodidacți” care ajunseser să creadă că „pornea de la nimic” și își datora lui însuși ceea ce ajunseser să posedeze. Jefferson și ceilalți fondatori ai independenței s-au inspirat „din ideologia pe care Locke o distilase din tradiția politică engleză”, din principii abstracte și nu din tradiția pentru care, după Hamilton, trebuia să „scotocești prin vechi pergamente și mucegăite hrisoave”. Declarația de independență apare, astfel, ca un produs caracteristic secolului raționalist, ca și Revoluția franceză, devenită „modelul multor alte aventuri ulterioare” de „reconstrucție raționalistă a societății”. Acestei „diagnoze” expresive Oakeshott îi adaugă diagnoza a „două maladii” care au apărut datorită unor ocazii favorabile și lipsei de experiență și care fac deosebit de periculoasă politica raționalistă: degenerarea gândirii – produsă de o concepție greșită privind natura cunoașterii omenеști, o cunoaștere lipsită de „calități homeopatice” –, și pericolul educației unice, exclusiv raționaliste, ce viciază adevăratele instituții, îndeosebi universitățile, și resurse educaționale ale societății. În exprimarea plastică a lui Oakeshott, raționalistul, „ca om a cărui singură limbă este Esperanto, nu are cum să știe că lumea nu a început în secolul XX”² și că pentru deprinderea unei tradiții profesionale, inclusiv în politică, este nevoie de două generații.

Natura educației politice. Ideologia și politica concretă

Oakeshott și-a schițat perspectiva asupra educației politice în conferința cu același titlu susținută și publicată în 1951³ pornind de la teza că educația politică trebuie să fie parte a activității politice și să implice un tip specific de cunoaștere și, de asemenea, să fie parte a unui tip specific de înțelegere a politicii. Denotația pe care Oakeshott a dat politicii pentru a reliefa natura educației politice este politica „ca activitate de îngrijire [sau de întreținere] a acordurilor generale” (*the activity of attending to the general arrangements*) care constituie liantul sau conexiunea între membrii unei comunități. Expresia „îngrijirea” sau „ocrotirea” acordurilor induce, desigur, ideea și teza că politica asigură continuitatea, adică păstrarea instituțiilor, regulilor și comportamentelor consacrate care dau identitate unei comunități.

„Îngrijirea” acordurilor este delimitată de activitatea de „creare” sau „încheiere” a lor (*making arrangements*), anume de activitatea care presupune politica „începută de novo”, acordurile noi constituind într-o societate echilibrată (în care predomină politica de „îngrijire” sau de „întreținere a acordurilor”) o proporție însemnată. Întreținerea acordurilor înseamnă întreținerea „moștenirii”, un anumit grad de uzare a acesteia fiind de natură să asigure o „stare continuă de confort” și o „simpatie dominantă pentru armonie”. Piesa de rezistență a perspectivei lui Oakeshott asupra politicii o constituie ideea că activitatea de întreținere a acordurilor unei societăți trebuie să fie învățată, trebuie să „solicite cunoașterea”. „Înevităbilă” sub aspect cognitiv, în condițiile înțelesului specificat dat politicii, este considerată cunoașterea dobândită în situația de angajare în activitatea politică, reversul cu-

1 Oakeshott, *Raționalismul...*, 35.

2 Oakeshott, *Raționalismul...*, 43.

3 Prezentată cu ocazia numirii la Catedra de științe politice a *London School of Economics and Political Science*, demnitate în care îi succeda lui Harold Laski, „un erou intelectual al stângii”. În conferința sa inaugurală Oakeshott s-a dovedit atât de ne-laskian și sceptic-conservator pe cât putea fi posibil în una dintre „capitalele intelectuale ale socialismului britanic”. Nu e lipsită de interes precizarea că prin datele personale, Oakeshott, ca fiu al unui proeminent socialist fabian cu studii absolvite la școli progresiste, nu se anunța ca viitor „filosof politic conservator” de referință. Vezi în acest sens McClelland, „Conservatism...”, 741.

noașterii prealabile a unui model sau a unui proiect abstract necesar „debutului” în politică sau capabil să asigure succesul politicianului. Educația politică este circumscrisă fidel modului în care este înțeleasă activitatea politică – ca activitate care își „are sursa de mișcare în ea însăși” – și tipului de cunoaștere pe care îl implică: cunoașterea practică. Ca urmare, cunoașterea și educația politică se constituie nu ca adaosuri la activitatea politică, ci ca parte a acestei activități „care necesită să fie încorporată în înțelegerea pe care o dăm activității politice”¹. Astfel, caracterul cunoașterii și educației politice nu este deductibil dintr-o „definiție a politicii”, ci necesită decantarea din modul de înțelegere a activității politice.

„Înțelegerea” conservatoare pe care o vizează Oakeshott – politica ca tip de activitate concretă care își are sursa de mișcare în sine – este contrapusă „înțelegerii” politicii ca activitate ce urmărește realizarea „adevărurilor necesare” indicate strict de rațiune, a unor idei și proiecte abstracte sau a unor scheme ideatice – și care este desemnată în acest context ca activitate „empirică”. Politica înțeleasă ca „activitate empirică” sau „politica fără politici [concrete]” (*politics without policy*) este reflectată fie într-un concept fără substanță, fie într-o practică ce presupune „impunerea despotică” a capriciului, a arbitrarului, în încercarea de a „modifica haosul”². „Înțelegerea” politicii ca activitate empirică subsumează, după Oakeshott, o abordare artificială, absurdă, întrucât absolutizează necesitatea transpunerii în practica politică a „ceea ce este dorit” sau „ceea ce este dorit într-un anumit moment”. Ca- uza pentru care acest tip de înțelegere a politicii eșuează în încercarea de a se finaliza într-un tip concret de activitate este insistența în a transpune „imposibilul”: ideologii politice, principii abstracte sau seturi de principii abstracte înrudite, premeditate în mod independent, adică „scopuri ce trebuie urmărite”. Atât ca idei abstracte – „libertate, egalitate, productivitate maximă, puritate rasială sau fericire” –, cât și ca scheme de idei înrudite – „«principiile de la 1789», «liberalismul», «democrația», «marxismul», «Atlantic Charter»”³–, aceste principii premeditate compun „înțelegerea a ceea ce trebuie să fie urmărit, independentă de *cum* trebuie să fie urmărit”. Prin formularea „scopurilor ce trebuie urmărite”, ideologia politică „pune la muncă empirismul”, pretinde că oferă „cunoașterea în avans” a ceea ce este „libertatea”, „democrația” sau „dreptatea” și, în consecință, că nu datorează nimic activității practice.

Cunoașterea implicată în acest tip de „înțelegere ideologică a politicii” vizează evident „cunoașterea ideologiei politice alese, cunoașterea scopurilor ce trebuie urmărite, cunoașterea a ceea ce se dorește a fi împlinit” și însumarea principală, prealabilă, a unor „cunoașteri de profil” (economică, psihologică, etc.) focalizate asupra activității de ocrotire a acordurilor sociale. Corespondentul unei asemenea cunoașteri în educație este predarea și învățarea ideologiilor politice alese, educa- rea în spiritul deprinderii gândirii abstracte și a „premeditării” intelectuale, educa- ția care se finalizează în „expunerea, apărarea, implementarea și chiar inventarea unor ideologii politice”⁴. După Oakeshott, înțelegerea politicii ca activitate pur em- pirică nu poate determina activitate practică sau un alt stil de politică decât cel ma- nifestat ca „aproximare a unei abstracții”. Ca urmare, activitatea de „întreținere a acordurilor” unei societăți nu se poate origina într-o ideologie premeditată, într-o cunoaștere a „scopurilor ce trebuie realizate” „dobândită în mod independent”, și nici nu poate conta pe capacitatea ideologiei de a-i determina „direcția” sau „sen- sul”. Ca atare, ideologia nu poate fi „părintele cvasidivin” al activității politice, ci posibilul său „copil vitreg” și, în consecință, ea nu ar trebui definită decât ca sistem

1 Oakeshott, *Rationalism in politics...*, 46.

2 Oakeshott, *Rationalism in politics...*, 47.

3 Oakeshott, *Rationalism in politics...*, 49.

4 Oakeshott, *Rationalism in politics...*, 50.

de idei abstracte extrase din modul în care oamenii au fost obișnuiți să acționeze în politică, ca o posibilă „creație” (nu premeditare) a activității politice sau ca „meditație” asupra unui tip de politică.

Pentru Oakeshott, „înțelegerea empirică” a politicii „prezintă dezavantajul” de a fi „în sens strict absurdă”, în aceeași manieră în care este absurdă pretenția că o ipoteză științifică nu datorează nimic activității științifice acumulate, că o invenție este independentă și poate ghida cercetarea fără a recurge constant la tradiția științifică și în maniera în care este absurdă pretenția că o carte de bucate este o creație independentă a persoanelor care nu știu *cum* să gătească. Se poate afirma că celebrul profesor britanic nuanțează astfel semnificativ definiția ideologiei prin adaosul: ideologia implică „cunoașterea abstractă sau generalizată” a unui mod de întreținere a acordurilor unei societăți într-o desfășurare în care „ceea ce facem și ceea ce dorim să facem sunt creația modului în care suntem obișnuiți să ne conducem acțiunile”¹. Prin prisma acestei „corecturi” ideologiile nu mai apar ca „sisteme de drepturi și obligații” prezentate ca rezultate ale „reflecției în avans” a activității politice. De pildă, Declarația drepturilor omului și cetățeanului proclamată la 4 August 1789, cea care a „falimentat sistemul social și politic al Franței”, a fost „produsul reflecției cuiva”, dar nu „produsul reflecției în avans” a activității politice. Oakeshott o atribuie în măsură importantă *Celui de-al doilea tratat asupra guvernării civile* al lui Locke, o afirmare a principiilor abstracte destinate a fi aplicate în practică, „o prefață a activității politice” „așternută în termeni abstracti” dar care concentrează maniera specifică în care „englezii erau obișnuiți să-și vadă de întreținerea acordurilor – o concentrare strălucită a moravurilor politice ale englezilor”². În consecință, un „scop politic ce trebuie realizat”, așa cum este „libertatea”, nu mai apare drept un „ideal” premeditat sau un vis, un „drept uman” deductibil dintr-un concept speculativ al naturii umane, ci „nimic mai mult decât un acord”, o procedură de un anumit tip, ceva „sesizat deja în experiența politică” (*already intimated in that experience*), într-o structură de obiceiuri, tradiții, instituții, legi ce dau coerența și substanța cunoașterii felului în care trebuie să ne comportăm și dau sens activității politice.

După Oakeshott, concluzia asupra caracterului confuz al stilului ideologic de politică implică concluzia necesității circumscrierii educației politice „înțelegerii tradiției comportamentului politic” în toată complexitatea sa. Ceea ce este deosebit de interesant în această constatare este faptul că ea se sprijină pe o presuposiție suplimentară, anume: doar un popor incapabil de politică nu are tradiția unor comportamente recunoscute, nu sesizează nici o direcție de schimbare și nu are nevoie de atenție. Politica „izvorăște” din tradiție, îmbracă forma „rectificărilor” acordurilor existente sau a „patternului” format din cutume, legi, instituții sau decizii diplomatice și „exploatează” simpatia și solidaritatea pe care o generează acest pattern. Cel mai bun mod de a evita greșelile în înțelegerea politicii este, după Oakeshott, de a „renunța la iluzia că politica este vreodată ceva mai mult decât exercitarea unor sesizări (notificări, indicații): o conversație, nu un argument”³.

În logica circumscrierii ei cunoașterii implicate în activitatea politică, educația politică „adevătată” este conexasă prioritar cunoașterii cât mai profunde a tradiției politice, adică a manierei concrete de comportament politic. Dificultatea maximă a acestei cunoașteri este generată de caracteristicile tradiției comportamentale la nivel politic: o manifestare „nici fixă, nici definitivată”, fără un centru neschimbat de care cunoașterea să se poată „ancora”, fără un scop suveran de perceput sau direcție invariabilă de detectat, fără un model de copiat, idee de realizat sau regulă de urmărit. În schimb, tradiția suportă „mișcări în ritmuri diverse” care certifică faptul că

1 Oakeshott, *Rationalism in politics...*, 53.

2 Oakeshott, *Rationalism in politics...*, 53.

3 Oakeshott, *Rationalism in politics...*, 58.

„totul este temporar” cu excepția identității. Identitatea tradiției este dată de faptul că nu toate părțile ei se schimbă în același timp și de faptul că ea însăși conține, ca potențiale, schimbările prin care trece. Principiul continuității, pe care îl ilustrează, își întinde autoritatea între trecut, prezent și viitor, între vechi, nou și „ceea ce stă să vină”, asigură, alături de temporalitate, lipsa de arbitrar și exigența de a fi „învățat” doar *modul concret de existență*, în toată complexitatea lui¹. Pentru a onora denotația dată politiciii, Oakeshott specifica exigența ca, dincolo de înțelegerea tradiției, educația politică să presupună „învățarea participării la conversație”: simultan „inițierea în moștenirea în privința căreia există un interes de viață” și „explorarea sesizărilor sale”. La nivel academic studiul adecvat al politicii – ca studiu focalizat asupra „detaliilor concretului” și, în egală măsură, asupra „rădăcinilor adânci în trecut” – este studiul istoric, mai precis studiul istoriei gândirii politice și nu al istoriei ideilor politice.

Recursul la cunoașterea politicii altor societăți contemporane constituie probabil una dintre mai provocatoare observații referitoare la sfera educației politice actuale. Considerațiile lui Oakeshott asupra disfuncțiilor și capcanelor implicate de tentativele și deciziile de transfer și implementare a unor proiecte politice își mențin pe deplin actualitatea și merită o atenție specială. În acest cadru se impune a fi menționat doar că înțelegerea relațiilor politice externe este pusă în termenii unui *continuum*, ca și cunoașterea tradițiilor politice pe care le reprezintă, iar politica altor popoare se impune a constitui doar obiectul „unui studiu ecologic al tradiției de comportament, nu un studiu anatomic al schemelor mecanice.. sau ideologice”². Singur studiul „ecologic” este de natură să „stimuleze” și nu să „intoxice” tradițiile politice ale diferitelor țări.

Într-o întregire fericită, Oakeshott a considerat studiul filosofic ca departament necesar al studiului academic al politicii. Desfășurat desigur la niveluri diferite de reflecție, cu deosebire în „societățile conștiente din punct de vedere politic și active din punct de vedere intelectual”, el are covârșitorul rol de a plasa activitatea politică pe „harta experienței noastre totale” de cunoaștere, de a dezbate varietatea de probleme intelectuale pe fiecare generație le formulează într-un mod specific, de a identifica proiectele bune, de a analiza ideile generale care au fost conexe de-a lungul timpului cu activitatea politică, de a contribui, ca activitate explicativă, la evitarea afirmațiilor ambigue și a argumentelor irelevante.

Finalitatea salutară a educației politice – în orice societate, cu atât mai intens în societățile care se abandonează unei prelungite și păguboase perioade de „tranziție”, de „criză” și de relaționare „agonistă” –, este cea pe care Oakeshott o rezumă la modul în care gândim și vorbim despre politică, în care evităm analogiile defectuoase și modelele false sau irelevante și, îndeosebi, la modul în care conștientizăm că politica fără tradiție este o iluzie. Prin această circumscriere a educației politice Oakeshott a relevat odată mai mult semnificația cunoașterii concrete a ceea ce conțenează ca „set valoros de unelte... îmbunătățit din vreme în vreme și păstrat în bună stare” pentru a fi aplicat situațiilor concrete și pentru ca deciziile politicianului să fie „contextualizate” și consonante împrejurărilor.

1 Oakeshott, *Rationalism in politics...*, 61-62.

2 Oakeshott, *Rationalism in politics...*, 64.

Pledoarie pentru conservatorism. Moștenirea lui Edmund Burke

■ OANA ALBESCU

„A fi conservator înseamnă a prefera familiarul necunoscutului, faptul misterului, realul posibilului, limitatul nemărginitului, ceea ce este aproape îndepărtatului, acceptabilul perfectului, râsetul de azi beatitudinii utopice”.

Michael Oakeshott

Abstract

This article stands for the assumption that Conservatism gathers a coherent and unified system of attachments for a partnership between generations, traditions, order, stability and authority. Thus, the author tries to highlight the canons of the conservative thought, approved and shared by the contemporary conservatives, pointing out the intellectual roots of this doctrine, that are anchored in Edmund Burke's writings and speeches.

Keywords

Conservatism, Edmund Burke, tradition, social fabric, reform, caution, authority, liberty and coercion

Argument

Particularitatea conservatorismului politic a fost teoretizată în literatură ca fiind mai mult o formă de rezistență decât o tehnologie politică afirmativă, mai mult experiență decât spirit aventurier, mai mult înțelepciune politică decât optimism. Vasta exegeză asupra conservatorismului converge în jurul afirmației conform căreia datorăm perenitatea acestei doctrine lui Edmund Burke, cel care a cristalizat prima articulare intelectuală coerentă a unei concepții fundamentale a vieții omenеști: conservatorismul politic. În acest context, considerăm importantă incursiunea în canoanele modelului conservator clasic, care s-a agregat în jurul gândirii politice a lui Edmund Burke, catalizatorul presupuzițiilor nodale ale conservatorismului, teme recurente, aprobate și împărtășite de conservatorii contemporani.

Conservatorism politic. Contur și esență

O caracterizare interesantă a conservatorismului aparține lui Robert Nisbet, autor care afirmă că esența acestui corp de idei este protecția ordinii sociale – familie, vecinătate, comunitate lo-

cală, regională, în primul rând față de silniciile statului ca for politic centralizat¹. La nivel bibliografic, constatăm două tendințe în abordarea acestui subiect. Pe de o parte, unii dintre teoreticienii și promotorii conservatorismului insistă asupra faptului că acesta nu poate fi redus la o doctrină sau o ideologie. A doua perspectivă, și în același timp cea care va determina cursul cercetării de față, este tributară abordării care înfățișează conservatorismul ca un ansamblu coerent, unitar de valori, credințe și atașamente. Din panopia acestora, amintim sentimentul apartenenței la o ordine socială preexistentă și aptă de continuitate, la o tradiție sau un corpus de tradiții, o apreciere accentuată a loialității și a patriotismului, a siguranței și securității, mai curând decât cea a „marilor promisiuni”².

Pentru comprehensiunea coordonatelor gândirii conservatoare, aducem în discuție taxonomia principalelor postulate ale conservatorismului, formulată de Russell Kirk. Autorul apreciază că doctrina conservatoare este infuzată de „credința că o intenție divină guvernează societatea și că problemele politice sunt, în fond, probleme religioase și morale”, statuând „afecțiunea pentru diversitatea și misterul vieții tradiționale” și „convingerea că societatea civilizată necesită tipuri de ordine și clase, unica egalitate fiind egalitatea morală”. Autorul reiterează în analiza sa „convingerea că libertatea și proprietatea privată sunt legate inseparabil” și „credința în prescripții, în ideea că omul trebuie să-și controleze voința și dorințele”, recunoscând totodată „necesitatea schimbării, dar exprimarea unei preferințe pentru schimbarea lentă, nu pentru inovația radicală, care este mai curând un instrument distructiv decât torța progresului”³.

Identificăm în literatura de specialitate o asemănare interesantă între conservatorism și tradiționalism, având ca argumente următoarele: conservatorismul practică un cult al tradiției și percepe cadrul moral, intelectual și comportamental, constituite de altfel prin tradiție, ca fiind mediile de care depind supraviețuirea oricărui aranjament deliberat și a oricărei creații noi. Temelia societății se definește prin formele de viață, de sensibilitate și atitudine fixate prin tradiție, iar acolo unde nu regăsim această fundație, toate ideile sau valorile promovate deliberat eșuează, reducându-se la simple „forme fără fond”⁴. Pentru a continua această argumentație, amintim că Robert Nisbet surprinde chintesenta gândirii conservatoare, afirmând că „dacă etosul central al liberalismului este emanciparea individului, iar cel al radicalismului, expansiunea puterii politice în serviciul fervorii sociale și morale, etosul conservatorismului este tradiția”⁵. Alte argumente de o certă concludență relevă faptul că pentru conservatori, tradiția este expresia unei încercări de împăcare a individului cu mediul, exprimând un mod de viață cunoscut și acceptat.

Tradiția, în opinia exegeților, are un caracter verificat. Conform spuselor lui Adrian Paul Iliescu, tradiția, antagonică inovației, dispune de suportul experienței, având în vedere că „a înfruntat cerințele practicii, a înglobat o multitudine de elemente relevante, s-a diversificat și mlădiat în contact cu variatele împrejurări și evenimente”. Mai mult decât atât, „spre deosebire de tradiție, orice modalitate de cunoaștere este incompletă și prin aceasta distorsionează realitatea. Orice guvernare, pentru a avea stabilitate, trebuie să apeleze la tradiție, la reguli care s-au dovedit funcționale”⁶.

1 Robert Nisbet, *Prejudices: A Philosophical Dictionary* (Harvard University Press, 1982), 55.

2 Adrian Paul Iliescu, *Conservatorismul Anglo-Saxon* (București: Editura All, 1994), 11.

3 Russell Kirk, *The Conservative Mind* (New York: Avon Books, 1968), 17-18.

4 Alina Mungiu Pipidi, *Doctrina politice. Concepte universale și realități românești* (Iași: Polirom, 1998), 74-75.

5 Robert Nisbet, *The Sociological Tradition* (New York: Basic Books Inc., 1966), 11.

6 Iliescu, *Conservatorismul*, 194-199.

Reflecțiile lui Edmund Burke. Paladiu pentru tradiția conservatorismului

Edmund Burke, „întemeietorul” sau „părintele” conservatorismului, a fost membru al Camerei Comunelor din Parlamentului englez, remarcându-se ca orator și lider de opinie publică. Interesant este faptul că autorul nu s-a intitulat niciodată „conservator”, însă poziția sa politică, cu precădere conservatoare, transpare din exortările și scrierile sale. O formulare cu adevărat grăitoare în acest context aparține lui Nisbet, care opinează că „substanța filozofică a conservatorismului a fost dezvăluită în 1790 de către Edmund Burke, în lucrarea sa „Reflecții asupra Revoluției din Franța”. Rar se întâmpla în istoria gândirii ca un ansamblu de idei să fie într-o atât de mare măsură legat de un singur om și de un singur eveniment precum conservatorismul modern de Edmund Burke și de reacția sa pătimașă împotriva Revoluției franceze. Temele centrale ale conservatorismului din ultimele două veacuri nu sunt, în cea mai mare parte, decât dezvoltări ale temelor enunțate de Burke cu privire la Franța revoluționară”¹. Aserțiunea lui Nisbet ne transmite faptul că Burke a dezavuat în mod apodictic perspectiva revoluționarilor referitoare la natura umană, guvernământ și libertate.

În literatură ni se atrage atenția asupra faptului că Burke nu este pur și simplu un apologet al trecutului și un oponent intransigent al schimbărilor politice. Deși adversar al „spiritului revoluționar”, autorul nu detractează orice mișcare revoluționară. Astfel, Revoluția engleză din secolul al XVII-lea este percepută ca fiind integral legitimă, din punctul de vedere al posibilității conservării și dezvoltării unui capital social-politic acumulat istoric, al capacității de a adapta inovația la condițiile locale specifice și de a fundamenta deciziile și inițiativele pe criteriul rezultatelor practice pozitive, și nu pe acela al adevărilor canonice sau al abstracțiilor unilaterale².

Edmund Burke inventariază postulatele gândirii conservatoare și le transpune sub forma a șase teme de reflecție, care și-au păstrat actualitatea. Referitor la acestea, reiterăm „importanța religiei, pericolul injustiției față de indivizi în numele reformei, dezirabilitatea distincției între ierarhie și status social, inviolabilitatea proprietății private, aprecierea societății ca organism, mai puțin mecanism, și valoarea continuității cu trecutul”³.

Pentru a continua această argumentație, avem în vedere însemnătatea rolului istoriei pentru conservatorismul politic. Chintesența „istoriei”, în viziunea teoreticienilor, rezidă în „experiența umană, (...) iar încrederea conservatorilor în istorie decurge din încrederea lor în experiență”. De remarcat este impetuositatea cu care Burke se distanțează de credința iluministă în „contractul social”, pe care John Locke, Thomas Hobbes sau Samuel von Pufendorf l-au definit ca factor întemeietor al statului. Precum bine cunoaștem, acești autori erau mefienți în natura umană, mergând până la a afirma că „există o tendință generală a întregii omeniri, o dorință perpetuă și neostoită a Puterii pentru putere, care încetează numai în moarte”⁴. Tocmai de aceea, un remediu pentru recrudescența naturii umane îl constituie „contractul social”, care făurește autoritatea politică și care asigură indivizilor securitatea, urmând ca aceștia să cedeze drepturile lor, cu excepția dreptului la apărare. Antagonic, Edmund Burke imaginează societatea drept un contract, dar în termenii unei înțelegeri sacre care unește generațiile între ele, sau mai precis „un parteneriat în toate științele, în toate artele; un parteneriat al oricărei virtuți și pentru orice fel de perfecțiune. Și pentru că scopurile unui astfel de parteneriat nu pot fi obținute

1 Robert Nisbet, *Conservatorismul* (București: Editura Du Style, 1998), 25.

2 Adrian Paul Iliescu, Mihail Socaciu, *Fundamentele gândirii politice moderne* (Iași: Editura Polirom, 1999), 156.

3 Florin Abraham, Călin Cotoi, *Doctrine și partide politice europene* (București: Centrul Român de Studii Regionale, 2007), 52.

4 Terence Ball, Richard Dagger, *Ideologii politice și idealul democratic* (Iași: Polirom, 2000), 67.

în câteva generații, el devine un parteneriat nu numai între cei în viață, ci și între cei care au murit și cei care se vor naște”¹.

Aminteam în rândurile de mai sus despre faptul că Edmund Burke teoretizează ca temă fundamentală pentru conservatorism înțelegerea societății ca organism. Având în vedere aceasta, se impune să delimităm conceptual pe de o parte între „concepția atomistă” asupra oamenilor și societății, pe care autorul o dezavuează, deoarece, în opinia sa, societatea este un organism viu în schimbare, „un întreg mai mare decât suma componentelor sale”, și „concepția organică asupra societății”, de altfel și cea care sintetizează viziunea autorului despre natura umană și societate, pe de altă parte. Burke creionează societatea sub forma unei „țesături sociale”, pentru a exprima faptul că membrii societății se aseamănă firelor care se împletesc. Doar ținând cont de această distincție, putem înțelege modul în care Burke se distanțează de perspectiva iluministă asupra contractului, deoarece, precum afirmă Robert Nisbet, „legitimitatea statului nu depinde doar de consensul tacit, de continua reînnoire a contractului social, legitimitatea fiind opera istoriei și a tradițiilor care depășesc cu mult resursele unei generații”.

Pentru a certifica și consolida punctul de vedere al lui Nisbet, unul dintre cei mai cunoscuți exegeți ai conservatorismului, îl cităm pe Mannheim, care afirmă că „trebuie să trăiești evenimentele așa cum se leagă ele de circumstanțele și situațiile din trecut”, și pe alți autori conservatori, precum Maistre sau Savigny, pentru care „istoria veritabilă nu se exprimă linear, într-o ordine cronologică, ci în persistența, generație după generație, a structurilor, a comunităților, a obiceiurilor și a prejudecăților. Puternica metodă istorică nu este cea prin care scrutezi constant trecutul, și cu atât mai puțin cea a povestirii unor întâmplări; ea este metoda prin care studiezi prezentul, punând în lumină toate aspectele acestuia ce vin din trecut, toate modurile de comportament și de gândire care nu pot fi pe deplin înțelese decât dacă sunt raportate la istorie”².

Regăsim așadar cultivarea și ocrotirea tradițiilor politice, morale și religioase sub auspiciile conservatorismului politic. Argumentăm prin a afirma că Burke deține o accepție particulară asupra schimbării societății umane. Mai precis, este vorba despre schimbarea caracterizată prin etapizare și circumspecție, denumită de autor „reformă”, contrară „inovării”. Sau, în cuvintele sale, „spiritul de inovare este în genere rezultatul unei firi egoiste și al unor vederi înguste. Chiar și atunci când inovația este admisă, se cere „ajustarea” ei la vechea țesătură socială”³. Atragem atenția asupra unui alt concept fundamental pentru înțelegerea modului în care trebuie instituită reforma. Este vorba despre „prejudecată”, înfățișată prin predispoziția de a acorda întâietate obiceiurilor și tradițiilor proprii. În acest context, discutăm implicit și despre „înțelepciunea latentă”, obiceiurile și tradițiile fiind rodul lecțiilor învățate de-a lungul timpului, de generațiile între care există, după cum am observat, o legătură și un parteneriat sacru.

Pledoaria pentru tradiție în viziunea lui Burke este cu atât mai complexă cu cât presupune și melanjul strategiilor îndelungate și al reformelor progresive. Autorul recunoaște că „trebuie să ascultăm de marea lege a schimbării, cea mai puternică lege a naturii și poate mijlocul ei de conservare. Tot ce putem face și ce înțelepciunea omenească poate face e să ne asigurăm ca schimbarea să meargă în trepte, pe nesimțite”, căci „un stat lipsit de mijloace pentru anumite schimbări este lipsit de mijloace pentru propria sa conservare”⁴.

În cele ce urmează, introducem în ecuație o altă temă nodală pentru modelul conservator clasic, libertatea. Amintindu-ne de aserțiunea lui Tocqueville, „fără a

1 Nisbet, *Conservatorismul*, 47.

2 Nisbet, *Conservatorismul*, 47-51.

3 Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France* (New York: P.F. Collier and Son Co., 1969), 172.

4 Burke, *Reflections*, 161.

face comparație, mintea nu știe cum să continue”, considerăm oportun să introspecțăm modul în care se raportează atât conservatorismul, cât și liberalismul, la noțiunea de libertate. Conservatorii clasici prețuiesc libertatea, cu precizarea că ne referim la libertatea aflată sub tutela înțelepciunii, a controlului și a ordinii. Burke vituperează libertatea străină de coerciția guvernământului, pentru că îngăduie oamenilor să primejduiască armonia, stabilitatea „țesăturii sociale”.

Roger Scruton enunță lapidar distincția principală între conservatorism și liberalism, care stăruie în faptul că „pentru conservator, valoarea libertății individuale nu este absolută, ci este supusă unei alte valori, mai înalte, autoritatea guvernământului în vigoare”¹. O precizare care se impune este aceea că noțiunea de „libertate” este relaționată noțiunii de „autoritate”. Tratând despre libertate, Burke subliniază îndeosebi importanța ordinii și a autorității, afirmând în acest sens că „singura libertate la care mă refer este cea aflată în legătură cu ordinea, cea care nu numai că există împreună cu ordinea și virtutea, dar nici nu poate exista fără ele”. Totodată, libertatea trebuie apreciată și în corelație cu alte valori, precum stabilitate socială, pace internă și externă, moralitate². Burke își exprimă punctul de vedere și cu privire la sfera de autoritate a statului, fiind necesar ca acesta „ să se limiteze la cele care se referă la el sau la creațiile sale, în speță la soliditatea instituțională a religiei, la magistratură, la puterea sa militară, (...), care își datorează existența față de tot ce este public, față de pacea publică, siguranța publică, ordinea publică și proprietatea publică”³.

În loc de concluzii

Foarte interesant, Edmund Burke, „părintele conservatorismului”, de la ideile căruia se revendică, începând cu secolul al XIX-lea, o întregă tradiție a conservatorismului, a fost caracterizat în literatură drept un „om de stat care a împărtășit un anumit crez politic, nu doar un filozof de la care să moștenim un tratat politic sau ceva asemănător”⁴.

Credințele lui Edmund Burke poartă veșmântul intransigenței față de inovare sau schimbarea axată pe rațiuni abstracte, dar și cel al reverenței pentru tradiție, pentru testul timpul, prudență, pentru libertatea sub paladiul ordinii și pentru o societate coezivă. Nu trebuie să înțelegem așadar conservatorismul ca o concepție caracterizată prin imobilism, petrificare și încremenire, deoarece, precum am observat, schimbarea prudentă este dezirabilă dacă nu este riscantă pentru ordinea funcțională a societății. Suntem astfel în totalitate de acord cu opinia lui R.J. White, conform căreia „conservatorismul este mai mult o preferință a minții, un fel de a simți, un mod de viață, iar a pune conservatorismul într-o sticlă pe care să aplici o etichetă este ca și când ai încerca să lichefiezi atmosfera”.

„Ori de câte ori stabilitatea este mai prețioasă decât speculația, ori de câte ori familiarul este mai de dorit decât perfectul, ori de câte ori o regulă de orice fel este mai bună decât riscul de a nu avea deloc o regulă, înclinația de a fi conservator va fi mai potrivită decât orice alta”.

Michael Oakeshott

1 Roger Scruton, *The Meaning of Conservatism* (London: Macmillan, 1984), 19.

2 Adrian Paul Iliescu, Mihail-Radu Solcan, *Limitele Puterii* (București: Editura All, 1994), 62.

3 Nisbet, *Conservatorismul*, 59-61.

4 Abraham, Cotoi, *Doctrine*, 50.

Conservatorismul britanic în secolul XX

Dezvoltarea unei tradiții ideologice

■ CRISTIAN GHERASIM

Abstract

Deriving its doctrinal pulling power from Burke's writings, Conservatism was not so much a system of thought or ideology as it was a general inclination and regard for history. The behavior of the Conservative Party has rather been governed by precedent and pragmatism than by rationalism and idealism. That all changed at the beginning of the 20th century with the introduction of universal suffrage in the United Kingdom and the increase in popularity of the Labour Party. It forced the British Conservatives to build up an electoral platform and put together an ideological framework that was to fully develop during the leadership of Margaret Thatcher.

Keywords

Conservatism, tradition, pragmatism, ideology, universal suffrage, Thatcherism

Conservatorismul a respins organizarea ideologică și orice formă de sistematizare a ideilor sale atâta timp cât mediul politic a făcut convenabilă menținerea acestui status-quo. Ideea din spatele convingerilor a fost aceea că societatea nu poate fi organizată prin apelul la programe și teorii. Totuși, o dată cu introducerea votului universal, presiunea electorală ce apăsa asupra tuturor partidelor politice i-a făcut pe conservatori să răspundă nevoilor momentului prin oferirea unor inițiative și a unor principii clare. Astfel, după cum vom arăta mai jos, conturarea ideologică a conservatorismului nu a fost un moment singular, ci a continuat pe parcursul întregului secol XX. Construcția ideologică va alterna considerabil și va evolua episodic în direcții contradictorii chiar cu ideile originare ale acestui curent politic atât de greu de definit.

Politica imperfecțiunii

Viziunea conservatorismului asupra naturii umane și a potențialului ei de a progresa este una sumbră. Ființele umane sunt și vor fi întotdeauna slabe, iar rațiunea umană este neputincioasă în fața dorințelor și pasiunilor noastre. Aceasta este convingerea fundamentală a conservatorismului și motivul pentru care unii cercetători numesc acest curent de gândire „filosofia politică a

imperfecțiunii”.¹ Această viziune despre om duce direct la avertismentul conservator îndreptat asupra încercărilor îndrăznețe de a îmbunătăți societatea: orice încercare de a reface ființele umane prin reconstrucția societăților lor va sfârși foarte probabil printr-un dezastru. Astfel de afirmații sunt îndreptate împotriva susținătorilor ideologiilor ce militează pentru crearea unor societăți perfecte, sau care promet cel puțin să realizeze progrese mărețe. Conservatorii clasici sunt complet sceptici față de aceste pretenții ideologice – atât de sceptici încât conservatorismul a ajuns să fie numit o „anti-ideologie”², deși trebuie spus că orice anti-ideologie este o ideologie în sine.

Conservatorii rămân neîncredători față de orice proiect pozitivist, ce sub forma unor legi recomandă acțiuni sistematice care trebuie întreprinse pentru atingerea binelui social. În schimb, gândirea conservatoare este deosebit de receptivă la avantajele pe care tradiția le aduce. Pretenția de a putea organiza și conduce o societate apelând la mecanisme stereotipice este pur și simplu greșită. Ea pierde din vedere, după cum spun conservatorii, multe modalități importante prin care indivizii sunt legați și depind unii de alții. Conform acestei concepții organice asupra societății, parteneriatul social se menține prin apelul la ceva mult mai profund decât poate oferi rațiunea, și anume prin apelul la obiceiuri și tradiții. Acestea sunt reunite în ceea ce Burke numește prejudecată. Considerată superioară rațiunii, prejudecata provine din „înțelepciunea latentă”. Astfel spus, obiceiurile și tradițiile s-au format treptat, timp de generații, astfel încât ele ajung să reflecte lecțiile pe care oamenii și societatea le-au învățat, una câte una, de-a lungul vieții.³

Conservatorii nu cred că există formule aplicabile pentru obținerea unei bune guvernări. Guvernământul este un produs social, indigen și ca atare trebuie să respecte istoria, obiceiurile și prejudecățile unui popor, spune Burke. Rațiunea nu poate înlocui înclinația naturală de a guverna cu înțelepciune în interesul întregii societăți. Astfel, după cum nu pot exista legi ale bunăstării sociale, nu pot exista nici ideologii care să poată asigura așa ceva. De aceea, conservatorismul s-a pronunțat împotriva oricărei ideologii, refuzând să-și alcătuiască un program politic, afișând paseism și preferință pentru lecțiile oferite de trecutul istoric. Drept urmare, momentele progresiste ale istoriei precum Revoluția franceză și Iluminismul au reprezentat pentru conservatori obstacolele ce trebuiau eliminate pentru a obține întoarcerea societății și guvernământului la condițiile lor firești.

Cel mai important dintre reacționarii conservatori, contele Joseph de Maistre, a mers până la a respinge ideea că oamenii sunt capabili să plănuiască și să întemeieze o constituție potrivită societății lor. O constituție scrisă este de-a dreptul periculoasă, declara de Maistre, deoarece expune slăbiciunile guvernământului:

„Cu cât este mai mult scris, cu atât instituția este mai slabă, motivele fiind evidente. Legile sunt doar declarații de drepturi, iar drepturile nu se declară decât atunci când sunt atacate, astfel că multitudinea legilor constituționale scrise nu arată decât multitudinea conflictelor și pericolul distrugerii.”⁴

Cuvintele lui de Maistre rămân emblematice pentru ceea ce a reprezentat conservatorismul britanic până la începutul secolului XX. Rațiunea dirijistă, pozitivismul juridic, democrația de masă sunt toate amenințări ce vor conduce societatea spre haos și despotism, credea de Maistre. De aceea conservatorismul în general și conservatorismul britanic în particular au fost tributare precedentului și pragmatismului, decât raționalismului și idealismului. Teama de orice formă de sistematizare i-a făcut pe conservatorii britanici să declare că partidul lor nu are nicio bază ideolo-

1 Antony Quinton, *The Politics of Imperfection*, (London: Faber&Faber, 1978), 33.

2 Isaac Kramnick & Frederick Warkins, *The Age of Ideology: 1750- to the present*, (Eglewood Cliff, New Jersey: Prentice-Hall, 1979), .27.

3 Terence Ball, Richard Dagger, *Ideologii politice și idealul democratic*, (Iași: Polirom, 2000), 105.

4 Jack Lively, *The Works of Joseph de Maistre*, (New York: Macmillan, 1965), 78.

gică. Cuvinte precum dogmă și program nu au făcut parte din lexiconul partidului. Toate aceste lucruri vor cunoaște o schimbare radicală o dată cu debutul secolului XX. Intensa preocupare pentru imagine și ideologie au apărut în mare parte datorită ascensiunii Partidului Laburist și a introducerii votului universal. Principalul adversar ideologic al conservatorismului devine socialismul.

Conservatorii britanicii au conștientizat că lipsa unei oferte politice și critica adusă societății de masă nu mai puteau asigura, în cadrul sistemului de vot universal, menținerea partidului la guvernare. După cum am precizat, începutul secolului XX găsește în primă instanță conservatorismul britanic într-o situație destul de dificilă în raport cu socialismul, care la acel moment era purtătorul unei ideologii extrem de atractive și aparent echitabile. În fața partidelor de masă, conservatorismul, cu vechiile principii politice și morale, nu mai putea răspunde unei realități ce nu se conforma vechilor modele de organizare politică a societății. Sub presiunea votului universal, conservatorii sunt nevoiți să reacționeze la nevoile de claritate doctrinară cerute de electorat. Se impune crearea unei identități distincte de cea a partidelor de stânga. Încă din 1880, în Marea Britanie, Herbert Spencer¹ cerea propriului partid întoarcerea la vechiul principiu al liberului schimb, principiu abandonat de Disraeli în favoarea acțiunii sociale.

Deși asociat cu valorile individualismului economic, conservatorismul britanic, datorită autoproclamatului său pragmatism, a fost nevoit să îmbrățișeze măsuri alogene. Astfel, sub conducerea lui Disraeli, Partidul Conservator din Marea Britanie a dezvoltat o linie politică cu puternice accente paternaliste, ceea ce permitea atât detașarea de Partidul Liberal dar și intrarea în competiție cu Partidul Laburist. Strategia însă a eșuat. Datorită în mare parte valorilor laburiste, noii electori, majoritatea aparținând clasei muncitoare, nu pot identifica în Partidul Conservator un set de idei clare și de politici pozitive precum cele afișate cu larghețe de celelalte partide de masă. Frustrare este cu atât mai mare în rândul noilor lideri conservatori cu cât pentru multe decenii programul partidului și stilul său de guvernare s-au asemănat cu cele ale socialiștilor moderați, iar speranța lor a fost că vor atrage cu ușurință votanții partidelor de stânga.

Clarificarea Ideologică

„Pasul înapoi” este caracteristic pentru conservatorii britanici din secolul XX. Ei s-au reîntors către principiile ce-i definesc și în special către valorile liberale de la începutul secolului XIX, adaptându-le și revalorizându-le pentru societatea britanică de după al doilea război mondial. Tradiția conservatoare a devenit un angajament ideologic ce a oferit claritatea doctrinară de care partidul a avut nevoie în competițiile electorale din secolul XX. De fapt, au existat la începutul secolului trei forțe de presiune care au generat transformările paradigmatică din cadrul partidului: puritate doctrinară, elaborare unui program de politici pozitive, renunțarea la imaginea reacționară și retrogradă ce a definit partidul în perioada scursă de la Revoluția Franceză și până la introducerea sufragiului universal în Marea Britanie.

Un corp de idei construit în mare parte în jurul gândirii lui Edmund Burke a fost primul rezultat al delimitării unui corp ideologic. Crearea Departamentului de Studii Conservatoare în 1929 va accelera dezvoltarea unui program politic capabil să facă față provocărilor laburiștilor.² Totuși, primul care va propune organizarea unui sistem de gândire pe baze științifice a fost scriitorul conservator William Hurrell Mallock. Scriind în perioada guvernării lui Disraeli, Mallock a șocat spiritul conservator al vremii sale. El a

¹ Herbert Spencer, „The coming slavery”, în *The Man versus The State*, (Indianapolis: Liberty Classics, 1981), 43.

² Eric Hobsbawm, Terence Ranger, *The invention of Tradition*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), 91.

avansat principiul conform căruia nimeni nu beneficiază de pe urma egalității, pe când inegalitatea va produce inevitabil cea mai mare bogăție și bunăstare pentru societate în întregul ei.¹ În ciuda acestor prime încercări, conservatorismul va continua să se identifice mai degrabă cu o atitudine pragmatică decât cu un program socio-politic articulat. Această reținere în a formula o doctrină de partid provine din suspiciunea tipică conservatoare față de perfectibilitatea umană și disprețul față de formule raționale.

Construcția unei ideologii, ca și stabilirea unor puncte de acțiune apar din necesitate găsirii unui răspuns la impedimentele momentului. Dacă o mare parte a gândirii conservatoare clasice s-a definit ca răspuns la provocările aduse de revoluția franceză, noul conservatorism a trebuit să facă față unui altfel de obstacol, cel al votului universal. Ascensiunea curentelor socialiste, eliminarea censului și creșterea numărului de muncitori au blocat accesul conservatorilor britanici la guvernare. Era nevoie de un răspuns la toate aceste dificultăți. Conform lordului Hugh Cecil, trebuia un set coerent de principii. El a reponat liderilor conservatori ai vremii atitudinii de tipul *catch all*, apelul la practici whig și înclinația spre programe sociale.

Momentul de coagulare ideologică va veni o dată cu perioada interbelică. Diferența crescândă între propunerile electorale ale laburiștilor și politicile conservatoare a intensificat teoretizarea și construcția ideologică de ambele părți ale baricadei. Mai mult, sub presiunea laburistă, mulți dintre liberali au aderat la Partidul Conservator. Este momentul când acest partid a început să adopte o atitudine combativă și principială față de laburiști, exprimându-și poziția față de un set larg de politici ce vizau aspecte precum șomajul, afaceri externe, problemele Imperiului, Irlanda, comerțul, industria, agricultura. Opinia conform căreia partidul era lipsit de orice ideologie începuse să se fărâme. Conservatorii beneficiau acum de un grup de autori precum Stanley Baldwin, Baron Melchett, Geoffrey Butler, Walter Elliot, Austin Hopkison, Ian Colvin și Lord Hugh Cecil, ale căror scrieri ofereau, alături de gânditorii conservatori ai secolelor trecute, inspirație și îndrumare. Când nevoia de a contracara politicile laburiste și de a atrage mai mulți votanți au fuzionat cu înclinație către lecțiile trecutului, efectul inevitabil a fost cel al consolidării structurii ideatice conservatoare. Amenințarea pe care a reprezentat-o socialismul a continuat să guverneze linia gândirii conservatoare în anii treizeci.

O dată cu apariția național-socialismului în Germania, conservatorismul s-a confruntat cu o altă provocare ideologică care de data aceasta venea tot dinspre dreapta și apela în mare parte la aceleași valori ca și conservatorismul². După primul război mondial conservatorismul a avut o situație extrem de grea în raport cu fascismul. Această distorsiune ideologică a marcat și epoca de după cel de al doilea război mondial când a devenit foarte greu să distingi conotația cuvântului conservator. O ruptură cu parcursul ideologic de până atunci a fost oferită de Harold Macmillan și încercarea sa de a reconcilia conservatorismul cu principiile economice keynesiene. El a recomandat o formă de capitalism reglementat, argument că această perspectivă rămâne totuși fidelă principiului conservator al aplicării cunoștințelor dobândite prin experiență. Macmillan și-a justificat politicile spunând că a oferi oamenilor oportunități egale este în acord cu principiile conservatoare. Totuși, în ciuda pretențiilor de continuitate, crezul său politic s-a îndepărtat de valorile de bază ale conservatorismului britanic în două puncte semnificative: accentul pus pe structură și preocuparea aproape totală cu problemele economice.

Anii '50 au cunoscut pentru conservatorismului britanic dominația ideilor lui Macmillan și recunoașterea faptului că partidul este nevoit să răspundă din ce în ce mai mult forțelor de natură materială. Prin aceasta înțelegem importanța crescândă acordată institutelor de cercetare ce vor constitui suportul ideologic al Partidului Conserva-

1 W.H. Mallock, *Social Equality: A short study in a missing science* (New York: GP Putnam's Sons, 1879, online at Project Gutenberg), 157.

2 Reginal Northam, *Conservatism the Only Way*, (London: London Free Press, 1939), 257.

tor: The Conservative Political Center, Grupul Bow și One Nation Group, vor fi cele trei organizații cu un impact semnificat asupra politicilor conservatoare. În această perioadă, mai precis între anii 1950-1964, 1970-1974, conservatorismul britanic va adopta accente socialiste și corporatiste. Această strategie de a combate socialismul folosind propriile lor arme a dat roade și a adus conservatorilor trei victorii electorale consecutive.

O dată cu publicare lucrării lui Hayek, „Drumul către servitute”, Partidul Conservator britanic a renunțat la politicile keynesiste. După cum lordul Coleraine explică, în rândul conservatorilor britanici s-a consolidat ideea că politicile paternaliste ale lui Macmillan au fost falimentare. Această revenire la liberalism a pregătit intrarea în scenă a lui Margaret Thatcher. Schimbarea de retorică a fost imediată. Conservatorii se întorseseră la teza de la care pleaseră și anume cea a legăturii indisolubile dintre libertatea economică și cea politică. „Capitalism este singura formă de economie care conduce la fericire pentru că este singura formă economică dreaptă și liberă.”¹ Totuși, liberalismul clasic promovat de Thatcher a provocat reacția unor conservatori ce credeau că avansarea sistematică a unor politici laissez-faire contrazice tradiția burkeană a partidului. În discuție nu era conținutul acestor politici cât credința habotnică în ele. Radicalizarea ideologică² a fost acceptată în măsura în care thatcherismul a reușit să unifice facțiunile din interiorul partidului. Apelul la virtuțile pieței libere și a statului minimal îi deosebeau pe thatcheristi nu doar de antecesorii lor paternaliști, ci și de vechii tory. Gândirea thatcheristilor nu este dominată de pragmatism, ci de dogmă și ideologie.

Thatcherismul a reușit ce niciun alt curent conservator nu a obținut în trecut. A transformat concepte economice rigide în valori morale acceptate pe scară largă. El a devenit o ideologie cu adevărat competitivă electoral, marcând un moment de contitură în transformarea doctrinară a conservatorilor britanici: de acum înainte nimeni nu mai putea pretine o reîntoarcere către amalgamul ideologic ce marcat originile Partidului. Mai mult, fermitatea cu care Thatcher și-a impus ideile a garantat că oscilări precum cele din vremea lui Disraeli, Chamberlain sau Macmillan nu vor mai fi posibile. Atât de puternică a fost influența ei încât, în ciuda unei opoziții de 13 ani, Partidul Conservator, revenit la guvernare în 2010, a declarat totala adeziune față la principiile thatcherismului.

Concluzii

De la o stare de spirit, la o ideologie de un angajament aproape biblic - acesta a fost parcursul conservatorismului în ultimul secol. Un partid ce s-a distantat în mod constatnt de formule magice, a acceptat soluțiile monetariste ca reprezentând modalitatea prin care dreptatea și libertatea economică pot fi păstrate. De remarat este că monetarismul, ca filosofie economică, nu contrazice principiile conservatoare tradiționale ce susțin caracterul imperfect al omului. Doctrina lui Thatcher descrie o economie spontană rezultată tocmai din acțiunile imperfecte ale indivizilor ce tind fiecare spre scopul lor. Se menține aceeași viziune a vechilor tory asupra planificării sociale raționale, ce pur și simplu nu poate funcționa. Singura ordine posibilă este ordinea spontană. Planificarea socială nu conduce decât la restrângerea libertății. Dând dovadă de o versatilitate uimitoare, conservatorismul pare a fi ideologia veșnicei reîntoarceri. În ciuda fluctuațiilor ideologic, conservatorismul a revenit la aceleași principii fondatoare, chiar dacă în noua formulă ele nu mai reprezintă simple păreri ci adevăruri imuabile de care societate nu se poate lipsi.

¹ Andrei Țăranu, *Doctrine politice moderne și contemporane*, (București: Ed. Fundației Pro, 2005), 43.

² Rhodes Boyson, *Centre Forward, A Radical Conservative Programme*, (London: London Free Press, 1979).

Rădăcinile teoretice ale tradiționalismului românesc la junimiști, semănătoriști, poporaniști și socialiști.

O istorie a ideilor politice

■ SABIN DRĂGULIN

Abstract

The present study draws an analysis of the main themes of Romanian traditional thought

Keywords

tradition, evolutionism, historicism, organicism, culture, civilization

Începuturile istorice ale ideologiile românești care și-au propus crearea statului român au avut la bază dorința sinceră de modernizare a structurilor arhaice autohtone și recuperarea decalajului acumulat în secole în raport cu civilizația occidentală. Acest proiect s-a realizat de sus în jos, de la guvernanți spre guvernați.

În plan politic, acest proiect, a fost inaugurat prin declanșarea revoluțiilor de la 1848, continuat odată cu unirea Moldovei cu Țara Românească, reformele din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, aducerea unui domnitor străin pe tronul statului român, câștigarea independenței de stat, transformarea statului român în regat, pentru ca să se încheie cu marea unire din 1918.

În legislație, prin preluarea unor constructe legislative, în administrație prin începerea procesului de unificare administrativă, în școală prin crearea unor instituții specifice.

Toate aceste reforme au impus societății românești un ritm accelerat de transformare. Această opțiune politică a implicat „arderea” etapelor care trebuiau să pregătească societatea în trecerea de la societatea feudală la epoca modernă. Într-o perioadă relativ scurtă de timp modul de a te îmbrăca, a te exprima în scris sau oral, s-au schimbat.¹ Apar idei

¹ Vezi Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*, (București: Editura 100 +1 Gramar, 1998).

noi, mentalități diferite, toate acestea reflectându-se într-o altă raportare a individului față de instituțiile statului. În plan economic apar primele forme ale economiei de piață. Toate aceste situații noi au generat o stare de tensiune la nivelul elitei, deoarece apare o schimbare a raporturilor de forțe dintre diverse grupuri de influență. Ca urmare a introducerii forțate a acestui model de modernizare apar diverse reacții în spațiul public care încearcă să găsească soluții alternative.

Deceniul șase al secolului al XIX-lea a dat naștere unei concepții teoretice, tradiționaliste, care s-a intitulat „junimismul”. Principalul mijloc de difuzare a ideilor junimiste a fost presa și mai ales revista *Convorbiri literare*. Junimiștii sunt reprezentanți de seamă ai intelectualității moldovene. Principalii membri ai acestei mișcări au fost: Titu Maiorescu, Vasile Pogor, Iacob Negruzzi, P.P.Carp, Theodor Rosetti (membri fondatori), Mihai Eminescu, A.D.Xenopol, Vasile Alecsandri, Ion Creangă (aderenți ai mișcării), și alții. Aceștia au criticat generația de la 1848, deoarece au considerat-o ca fiind vinovată din punct de vedere moral de introducerea în societatea românească a unor modele noi, occidentale, care nu erau adecvate mentalității vremurilor, și nu respectau nivelul de dezvoltare istorică al poporului român. Ideile promovate de junimiști s-au fundamentat pe „teoria formelor fără fond”¹, critica adusă generației de la 1848, pe triada: istorism, evoluționism, organicism, sau antinomiile cultură-civilizație, sat-oraș. Ulterior aceste concepții de bază au fost împrumutate de alte curente cu caracter tradiționalist cum ar fi: semănătorismul, poporanismul și socialismul.

„Teoria formelor fără fond” reprezintă cea mai importantă contribuție adusă de junimiști în spațiul public. „Părintele” acestei concepții este Titu Maiorescu. În articolul intitulat „În contra direcției de astăzi în cultura română”, fondatorul Junimii și a *Convorbirilor literare* și-a prezentat principalele idei introducând pentru prima dată în literatura politică autohtonă conceptele de „formă” și „fond”.

Teza lui Maiorescu era că românii au preluat „forma” prin imitarea construcțiilor de civilizație europeană însă nu exista „fondul”, mai exact nu existau acele categorii sociale care să le anime. Astfel pașoptiștii nu au preluat valorile occidentului ci doar lustrul. Acuzația principală adusă acestora este aceea că procesul de modernizare a fost impus într-un ritm alert fără ca să existe o bază pe care să se poată construi. De aceea „Înainte de a avea partid politic-care să simtă trebuința unui organ-și public iubitor de știință-care să aibă nevoie de lectură-noi am fundat jurnale politice și reviste literare și am falsificat și disprețuit jurnalistica. Înainte de a avea învățători sâțești, am făcut școli prin sate; și înainte de a avea profesori capabili, am deschis gimnazii și universități și am falsificat instrucțiunea publică. Înainte de a avea o cultură crescută peste marginile școalelor, am făcut atenee române și asociațiuni de cultură și am deprețiat spiritul de societăți literare. Înainte de a avea o umbră măcar de activitate științifică originală, am făcut Societatea Academică Română-cu secțiunea filologică, cu secțiunea istorico-arheologică și secțiunea științelor naturale- și am falsificat ideea academiei; înainte de a avea artiști trebuincioși, am făcut conservatorul de muzică; înainte de a avea un singur pictor de valoare, am făcut școala de bele-arte; înainte de a avea o singură piesă dramatică de merit, am fundat Teatrul Național și am deprețiat și falsificat toate aceste forme de cultură.”²

Generația de la 1848 a fost denumită în mod generic „bonjuriștii”.³ Conform acestei teorii principalii vinovați erau pașoptiștii care nu au așteptat ca societatea românească să evolueze în mod firesc, să poată crea o cultură valoroasă autohtonă. Această „grabă” a avut ca rezultat apariția în cultura română a unei culturi de îm-

1 Teoria maioreșciană a „formelor fără fond” a fost anunțată de scrierile lui Alexandru C. Moruzzi, Alecu Russo sau Barbu Știrbei. Însă cel care a cristalizat-o într-o formă coerentă și a expus-o în spațiul public a fost Titu Maiorescu.

2 Maiorescu, În contra direcției de astăzi în cultura română”, *Critice*, (București, 1874), 335.

3 Titu Maiorescu, *În contra direcției*, 328.

prumut.¹ Pentru a elimina această situație Maiorescu considera că este necesar să se impună un „cult al adevărului care să facă lumină într-o lume cuprinsă de demagogie.”² În același timp autorul ținea să precizeze că aceste critici nu erau îndreptate împotriva persoanelor cât mai ales a metodelor și conceptelor folosite³, singura modalitate de a ieși din această stare de fapt fiind critica.⁴

Pe aceeași linie se încadrează și Mihail Kogălniceanu care critica procesul de imitație care înlocuiește ideile și obiceiurile autohtone. Tradiția trebuia păstrată iar pe fondul acesteia ar trebui să fie împrumutat doar „spiritul”. În baza acestui principiu nu era nevoie care vechile instituții tradiționale să fie aruncate la coșul istoriei cât mai degrabă, privind la experiența occidentală, să fie reformate și modernizate.⁵

P.P.Carp critica la rândul său procesul de formare al statului român și propunea alegerea soluțiilor necesare pentru a se micșora eroarea inițială.⁶ Pașoptiștilor le era recunoscut rolul avut în crearea statului român însă acum generației junimiste îi revenea rolul de a-l moderniza.⁷

Ion Eliade Rădulescu în același spirit arăta că „cu legi și doctrine din afară se pierde România, pentru că ridicându-i-se elementele ei vitale i se impun altele ce nu le pot respira plămânii ei”.⁸

Critica adusă pașoptiștilor va fi preluată ulterior de semănătorism. Acesta nu este un curent inovator și nu face altceva decât să împrumute argumentele junimiste pentru a critica drumul impus de pașoptiști însă cu o delimitare mult mai clară în fața de societatea modernă.⁹

Constantin Rădulescu Motru a preluat ideile lui Maiorescu criticând modelul impus de revoluționarii de la 1848.¹⁰

Ilarie Chendi dorea o originalitate autohtonă neîntinată de împrumuturi străine și fără influența filozofiei occidentale.¹¹

Nicolae Iorga a fost un antipașoptist convins care a încercat să discrediteze prin ideile promovate fundamentele burgheze.¹² Istoricul considera că revoluția de la 1848 a introdus un caracter abstract și neorganic în societatea românească ce a avut ca rezultat întreruperea forțată a principiilor contractualiste.¹³ Iorga a criticat fără să se ascundă generația de la 1848 deoarece, în ochii săi, a văzut această perioadă din istoria României ca un reflex al revoluției franceze de la 1789. Pentru istoric, principii fundamentale ca suveranitatea poporului și vot universal nu puteau fi văzute cu ochi buni. Ideea că destinul politic al unei națiuni ar putea să depindă de deciziile unei mase de oameni îl tulbura. Reproșa lipsa spiritului evoluționist prin aducerea în prim plan a conceptului de revoluție. Revoluția reprezenta ruperea cu trecutul, cu tradiția, și mina organismul social al unui popor. Contesta revoluției franceze pretenția de a fi eliberat spiritul uman. Din punctul său de vedere raționalismul a condus la tiranie și nu la libertate.¹⁴ Tradiția reprezintă pentru Iorga reîntoarcerea la un

1 Mihail Kogălniceanu, *Scrieri Alese*, (ediția a II-a, București, 1956), 148, 149.

2 Maiorescu, *În contra direcției*, 330.

3 George Ivașcu, *Titu Maiorescu*, (București: Editura Albatros, 1972), 80.

4 Titu Maiorescu, „Direcția nouă în poezia și proza română”, *Critice*, (București, 1874), 432.

5 Ivașcu, *Titu Maiorescu*, 434.

6 P.P.Carp, *Discursuri*, vol. I, (1878-1888), (București, 1907), 260.

7 Carp, *Discursuri*, 351

8 Pompiliu Marcea, *Convorbiri literare și spiritul critic*, (București: Editura Minerva, 1972), 63.

9 Zigu Ornea, *Studii și cercetări*, (București: Editura Eminescu, 1972), 32.

10 Ornea, *Studii*, 26.

11 Henri Zalis, *Valorile de referință în critica și literatura românească*, (București: Editura Cartea Românească), 1991, 114.

12 Zigu Ornea, *Caracterul diversionist al semănătorismului*, (București: Editura Academiei R.S.R, 1961), 180.

13 Ornea, *Semănătorismul*, (București: Editura Minerva, 1970), 154.

14 Eugen Lovinescu, „Istoria mișcării Sămănătorului”, *Critice*, vol. I, (București, 1925), 186, 187.

trecut în care societatea era așezată, unde țărănimea își cunoștea rolul și locul, unde sufletul pur al acestora era neîntinat.

George Coșbuc deplângea ruperea firului tradițiilor. Împrumuturile existente în literatura română nu erau altceva decât o desconsiderare tradiției strămoșești.¹

Alexandru Vlahuță considera că literații trebuiau să-și îndrepte atenția spre popor de unde trebuiau preluate pildele și învățăturile serioase.² Elita autohtonă este criticată deoarece s-a înstrăinat de tradițiile populare seculare.³ Pentru a completa acest tablou este lăudată activitatea lui Maiorescu care după treizeci de ani de muncă a reușit să curețe limba română de împrumuturi străine.⁴

Concluzia semănătoriștilor este că o cultură națională își trage seva din tradiție și legendă deoarece este asumat trecutul istoric cu suferințele și faptele națiunii.⁵

Poporanismul are ca principal reprezentant pe Constantin Stere. Gândirea s-a teoretică a fost influențată de narodnicismul și populismul rus. Din acest motiv apare o confuzie între poporanism și socialism. Reluând criticile junimiste, Stere arăta că opera generației de la 1848 a rămas neterminată, deoarece au fost introduse formele statului modern, dar în același timp viața publică nu s-a democratizat deoarece populația nu participă la viața publică.⁶ Analizând sistemul instituțional se arăta că la 1866 s-au introdus idei și principii aparținând spațiului de idei britanic odată cu preluarea modelului Constituției belgiene, în timp ce în administrație s-a copiat modelul francez.⁷ Introducerea formelor de civilizație capitalistă este în același timp și rezultatul presiunilor făcute de burghezia europeană, care, au introdus aceste modele deoarece serveau propriilor interese economice.⁸

Garabet Ibrăileanu în critica sa adusă ideii de împrumut nu se oprește la momentul 1848, continuând să evoce influențe provenind din aria culturală slavonă.⁹ Cu toate că se integrează în gândirea promovată de semănătorism, Ibrăileanu nu îmbrățișează ideea izolaționismului cultural dorind integrarea culturii române în cea universală.¹⁰

Socialiștii au preluat critica generației de la 1848 și teoria formelor fără fond. Constantin Dobrogeanu Gherea a analizat geneza capitalismului românesc prin prisma raportului cu Europa observând că factorul extern a avut un rol covârșitor în modernizarea României.¹¹ În acest fel pașoptismul a încălcat grosolan evoluția istorică a României.¹² Reforma agrară din 1864 a fost un act impus de elita pașoptistă, și avea ca scop diminuarea dezechilibrelor existente între marea și mica proprietate. Actul impus de Cuza este criticat deoarece e văzut ca o sursă a anomaliilor apărute în societatea românească. Modelul de modernizare propus de liberali este considerat a fi nenatural, străin față de natura poporului român. Socialiștii doreau să aducă cu sine un alt model de modernizare care să valorizeze la maximum elementul autohton. Istoria este considerată a fi acel vehicul ideologic folosit pentru a valida conceptul conform căruia evoluționismul este strada de urmat.

Junimiștii analizează istoria neamului românesc și reușesc să recupereze perioada dacică. Apare astfel o simbioză între daci și romani, ca strămoși comuni ai poporului român și atribut al continuității.

1 George Coșbuc, „Uniți”, *Semănătorul*, 2, (1901).

2 Alexandru Vlahuță, „Cărți pentru popor”, *Semănătorul*, 3, (1901).

3 Vlahuță, „Cititorii”, *Semănătorul*, 14, (1901).

4 Ion Gorun, „La 1882 și la 1902”, *Semănătorul*, 13, (1902).

5 Ilarie Chendi, „Poveștile din vecini”, *Semănătorul*, 11, (1903).

6 Constantin Stere, *Social democratism sau poporanism?*, (Galați: Editura Porto-Franco, 1969), 185.

7 Stere, *Scrieri*, (București: Editura Minerva, 1975), 362.

8 Zigu Ornea, *Poporanismul*, (București: Editura Minerva, 1972), 176.

9 Ornea, *Poporanismul*, 183.

10 Zigu Ornea, *Studii și Cercetări*, (București: Editura Eminescu, 1972), 169.

11 Ornea, *Studii*, 116.

12 Zigu Ornea, *Țărănismul*, (București: Editura Politică, 1969), 150.

Mihail Kogălniceanu este autorul primului articol cu caracter istoric prin care se aduce în discuție ascendența dacică a poporului român.¹ Bogdan Petriceicu Hașdeu combate ideile lui Robert Rösler iar dacismul său devine un țel.² La Dimitrie Bolintineanu apare figura istorică a lui Decebal, ultimul rege al dacilor, care este mitizat, personalitatea acestuia simbolizând eroismul propriului popor.³

În scrierile daciștilor, Decebal este acel simbol care trebuia să alimenteze o imagine idilică a poporului român care transcede din veacurile întunecate. Personajul este eroicizat fiind comparat cu un leu al bățăliilor. El are supuși printre popoarele barbare fiind deci un lider și nu un supus. Are un cap de voinic și pe frunte poartă o diademă de aur.⁴ Sinuciderea eroului este văzută ca o translație în timpul atemporal, deoarece este preferată moartea în locul sclaviei.⁵ Simbolul unității și permanenței este urmărit de-a lungul veacurilor, fiind identificat în epocile lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul. Victoriile domnitorilor români se datorează în primul rând apelului la popor și nu sunt datorate ajutorului extern. Pe baza acestei mitologii se creează imaginea unui popor, român, care este mândru, liber și gata de sacrificiu.⁶

Semănătoriștii au acceptat fără rezerve istorismul. Aceștia au încercat să definească cadrul istoric al formării poporului român în spațiul intra și extra carpatic. Astfel s-au construit viziuni abstracte despre Românism prin apelul la istorie, iubirea de neam și țară.⁷ Apelul la istorie a devenit un leit motiv la semănătoriști, evenimentele istorice fiind aduse să argumenteze ideea evoluționismului organic.

George Coșbuc în poeziile sale istorice „Decebal către popor”, „Un cântec barbar”, și „Volos preot dac” continua ideile lui Dimitrie Bolintineanu. Mesajul transmis de aceste poezii este valorizarea trecutului traco-geto-dac în opoziție cu elementul roman, deoarece aceștia sunt văzuți ca fiind cotropitori. Existența conflictelor armate dintre romani și daci este folosită cu scopul scoaterii în evidență a calităților autohtonilor, a spiritului de sacrificiu și de rezistență extrapolat la ideea de rezistență milenară a poporului român. Accentuarea acestor elemente a creat un caracter etnicist naționalist mult mai accentuat decât în cazul junimist.⁸

Poporaniștii au acceptat ideea istorismului în strânsă legătură cu evoluționismul și conceptul de specificitate. Tradiționalismul poporanist a preluat din istorie ideea evoluției. Istoria este văzută ca o luptă seculară a poporului român îndreptată împotriva încercărilor de maghiarizare, de rusificare sau rutenizare.⁹ Poporanismul utilizează termenul de specificitate fără a-l folosi cu insistență.¹⁰

La poporaniști tradiția transcede din negura vremurilor, istoria este folosită ca o pildă moralizatoare pentru a nu fi uitat trecutul și elementele care au permis existența poporului român pe acest teritoriu: țăranul, obștea sătească și moștenirea înaintașilor.

Socialiștii preiau, ca principiu, istorismul, însă dispare viziunea romantică junimistă sau semănătoristă. Istoria este folosită ca vehicul pentru a se valida conceptele socialiste. Gherea vedea România ca fiind o țară mică pe care istoria o împinge să se transforme într-o provincie a țărilor bogate.¹¹

1 Zigu Ornea, *Curentul cultural de la Contemporanul*, (București:Editura Minerva, 1972),189.

2 Ovidiu Babu Buznea, *Dacii în conștiința romanticilor*, (București: Editura Minerva, 1979), 41.

3 Buznea, *Dacii*, 102,103.

4 Ion Pop Florentin, „Decebal”, *Convorbiri literare*, an III, (I), (1869).

5 Buznea, *Dacii*, 148.

6 Ion Pop Florentin, „Decebal”, *Convorbiri literare*, an III, (I), 1869.

7 Florentin, *Convorbiri literare*,(2), 1859.

8 Iacob Negruzzi, „Ștefan și Mihai”, *Convorbiri literare*, an III, (7), 1869.

9 Zigu Ornea, *Semănătorismul*, (București:Editura Minerva,1970), 232, 233.

10 Venera Dogaru, *Sinteze din istoria literaturii române*, (București: Editura Didactică și Pedagogică, f.a), 25.

11 Stere, *Social democratism*, 208.

Socialismul identifică în istorie lupta dintre clase.¹ Istoria trebuie să argumenteze ideea revoluției care apare la Marx. Conform acestei teorii, de-a lungul secolelor a existat o luptă între clase care conduce inevitabil la izbucnirea unei revoluții.²

Strâns legat de istorism este evoluționismul. Argumentele evoluționismului și organicismului provin din zona istoriei, a socialului și a culturii.

Alecu Russo este adeptul dezvoltării organiciste a societății. În concepția sa limba este produsul a peste 2000 de ani de evoluție lentă.³

În continuarea acestei idei Kogălniceanu vedea în evoluționism acea cale pe care România trebuia să o urmeze deoarece „țara trebuie să se dezvolte prin reforme blânde și graduale și nu prin grabnice și zgometoase schimbări”.⁴ În prim plan autorul pune problema originalității creației literare, combaterea imitațiilor și împrumuturilor. Lupta acestuia nu era îndreptată doar împotriva împrumuturilor provenite din limbile moderne, franceza de exemplu, dar și împotriva forțarilor latiniste.

Modelul de modernizare a societății românești adus în discuție de junimiști poate fi considerat conservator, dar nu retrograd, deoarece vedea înnoirea țării prin păstrarea unei tradiții autohtone și îmbogățirea acesteia cu elemente noi, moderne. Această îmbogățire nu prevedea anularea tradiției deoarece ar fi însemnat pierderea caracterului național.⁵

Socialiștii îmbrățișează conceptul organic al societății. Gherea considera că „O țară este ca un organism social, ea trebuie să se dezvolte ca un organism întreg în marginile etnice”.⁶ Mihail Gheorghe Bujor declara în 1916 că „Patriile sunt cadre naționale și istorice de dezvoltare a popoarelor. În aceste cadre s-a întemeiat fiecare națiune cu o existență proprie cu tradițiile și civilizațiile ei”.⁷

Noutatea cu care vin socialiștii este dată de abandonarea imaginii tradiționaliste privind rolul țăranimii. Imaginea junimistă, semănătoristă și poporanistă privind țăranul și satul patriarhal dispare. Conform doctrinei marxiste, țăranul este simbolul micului proprietar de pământ și reprezentantul unei clase retrograde deoarece este osificat în structurile sale mentale și economice. Acest imobilism social combinat cu un ridicat simț al proprietății îi transformă pe țărani în dușmani ai proletariatului urban.

Socialiștii, menținând tradiția marxistă doreau exproprierea pământului și introducerea colectivismului în agricultură.⁸ Gherea, în lucrarea sa **Ce vor socialiștii români** explică pe larg modelul socialist de organizare a agriculturii. Terenurile agricole aflate în proprietatea statului ca și cele private, vor trece în folosința comunelor dar cu despăgubire. Aici se observă clar influențele narodnice deoarece, narodnicismul considera că lumea satului trebuia organizată într-un tip de colectivitate care să lucreze pământul prin darea în folosință obștilor comunale.⁹ Într-o altă lucrare a sa intitulată **Neoioabăgia**, Gherea analiza spațiul rural identificând existența raporturilor de producție iobăgiste. În concepția sa, pământul este insuficient în raport cu numărul țăranilor iar legislația îi favorizează pe marii proprietari de pământ.¹⁰ Luând în considerare aceste elemente autorul propune ca o primă

1 Ornea, *Curentul cultural*, 269.

2 Damian Hurezeanu, „Trecerea de la vechiul regim la formele de viață moderne”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, (1988): 416.

3 Alecu Russo, *Scrieri Alese*, (București: Editura Albatros, 1970), 70.

4 Zigu Ornea, *Junimea și Junimismul*, (București: Editura Eminescu, 1978), 184.

5 Mihail Kogălniceanu, *Scrieri*, (București: Editura Tineretului, 1967), 16-17, 34.

6 Damian Hurezeanu, *Națiunea și problema națională*, (București: Editura politică, 1975), 29.

7 Hurezeanu, *Națiunea*, 30.

8 Elisabeta Hurezeanu, „Evoluția ideilor programatice ale mișcării socialiste din România în problema agrară la sfârșit de secol XIX”, *Studii și articole de istorie*, vol. XV, (1970): 44.

9 Hurezeanu, *Evoluția ideilor programatice*, 45-47.

10 Ornea, *Studii și Cercetări*, 119.

măsură pe care statul trebuie să-l ia este impunerea relațiilor contractuale între țărani și proprietarii de pământ. Ideea impunerii unei relații contractuale este modernă deoarece pune sub tutela statului o mare parte a societății. Contractul în sine reprezintă asumarea unor drepturi și obligații de ambele părți și limitează abuzurile. În cadrul acestei realități țăranul un subiect singular deoarece se transformă în muncitor agricol, membru de sindicat.¹ Din această abordare răzbate în mod clar mesajul socialist, transformarea forței de muncă din agricultură în muncitori și aplicarea conceptelor marxiste în agricultură. Prin această metodă socialişti rezolvă problema marxistă a luptei de clasă deoarece transformă țăranimea în proletariat agricol.

Pornind de la evoluționismul organicist se vor dezvolta antinomiile cultură – civilizație și sat-oraș. Termenul de cultură îl întâlnim în spațiul cultural german și va fi utilizat în timp ca opus al termenului de civilizație. Cultura reprezintă fondul original și originar al spiritului creator realizat istoric prin acumulări succesive (principiul evoluționismului istoric), ce reflectă specificitatea unui popor. Termenul de civilizație apare în spațiul cultural francez, la raționaliștii de secol XVIII care au fundamentat teoretic revoluția de 1789. Ilumiiniștii, în demersul lor de a reforma regimul francez au imaginat un nou tip de societate bazat pe valori care implicau știința, progresul tehnic, drepturile naturale ale omului, laicism. Pe baza acestor argumentații termenul de cultură este identificat cu spațiul rural în timp ce acela de civilizație cu cel urban.

Maiorescu considera că elementele constitutive ale națiunii române sunt limba, sângele și teritoriul.² Cultura exprima fondul originar. Aceasta a fost realizată prin acumulări ce reflectă specificitatea comunității.³ Maiorescu considera că „limba este un produs necesar și instinctiv al națiunii iar individul nu o poate modifica după rațiunea sa izolată”.⁴

A.D. Xenopol dorea să studieze organismul culturii române pentru a evidenția trăsăturile naționale ale poporului român care se integrează culturii europene.⁵ Această trăsătură națională originală se bazează pe ideea comunității de origine. Astfel apare o specificitate bazată pe biologic, mediu fizic, cultural și social.⁶ În continuarea acestei idei Xenopol arăta că „limba unui popor este expresia și totodată instrumentul gândirii sale... ideea diferențelor de rasă explică originalitatea popoarelor”.⁷ Același Xenopol raportându-se la poporul român observa că acesta nu poate fi considerat un popor barbar, deoarece are o cultură proprie care, din cauze istorice nu a putut să se afirme.⁸ Din punctul său de vedere fiecare popor este purtătorul unei culturi proprii, acesta având dreptul de a-și crea o identitate care să reflecte caracteristicile sale.⁹

Mihail Kogălniceanu dorea încurajarea dezvoltării literaturii originale, cu izvoare din tradițiile autohtone care să reflecte frumusețile țării indiferent de provincia de la care provin, cu condiția existenței valorii.¹⁰

1 Hurezeanu, *Evoluția*, 47.

2 Zigu Ornea, *Viața lui Titu Maiorescu*, vol.I, (București: Editura Cartea Românească, 1986), 252.

3 Ornea, *Junimea și Junimiștii*, (București: Editura Eminescu), 1978, 171.

4 Pompiliu Marcea, *Convorbiri Literare și spiritul critic*, (București: Editura Minerva, 1972), 41.

5 Ornea, *Studii și Cercetări*, (București: Editura Eminescu, 1972), 224.

6 P.P. Negulescu, *Geneza formelor culturii*, vol.II, (București: Editura Minerva, 1993), 10.

7 A.D. Xenopol, „O critică a lui Buckle”, *Convorbiri Literare*, an III, (13), 1869.

8 Nicolae Iorga, „Istoria literaturii românești contemporane”, partea întâi, *Crearea formei* (1867-1890), (București: Editura Minerva, 1986), 95.

9 Iorga, *Istoria literaturii*, 103.

10 Șerban Cioculescu, *Prozatori români; De la Mihail Kogălniceanu la Mihail Sadoveanu*, (București: Editura Eminescu, 1997), 49.

Cezar Boliac considera că specificitatea se bazează pe trei elemente: conștiința etnică, pământ și tradiții. Prin luarea în considerare a acestor trei elemente se poate crea o literatură și o istorie națională. Boliac arăta că civilizația unui popor consistă în dezvoltarea naturală, organică a propriilor puteri deoarece „din rădăcini proprii răzbate adevărata civilizație a unui popor”.¹

Antinomia cultură-civilizație, văzută prin prisma antinomiei sat-oraș este exprimată în întreaga sa tărie prin intermediul a doi reprezentanți de seamă a culturii române: Ion Creangă și Ion Luca Caragiale. Primul dintre aceștia „bădia” cum era chemat de către prietenul său Mihai Eminescu idealizează lumea rurală. În contrast cu viața satului în care timpul își are o viață proprie, unde lumea este așezată și respectă datinile milenare, avem imaginea orașului unde viața este văzută ca un surghiun. Îmbrăcămintea orășeanului este ridiculizată fiind considerată strâmtă și grotească în comparație cu portul popular care este confortabil și frumos. Iașiul, care înainte de unire era principalul centru politic, economic și cultural al Moldovei pierde competiția cu Bucureștiul care va deveni capitala noului stat. Bucureștiul reprezintă imaginea orașului prin excelență în timp de Iașiul rămâne un „târg”. De aceea critica adusă orașului este de fapt o critică adusă Bucureștiului.² Modelul țăranului autentic este întruchipat de răzeș deoarece este exponentul micului proprietar de pământ, sărac, dar mândru purtător al tradiției. Bătrânii sunt chezași viitorului deoarece întruhidează înțelepciunea, bunul simț, sunt păstrători ai tradiției și continuatori ai valorilor comunitare.³ Ion Creangă impune în spațiul de gândire junimist imaginea satului, prin zugrăvirea Humuleștiului. Satul este idealizat iar sărăcia este transformată în pitoresc.⁴ Poate din acest motiv, Creangă a devenit simbolul țăranimii pe care o sintetizează cu toată firea și apucăturile ei.⁵ Mentalitățile sunt guvernate de tradiție, bolile sunt tratate cu leacuri băbești, zilele sunt întâmpinate cu diochi. Timpul este relativizat, imaginea satului putând fi regăsită în orice perioadă istorică. Țăranul este mulțumit de traiul său, viața în comunitate fiind armonioasă.⁶

Vasile Alecsandri zugrăvește orașul în opoziție cu satul. În opinia sa orașul este ridicol datorită grotescului pe care îl înfățișează, cu oameni rușiți de realitatea satului, dar care nu sunt pe deplin orășenizați și împrumută fără discernământ formele modelelor apusene.⁷ Totodată Alecsandri este primul poet care încearcă să evoce prin propriile poezii imaginea satului românesc rămas necontaminat de valorile modernității.

Maioreșcu făcea aprecieri elogioase cu privire la poezia lui Alecsandri, deoarece aceasta se baza pe o limbă sănătoasă care transcede epocile istorice, explorând datinile cu o privire corectă.

Ion Luca Caragiale este cea mai importantă figură a teatrului românesc a secolului al XIX-lea. În piesa *O noapte furtunoasă* este analizată burghezia în formare de la oraș compusă din crâșmar, chesteregiu, comersant, funcționari mărunți. Aceștia sunt cei care bat trotuarele orașelor, umplu cafenelele, joacă întreaga noapte biliard, își ruinează sănătatea și morala.

În cea de-a doua piesă de mare succes intitulată *O scrisoare pierdută* analiza transcede asupra persoanelor care personifică instituțiile tânărului stat român.

Trahanache este incult, prost dar bogat, Tache Farfuridi este de profesie avocat însă este un politician care nu reușește să lege două fraze, Tipătescu, pre-

1 Buznea, *Dacii*, 69.

2 Eugen Lovinescu, *Titu Maiorescu*, (București: Editura Minerva, 1972), 109.

3 Paul Cornea, *Intinerar printre clasici*, (București: Editura Eminescu, 1984), 30.

4 Cornea, *Intinerar*, 202.

5 Ion Arhip, Dumitru Văcariu, *Junimea și Junimismul, Scrisori inedite*, (Iași: Editura Junimea, 1973), 212.

6 Cornea, *Intinerar*, 206-207.

7 Cornea, *Intinerar*, 90.

fectul județului este persoana cu cea mai mare autoritate dar, este imoral, venal și promovează abuzul de putere. Pristanda, șeful poliției se complăce în poziția de mercenar al puterii.¹

Atitudinea critică a lui Caragiale se ridică împotriva acelei părți a clasei politice românești care era grupată în jurul grupului radical-liberal. Această grupare politică a reușit în urma unui complot cunoscut în istoriografie sub numele de „monstruoasa coaliție” să-l detroneze pe primul domn al unirii Alexandru Ioan Cuza. Caragiale detesta antimonarhismul de complezență și declararea principiilor republicane în momentul în care aceste grupări se găseau în opoziție. Ideile acestor cercuri de putere se regrupau sub aripa protectivă a lui C.A.Rosetti. Principalul organ de presă era *Românul*, și reprezenta acea parte a elitei autohtone ce dorea oprirea investițiilor de capital de tip speculativ (afacerea Stroussberg), dezvoltarea unei burghezii autohtone cu ajutorul activ al statului prin impunerea unei politici de protecționism. În altă ordine de idei, Caragiale nu era adeptul mișcărilor revoluționare cu atât mai mult cu cât actul de la 11 februarie 1866 era văzut de aceste cercuri ca o reeditare a unei revoluții în haină românească. Personaje ca: Mița Baston care își revendica temperamentul agitat din tradiția revoluționarilor ploieșteni; Conu Leonida este imaginea micului burghez la început de modernizare, care, visa un stat în care lefurile să fie egale pentru toți, datoriile să fie iertate, scutiri de impozite și pensii, toate acestea fiind văzute ca drepturi inalienabile ale cetățenilor, atacau moravurile vremii. Mai mulți analiști identificau personajele lui Caragiale ca făcând parte din cele două aripi ale partidei liberale. Trahanache, Farfuridi, Brânzovenescu sau Tipătescu reprezentau aripa brătienilor care după ce au reușit să se integreze în sistem devin moderați, apără statul de drept și dezavuează mișcările revoluționare. Gruparea lui Cațavencu aduna rosettiști, care era promotoarea dezordinilor, ce agitau steagul înoirilor și a reformelor dar care aveau ca scop îmbogățirea personală.²

Semănătoriști preiau antinomia cultură-civilizație. Obiectivul acestora este de a crea și dezvolta o literatură națională prin întregirea caracterului național, înălțarea sufletului românesc, prin trezirea unui ideal național și a dragostei de neam.³

Motru în articolul *Cultura română și politicianismul* arăta că existența culturii este o condiție indispensabilă pentru dezvoltarea popoarelor ieșite din barbarie, deoarece sunt asumate organic credințele religioase, obiceiurile și instituțiile morale.⁴ În contrast, civilizația nu reprezintă altceva decât imitația unor modele.⁵ Totodată identifică conceptul de cultură cu fondul, iar cel de civilizație cu forma.⁶

Iorga amestecă concepțiile de cultură și civilizație. Istoricul este interesat de ideea originalității culturii, originalitate care se poate baza doar pe valorizarea tradiției populare care are rădăcini ce provin de la vechii traci.⁷ Satul este un subiect predilect iar răzeșii sunt admirați.⁸ Aceștia sunt urmașii vechilor boieri care au trăit în timpuri eroice.⁹ Ei sunt țărani-soldați cei care au construit edificiul statului modern, de aceea din recunoștință trebuie să fie prețuiți.¹⁰

Semănătoriștii, fideli imaginii tradiționaliste avute asupra țăranului, considerau că societatea românească trebuia să preia modelul comunitar, bazat pe relații

1 Eugen Simion, *De la Titu Maiorescu la George Călinescu*, (București, 1984), 109.

2 Ornea, *Junimea și Junimismul*, 217,219.

3 Zalis, *Valorile*, 110.

4 Ornea, *Studii și Cercetări*, 26.

5 Ornea, *Studii și Cercetări*, 28.

6 Ornea, *Semănătorismul*, 144.

7 Ornea, *Semănătorismul*, 141.

8 Nicolae Iorga, „Din ale neamului nostru”, *Semănătorul*, (21), 1903.

9 Iorga, *Din ale neamului*, 19, 1903.

10 Iorga, Trădători și patrioții răi, *Semănătorul*, (19), 1903.

frățești și cutume. Alexandru Antimireanu și Ilarie Chendi au promovat cu tărie aceste idei.¹ În concepția semănătoriștilor satul este locul ideal de manifestare al spiritului autohton. Spațiul rural este un teritoriu al fericirii și armoniei generale.² În planul spiritual singura zonă nealterată este satul ce este identificat ca fiind unicul rezervor al sufletului primar.³

Chendi îi admiră pe tinerii scriitori proveniți din mediul rural deoarece prin experiența lor îmbogățesc cultura națională. Aceștia sunt impregnați de obiceiurile țărănești și descriu peisajele pitorești ale țării. Autorul își imaginează un univers rural idealizat în care se regăsește satul arhaic, cu o structură milenaristă, fără influențe externe.⁴ Țăranul la Ilarie Chendi este simplu, naiv, dar este animat de idei nobile.⁵

Alexandru Vlahuță se înscrie în acest mesaj tradiționalist. Țăranul este trist, privește cu melancolie la trecut în care viața de zi cu zi se depăna liniștit. Boierul român locuia între țărani fiind considerat judecător și tată. Era o perioadă în care toți țăranii trăiau cu frica lui Dumnezeu. Acum statul modern îi înstrăinează pe tineri de sat. Țăranii sunt aduși în stare de sărăcie de noile legiuri, fapt ce conduce la distrugerea satului.⁶ Aceasta este răsplata pe care civilizația a adus-o cu ea. După ce țăranii i-au îmbogățit pe boieri, sunt părăsiți, iar tinerii în loc să continue munca părinților își irotesc viața în desfrâu și orgii.⁷ Singura alternativă a acestor dezrădăcinați este să se refugieze la oraș unde sunt obligați să muncească în fabrici fiind dezumanizați.⁸ Mihai Sadoveanu în nuvela sa Ion Ursu înfățișează imaginea țăranului care este depozat de virtuțile sale în cadrul orașului și a fabricii.⁹ Iorga încearcă să demonstreze imposibilitatea adaptării țăranului la noile realități mecaniciste caracteristice industriei.¹⁰

Poporanismul nu este un curent tradiționalist etnicist.

Stere nu este adeptul antinomiei clasice cultură-civilizație în matrice junimist semănătoristă. El pornește de la ideea că este necesară dezvoltarea literaturii naționale deoarece aceasta reprezintă unul dintre cei mai importanți factori pentru crearea unei culturi. Stere pornește de la ideea că nu poate să existe o civilizație fără o cultură.¹¹ Prin aceasta poporanismul încearcă să găsească soluții pentru culturalizarea lumii rurale. Referindu-se la aceasta Garabet Ibrăileanu folosește formula specificului național.¹² În accepțiunea sa prin specific național se înțelege că poezia este națională atunci când reflectă expresia sufletului unui popor și este oglinda vie a acestuia.¹³ Ibrăileanu consideră că civilizația românească modernă a apărut din munca țăranului însă acesta nu a beneficiat de roadele educației. Totodată literatura nu poate fi decât națională și nu de împrumut.¹⁴

Imaginea țăranului este prezentă deoarece reprezintă ultima formă de opoziție în fața orașului. Poporanistii doreau transformarea plăieșilor lui Ștefan cel

1 Zalis, *Valorile*, 107.

2 Zigu Ornea, *Caracterul diversionist al semănătorismului*, (București: Editura Academiei R.S.R., 1961), 184.

3 Ornea, *Semănătorismul*, 234, 235.

4 Ornea, *Semănătorismul*, 238.

5 Ilarie Chendi, „Dare de seamă-Peneș Curcanul”, *Semănătorul*, (12), 1903.

6 Alexandru Vlahuță, „De la țară”, *Semănătorul*, (6), 1902.

7 Alexandru Vlahuță, „Moștenitorii”, *Semănătorul*, (11), 1902.

8 Zigu Ornea, „Caracterul diversionist al semănătorismului”, (București: Editura Academiei R.S.R., 1961), 821.

9 Ornea, *Semănătorismul*, 270.

10 Ornea, *Semănătorismul*, 156.

11 Stere, *Social democratism*, 158.

12 Cioculescu, *Prozatori români*, 49.

13 Garabet Ibrăileanu, *Studii literare*, vol.II, (București: Editura Minerva, 1979), 221.

14 Ibrăileanu, *Studii*, 260.

Mare și Mihai Viteazul în cetățeni. Se dorește un ruralism modernizat, cu o evoluție a vieții rurale spre forme moderne. Este respinsă totodată imaginea tipică a țăranului înapoiat și pur.¹

Stere încearcă să identifice anumite soluții. Din punctul său de vedere țăranul muncește mai mult ca înainte, pentru ca țara să exporte însă el nu profită de rezultate. Țăranul are nevoie de pământ dar nu să-i fie dat în folosință ci să fie proprietar deoarece prin sistemul de arendare acesta ajunge de facto în mâna străinilor. Organismul chemat să rezolve această situație este statul.² Lipsa pământului determină izbucnirea răscoalelor iar singura modalitate de a se evita astfel de situații este introducerea unui program de reformare ce implica culturalizarea lumii rurale prin intermediul școlilor și a cărților.³ Stere considera că o țărănime emancipată din punct de vedere financiar va dezvolta un model economic bazat pe procesarea produselor agricole iar necesitatea eficientizării va impune organizarea acestora în asociații și cooperative.⁴ Modelul imaginat de acesta este **Democrația rurală țărănească**.⁵

Putem observa că atât Stere cât și Ibrăileanu au înțeles că există o interdependență între reforma agrară și îmbunătățirea situației economice a țăranilor.⁶

Poporanismul considera că orașul este tentacular, înstrăinat, izvor al tuturor spoliilor și era acceptat doar ca având o funcție complementară a satului. Antinomia sat-oraș se bazează pe antinomia agricultură-industrie.⁷ În concepția poporanistă industria grea nu-și găsește aplicabilitatea, unica formă de industrie acceptată era cea semi-meșteșugărească, vazută ca un accesoriu al satului. Stere considera că România nu este o țară industrializată, și ca urmare nu există proletari marea majoritate ocupându-se cu agricultura. Din acest motiv interesele țăranilor sunt cele mai importante, rezolvare acestei probleme atrăgând după sine prosperitatea țării.

Așa cum am arătat pe parcursul acestui mic studiu, am realizat o prezentare succintă a ideilor politice care s-au dezvoltat în spațiul public românesc, de până la primul război mondial. Începând cu deceniul al șaselea al secolului al XIX-lea s-a cristalizat o critică a conservatorilor junimiști la adresa modelului de modernizare impus de generația de la 1848.⁸ Acest discurs politic conservator a parcurs deceniile până la primul război mondial regăsindu-se în toate formele sale la urmașii ideologici ai junimiștilor. Pentru conservatorii timpului principiul evoluției lente și al schimbărilor politice fără schimbări bruște, revoluționare, a reprezentat principalul obiectiv politic. Rezervele conservatorilor față de lărgirea drepturilor electorale erau argumentate pe limitele interne ale societății românești.⁹ Aceștia aveau ca punct de reper modelul instituțional englez. Lideri politici de seamă ai viitorului *Partid Conservator*,¹⁰ ca Alexandru Lahovari, Barbu Catargiu, Mihail Sturdza aclamau modelul clasic al lui Edmund Burke care se baza pe progres natural, evoluție organică,

1 Ornea, *Poporanismul*, 189,200.

2 Stere, *Scrieri*, 350.

3 Stere, *Scrieri*, 436.

4 Stere, *Social democratism*, 204.

5 Stere, *Social democratism*, 74.

6 Zigu Ornea, *Confluențe*, (București: Editura Eminescu, 1976), 77.

7 Ornea, *Poporanismul*, 243.

8 Pentru expunerea pe larg a acestor discursuri este necesar să fie studiată antologia realizată de Laurențiu Vlad, *Conservatorismul Românesc, concepte, idei, programe*, (București: Editura Nemira, 2006).

9 În *Anuarul Statistic al României* din 1899, 85% din populație era neștiutoare de carte.

10 Partidul Conservator a fost înființat în 1880 la inițiativa a 88 de personalități politice ale vremii printre care îi amintim pe Lascăr Catargiu, Manolache Costache Epureanu, Ioan Emanoil Florescu, Alexandru Lahovari, Titu Maiorescu, Vasile Pogor, Theodor Rosetti, Alexandru Țirbei, Petru Mavrogheni, Grigore Păulescu, etc.

respectarea ordinii și a legalității, respingerea modelelor revoluționare, reformarea prudentă a instituțiilor, etc. Este evident că modelul instituțional englez era considerat ca fiind cel mai apropiat de realitățile autohtone, dorindu-se să se preia experiența de evoluție britanică. De-a lungul timpului discursul conservator s-a îmbogățit prin cristalizarea unei *dimensiuni sociale* importante care începe să se contureze cu junimiștii dar care se va cristaliza odată cu aportul teoretic adus adus de Motru. O altă temă importantă este aceea a *armoniei dintre clase* fundamentată pe reconstituirea *fondului spiritual național*. Aceste teme pot fi identificate la Petre P. Carp sau Alexandru Lahovari. Dimensiunea *patriotică* a discursului conservator poate fi regăsit la întreaga pleiadă de junimiști, semănătoriști și poporaniști care identificau rădăcinile poporului român în istoria neamului.

Conservatorismul autohton s-a axat în principal pe tema consecințelor provocate de modelul de modernizare forțată impus de liberali în societatea românească căutând soluții alternative.

Kogălniceanu, tradiționalistul

■ ANDREI STAN

Abstract

The present article aims at pointing out an aspect that is regularly neglected when discussing the political thought of Mihail Kogălniceanu, one of the most important Romanian liberals. Despite his well-known liberal beliefs, Kogălniceanu can also be considered a traditional political thinker: some of his works, which we describe and analyse here, were wrote from a traditional, almost conservative, point of view.

Keywords

Kogălniceanu, traditionalist, conservative, liberal, Lovinescu, Principalities.

Analiza unei părți a gândirii politice a unuia dintre cei mai cunoscuți oameni politici liberali din istoria României într-un număr dedicat conservatorismului poate părea, la prima vedere, o întreprindere cel puțin insolită.

În contextul apariției și existenței pe piața intelectuală a numeroase studii ce își propun trasarea biografiei și reliefaarea activității politice a liberalului Mihail Kogălniceanu, articolul de față are ca scop explicit reliefaarea unei laturi mai puțin cunoscute (și foarte rar comentate) a gândirii politice a acestuia – latura tradiționalistă, cu alte cuvinte, un palier cu vădite accente conservatoare. Așadar, efortul nostru se plasează mai degrabă pe tărâmul istoriei intelectuale, cu toate că apelul la istoria conceptuală (pentru argumentarea viziunii tradiționaliste și evoluționiste asupra istoriei la Kogălniceanu) nu poate fi neglijat întru totul.

Demersul metodologic asumat de către cercetarea noastră este cel clasic: revizitarea diverselor texte ale lui Kogălniceanu, accentul fiind pus asupra acelor scrieri care reliefează versantul tradiționalist al gândirii sale politice. De asemenea, am avut în vedere și recuperarea unor „critici” clasice aduse tradiționalismului lui Kogălniceanu (spre exemplu, unul dintre puținii gânditori care a surprins cu exactitate specificul nu doar liberal al gândirii omului de stat ce avea să proclame independența

României a fost Eugen Lovinescu în faimoasa sa *Istorie a civilizației române moderne*), precum și compararea acestor critici cu abordări mai recente din literatura de specialitate.

Prin urmare, punctul de plecare îl reprezintă unul dintre textele publicate de Kogălniceanu - *Dorințele Partidei Naționale în Moldova*, text în jurul căruia ne fundamentăm întregul demers. De altfel, acesta este și documentul cel mai reprezentativ pentru viziunea tradiționalistă a lui Kogălniceanu pe care încercăm să o surprindem. Elaborat în fervoarea revoluționară a anului 1848, documentul amintit mai sus a fost publicat la Cernăuți la 8 august. Ce era acest text? Broșura viitorului om politic liberal conținea o pledoarie pentru revenirea la vechile drepturi istorice ale Moldovei (în special autonomia), un program de reforme (impropriu-zis „reformă”, deoarece ele vizau revenirea la „vechile instituții”¹ ale românilor ce le-ar fi permis acestora păstrarea identității și supraviețuirea de-a lungul veacurilor) în 34 de puncte, o „declarație de la sine și cu bucurie”² a aristocraților moldoveni (mai mult fictivă, după cum vom vedea în continuare) și, „ca cunună tuturor (...) Unirea Moldovii cu Țara Românească”³ (cu o formulă ce avea să provoace de-a lungul timpului furori în rândul istoricilor naționaliști, mari amatori de a identifica stele polare unionale în conștiința românească).

La o analiză mai profundă, „broșura lui Kogălniceanu este, înainte de toate, antireglementară și, deci, antirusească; ea e precedată de o expunere a drepturilor politice ale Moldovei”⁴ și vizează să demonstreze în primul rând „neatârănarea dinlăuntru” a moldovenilor, pe baza unor documente care încep cu capitulațiile din 1512 și se termină cu tratatul de la Adrianopol din 1829. Un demers istoric, până aici. „Broșura” denunță apoi starea jalnică și corupția din Principatul Moldovei și propune un program în 34 de puncte pentru „regenerația Moldovei”⁵, nu înainte de a identifica și denunța tarele, „metehnele” Regulamentului Organic, văzut ca principală sursă a relelor politice și sociale. În viziunea viitorului liberal, aceste tare sunt reprezentate de articolul adițional și de faptul că respectiva cvasi-lege fundamentală din 1831-1832 nu ar fi fost întemeiată „pe acele legiuri vechi care (...) ne-au păstrat naționalitatea”⁶. Cele 34 de prevederi propuse de Kogălniceanu pentru „regenerație” reprezintă, în sine, măsuri cu o evidentă tentă liberală (cu toate că el pretinde că acestea ar constitui o reîntoarcere la vechile instituții din Moldova): egalitate în drepturi, impozitare proporțională, responsabilitate ministerială, libertate de exprimare, separarea puterilor în stat, libertate de conștiință, etc.⁷

Ar mai fi demn de remarcat și faptul că, pentru a potența efectul acestor reforme propuse, K. anticipează asupra vremii și vorbește în numele întregii clase a aristocraților din Moldova care, „în folosul nației, (...) de la sine și cu bucurie se leapădă de privilegiile ce le au, sau prin moștenire sau prin legile înființate”⁸ și se arată dispuși a renunța la „orice ranguri și privilegii personale sau de naștere, a se desființa robia, ...”⁹, etc. Aici, Kogălniceanu simte nevoia să fie și mai liberal, poate... prea liberal pentru timpul său, căci el este singurul care semnează acest document; prin urmare, pretenția de a vorbi în numele întregii clase a aristocrației nu reprezen-

1 Mihail Kogălniceanu, *Profesie de credință* (București, Chișinău: Litera Internațional, [2003]), 288.

2 Kogălniceanu, *Profesie*, 295.

3 Kogălniceanu, *Profesie*, 299.

4 E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, ed., studiu introd. și tabel cronologic de Z. Ornea (București: Minerva, 1992; vol. I: Forțele revoluționare), 71.

5 Kogălniceanu, *Profesie*, 282.

6 Kogălniceanu, *Profesie*, 287.

7 Kogălniceanu, *Profesie*, 288-295.

8 Kogălniceanu, *Profesie*, 295.

9 Kogălniceanu, *Profesie*, 295-299.

ta decât un simplu exercițiu de imaginație la acel moment concret, 1848.¹ Iată de ce „declarația de la sine” a boierilor moldoveni e mai mult fictivă sau, dacă a existat, aceasta a existat doar în fantasmalele politice pașoptiste ale lui Kogălniceanu.

Dar nu de excesul de liberalism al acestuia suntem preocupați, ci, dimpotrivă, de viziunea mai degrabă conservatoare a acestuia. Punctul central al analizei noastre pleacă de la critica pe care Kogălniceanu o aduce Regulamentului Organic: „A doua meteahnă capitală a Reglementului este că acesta, în loc de a regula (...) după spiritul timpului vechile instituții ale Moldovei, a dărâmat și a desființat toate legiurile țării; ne-a tăiat toată relația cu trecutul, fără a ne întemeia prezentul. O lege fundamentală a Țării trebuie însă să fie o plantă indigenă, expresia năravurilor și nevointelor nației.(...) Reglementul dar nefiind nicicum expresia voinței moldovenilor, nerăspunzând la nevointele țării, neîntemeiat pe acele legiuri vechi care, cu toate greutățile timpurilor și ale împrejurărilor din afară sute de ani ne-au păstrat naționalitatea, nici au putut, nici poate să facă fericirea țării noastre. De aceea dar vroim a ne întoarce la acele instituții, a cărora origine este din pământul nostru, care în timp de cinci veacuri le-am avut, și pe care vroim numai a le adapta după luminile și trebuințele epocii [s.n.](...) Instituțiile ce le vroim sunt curat ale țării noastre în cea mai mare parte, și aceasta o dovedesc istoria și acturile publice ale românilor.”²

Remarcăm foarte clar această formă de tradiționalism care trădează o viziune evoluționistă și care amintește mai degrabă de poziția unui conservator decât a unui liberal. Dar pentru a înțelege tradiționalismul lui Kogălniceanu și a-i identifica originile trebuie să aruncăm o privire și la *istoricul* Kogălniceanu. Așa cum am afirmat deja, este necesară aici și o analiză pe tărâmul istoriei conceptuale. Kogălniceanu efectuează studii în Franța, dar mai ales la Berlin: „atitudinea lui nu trebuie confundată cu cea a liberalilor munteni, de care se deosebea prin temperament, prin cultură și mediu de formație intelectuală. Temperamentul nu-l putea decât împinge spre conservatorism; marea lui cultură istorică de adunător de cronici și de iubitor de datini nu-l putea decât împinge spre tradiționalism; mediul intelectual german nu-l putea decât îndrepta spre evoluționism.”³ Influența culturii germane provenea din doctrina lui Savigny, din reformele agrare ale lui Hardenberg și, evident, din disciplina vieții germane.⁴ Astfel, teoriile sale sociale capătă un caracter evolutiv, iar încercarea de a alcătui o istorie a Valahiei, a Moldovei și a vlahilor trans-dunăreni e una fundamentală în definirea unei identități românești mai vechi decât instituțiile fanariote și Regulamentul Organic. Kogălniceanu va susține în acest mod ideea teoriei graduale: reforma graduală pentru români în Principate implică faptul că aceștia trebuie să facă apel la propriile lor instituții istorice, că nu e firesc să împrumute necugetat instituții ale Occidentului atunci când ele se găsesc, istoric vorbind, în patrimoniul național. Teoria lui Kogălniceanu pledează pentru recuperarea din trecutul pre-fanariot a unor instituții deja stabile: spre exemplu, instituția proprietății la țărani nu mai trebuie inventată, deoarece ea a existat și înainte. Prin urmare, gradualismul lui Kogălniceanu se referă la acest demers de recuperare și nu transplan-tare (inventare, imitare): „Domnul ales din toate stările societății după vechiul obicei. – Aceasta iarăși nu e o inovație.”⁵

Criticul Eugen Lovinescu interpreta situarea lui Kogălniceanu pe tărâmul drepturilor istorice și tradiționalismul său ca având și un „caracter de oportunitate, de necesitate a momentului: față de două împărății autocrate, și față de o oligarhie națională foarte puternică, și din teama de a nu fi privit ca «revoluțional», «socialist» sau «comunist», pe ce-și putea sprijini el revendicările decât pe argumente

1 Aceeași observație și la Lovinescu, *Istoria civilizației*, 73.

2 Kogălniceanu, *Profesie*, 286-287.

3 Lovinescu, *Istoria civilizației*, 75.

4 Lovinescu, *Istoria civilizației*, 75.

5 Kogălniceanu, *Profesie*, 288.

istorice?"¹ Pentru Kogălniceanu, istoria se înscrie în evoluția generală a naturii, prin urmare e suficient să urmărim această dezvoltare istorică în spirit natural pentru a putea construi apoi un model care să vină în sprijinul dezideratelor naționale: istoria „ne leagă cu vechia, puind în comunicație sămânțele trecute cu noi, și iarăși și pre noi cu sămânțele viitoare, cărora are să le trădeze povestirea faptelor noastre.”² De aici provine și ideea că „trebuința istoriei patriei ni este neapărată chiar pentru ocrotirea drepturilor noastre împotriva națiilor străine.”³

Viziunea evoluționistă asupra istoriei este preluată de K. de la istoricul francez Augustin Thierry: „lucrarea acestei lumi se săvârșește încet, și fiecare generație ce trece nu face decât a lăsa o piatră pentru zidirea edificiului ce visează spiritele ferbinți.”⁴ Plecând de aici, omul politic român devine adeptul reformelor graduale și postulează că „țeara noastră nu prin grabnice și zgomotoase schimbări se poate rădica. Reformele blânde și graduale, îmbunătățirile serioase, răspândirea instrucției publice, respectarea dritului tuturor claselor, îndreptarea moravurilor în familii, întărirea, statornicirea și respectarea puterii ocârmuitoare, ca organ al legii, aceste sunt singurele elemente de regenerație pentru noi. *Orice schimbare silnică, orice prefacere năprasnică nu pot să ne fie decât fatale. Când revoluțiile încep, civilizația încetează; rezboiul niciodată n-a făcut decât a mistui rodurile sămănate în timpul păcii* [s.n.]”⁵, notează cu o grozavă teamă de revoluții, demnă de a unui bătrân nobil britanic, cel ce avea să devină mai târziu una dintre figurile marcante ale partidului liberal. Ne aflăm în punctul în care asemănarea dintre acest mod gradualist de înțelegere a acțiunii politice și doctrina conservatoare este frapantă.

Suntem însă obligați să atragem atenția asupra faptului că aici se ridică imediat trei probleme fundamentale. Prima, de bun-simț, se traduce printr-o întrebare extrem de simplă: care este de fapt fondul pe care trebuie clădită noua societate dacă transplantarea (sau imitarea) instituțiilor occidentale nu reprezintă calea cea mai potrivită de reformare? Altfel spus, pentru a relua o interogație adresată în repetate rânduri de către Daniel Barbu, ne întrebăm, în mod legitim, care este „adevărul ascuns în străfundurile țesutului social românesc?”⁶ ce ar putea fi recuperat? – întrebare la care nici Kogălniceanu, nici inamicii săi politici din tabăra partidului conservator nu au reușit să producă un răspuns convingător.

A doua problemă este reprezentată de o evidentă tensiune între această viziune cu tentă conservatoare și acțiunea politică ulterioară a lui Kogălniceanu: să nu uităm că în 1857 el cerea „Printz străin cu moștenirea tronului ales dintr-o dinastie domnitoare de ale Europei și a cărui moștenitori să fie crescuți în religia țarei”⁷. Prin urmare, rămânând pe terenul tradiționalismului, „cum am putea scoate scoate organic, de pildă, regimul constituțional din vechiul regim al absolutismului oriental? Pe ce tradiție se întemeiază principele străin? Pe ce tradiție, dinastia ereditară, când însuși Kogălniceanu spunea că «după vechiul obicei, Domnul era ales între toate stările țării?»”⁸ La mijlocul secolului al XIX, elita politică românească decide ruperea definitivă de trecut și începe procesul de ancorare a Principatelor și, ulterior, a statului în modernitate: „Cu aproape două veacuri în urmă, când au decis să joace cartea mo-

1 Lovinescu, *Istoria civilizației*, 87.

2 Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese* (București: Editura Politică, 1967), 106.

3 Kogălniceanu, *Texte*, 107.

4 Augustin Thierry, citat în Kogălniceanu, *Texte*, 160.

5 Kogălniceanu, *Texte*, 159.

6 Daniel Barbu, *Politica pentru barbari* (București: Nemira, 2005), 61. Vezi și lucrarea aceluiași autor, *Bizant contra Bizanț* (București: Nemira, 2001), 5-19.

7 Mihail Kogălniceanu, *Opere III. Oratorie I (1856-1864). Partea I (1856-1861)*, text stabilit, note și comentarii de Vladimir Diculescu (București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1983), 29.

8 Lovinescu, *Istoria civilizației*, 87.

dernizării, a occidentalizării și a statului național, românii nu s-au așezat în continuarea unei vechi istorii, ci s-au despărțit de ea.”¹ Una dintre figurile marcante ale acestei elite politice este chiar Kogălniceanu, liberalul moderat care pleda, așa cum am văzut, pentru recuperarea tradiției naționale și aplicarea unor reforme graduale, nicidecum a unora care să situeze societatea românească într-o discontinuitate evidentă cu modelele dominate de până la 1856-1857.

În al treilea rând, Kogălniceanu se arată, așa cum am văzut mai sus, un adversar implacabil al „prefacerilor năprasnice”, cu alte cuvinte al schimbărilor revoluționare. Dar cum altfel pot fi catalogate câteva din evenimentele majore ale societății românești din secolul al XIX-lea la care Kogălniceanu își aduce din plin aportul? Prin urmare, excluderea fracturilor de natură revoluționară din gama de acțiune politică nu poate explica momente gen 1848 sau 1864, momente de care numele omului politic este intrinsec legat.

Spre finalul articolului se cuvine să atragem atenția cititorului că viziunea tradiționalistă a lui Kogălniceanu se cuvine a fi analizată în context. Nu putem judeca *Dorințele Partidei Naționale* independent de momentul la care acesta vede lumina tiparului: documentul este redactat în context revoluționar. Am redat deja opinia criticului Lovinescu, care vedea în tradiționalismul lui Kogălniceanu un element de oportunitate adaptat strict momentului 1848: istoricul român era conștient că Principatul Moldovei se afla între două mari puteri sensibile la orice tentativă centrifugă, revoluționară, care le-ar fi putut periclita poziția. Revendicările revoluționare trebuiau deghizate în altceva. Tradiționalismul, situarea schimbării sociale și politice pe un teren autohtonist prin reîntoarcerea la drepturile istorice pierdute, putea asigura un punct de plecare mai potrivit care să provoace „reformarea” societății românești și intrarea acesteia în modernitatea veacului al XIX-lea fără a atrage atenția și o eventuală intervenție a puterilor vecine.

Există în literatura de specialitate de astăzi din dreptul constituțional autori care analizează atent cele două demersuri ale lui Kogălniceanu sesizabile în *Dorințele Partidei Naționale în Moldova*: acela de situare pe tărâmul tradiției (prin revendicarea de la proiectele românești de reforme de secol XVIII și XIX) și acela de intrare pe terenul modernității (prin inspirația evidentă din constituția franceză de la 1791 și din cea belgiană de la 1831 via Proclamația de la Islaz). În opinia acestor autori, cele două demersuri „nu erau incompatibile, ci complementare”², pe motivul că „autohtonizarea, fie și discutabilă, a principiilor receptate din dreptul public occidental evita acea acuză de contaminare revoluționară la care Kogălniceanu însuși face aluzie.”³ O poziție oarecum asemănătoare cu cea a lui Lovinescu: Kogălniceanu alege să invoce „tradițiile” pierdute ale Moldovei și din temerea de a nu fi perceput ca „revoluționar”.

Incompatibil sau complementar cu promovarea modernității politice, element de oportunitate sau nu destinat acțiunii punctuale la 1848, filonul tradiționalist este totuși o parte importantă a gândirii politice a *liberalului* Kogălniceanu, așa cum am încercat să arătăm în rândurile de mai sus. Față de aportul pe care istoricul și omul politic și l-a adus la dezvoltarea curentului liberal în Principate, această filieră conservatoare de înțelegere a acțiunii politice a fost prea puțin abordată de numeroasele studii care îi sunt dedicate lui Kogălniceanu. Întrebarea pe care o punem pe final este următoarea: ar trebui să ne mire prezența unei influențe tradiționaliste atunci când analizăm gândirea politică a unui liberal român de secol XIX? Răspunsul a fost formulat, într-o manieră extrem de directă, încă din 1909: „din pricina clasei

1 Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească* (București: Humanitas, 2006), 51.

2 Ioan Stanomir, „Modernizarea intelectuală și vocabularul constituțional în secolul al XIX-lea”, în Radu Carp, Ioan Stanomir, Laurențiu Vlad, *De la „pravilă” la „constituție”. O istorie a începuturilor constituționale românești* (București: Nemira, 2002), 137.

3 Stanomir, „Modernizarea intelectuală”, 137.

din care făceau parte, ei [acești fii de boieri: Kogălniceanu, A. Russo, n.n.] moșteni-
seră un temperament mai conservator, deci mai refractar la «noutăți».”¹ Nu trebuie
să uităm însă nici spiritul epocii în care acești intelectuali își vor desfășura activitatea
politică, spirit care, inevitabil, și-a lăsat o puternică amprentă asupra concepțiilor
lor: „Educația istorică a omului politic Kogălniceanu este responsabilă, alături de un
spirit al epocii, istorist și romantic, pentru prezența, ca argument central în interio-
rul criticii ordinii regulamentare, a *tradiției* [s.n.]”² Considerăm, așadar, că viziunii
politice a lui Kogălniceanu ce trădează puternica sensibilitate tradiționalistă pe care
am reliefat-o ar merita să i se acorde un interes sporit din partea cercetătorilor.

¹ Garabet Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, ed. îngrijită de Pavel Balmuș
(Chișinău: Cartier, 2000), 31.

² Stanomir, „Modernizarea intelectuală”, 136.

P.P. Carp. Cariera politică a unui conservator convins

■ SILVIA BOCANCEA

Abstract

Besides the fact that P. P. Carp was a pre-eminent personality of modern Romanian politics, he should also be remembered as the politician whose career followed the principles of the ideology that he himself had chosen. In this respect, we can recognise two essential aspects of P.P. Carp's personality: his existential acceptance of the gradualism and pragmatism advanced in the government plan which he formulated and supported. In a society where the figures of speech used in public interventions are more important than actual solutions assumed against any political risk, rediscovering P.P. Carp may be a gesture in the pursuit of normality.

Keywords

Conservatism, Junimism, gradualism, pragmatism, political, responsibility

Reevaluarea conservatorismului românesc impune recuperarea imaginii unor personalități istorice ținând seama, în mod firesc, de contextul intern și internațional în care au evoluat, de ideologia pe care au împărtășit-o și, mai ales, de limitele de gândire sau acțiune inerente acestei adevărate adesiuni (un conservator nu poate să reacționeze ca un liberal sau ca un socialist). Printre politicienii modernității românești a cărui reconsiderare o văd necesară se numără și conservatorul P. P. Carp care, în cincizeci de ani de carieră, s-a individualizat în lumea politică românească prin curajul de a-și exprima deschis opiniile indiferent de auditoriu (politicieni, rege, mase), prin refuzul compromisului (în viața publică sau în cea privată), prin activitatea legislativă (subordonată principiului: soluții concrete la nevoile unei societăți aflate în tranziție) și prin civilitatea nedezmințită a comportamentului.

Se vorbește tot mai mult astăzi despre lipsa de convingere a oamenilor politici, cea mai evidentă dovadă a acestui fapt fiind migrația politică de la un partid la altul și schimbarea frecventă a orientărilor ideologice. De aceea, cred că este necesară readucerea în atenție a unor personalități politice aflate la polul opus față de acest tip de politician multilateral orientat ideologic și politic. P. P. Carp a fost unul dintre aceștia. Din păcate, modelul politic pe care l-a întrupat nu a generat urmași prea mulți

care să formeze o masă critică ce să domine viața politică românească, motivele fiind diverse: aspecte ce țin de personalitatea omului politic, capacitatea societății românești de a-și asuma anumite modele ș. a.

Ceea ce voi avea în vedere în studiul de față va fi modul în care acest conservator și-a asumat ideologia la care a aderat. În construirea întregii sale cariere, el a urmat un principiu fundamental al conservatorismului: **gradualismul**. Chiar dacă a debutat în politica mare devreme, P. P. Carp nu s-a grăbit, ci și-a urmat traseul politic pas cu pas. Al doilea aspect ce dovedește asumarea existențială a conservatorismului îl constituie modul în care și-a conceput programul politic și metodele propuse în mod constant pentru reformarea societății românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

1. Gradualismul unei cariere politice

Evoluția politică a lui P. P. Carp a fost una graduală, în care fiecare etapă a reprezentat rezultatul unui efort precedent. Munca, mijloc propus de Carp în vederea creării unor fundamente solide ale dezvoltării societății românești, a fost una dintre valorile fundamentale pe care le-a urmat de-a lungul întregii sale cariere. În ceea ce-l privește, ea a luat forma efortului intelectual deși, potrivit unor surse¹, nici cel fizic nu a fost disprețuit (la vârsta de 70 de ani, politicianul planta nuci pe moșia de la Țibănești).

Carp nu s-a „aruncat pe tăramul politicii” imediat ce s-a întors în țară după încheierea studiilor universitare (1862) ci, mai întâi, și-a creat un nume în planul culturii. Abia atunci când și-a descoperit vocația politică (1865) trecutul lui estetic a fost „mistuit de văpaia patimii politice”², după cum afirmă Gane. Iar trecutul cultural a însemnat participarea la „prelecțiunile populare” inițiate de către Maiorescu – traduceri din Shakespeare (*Macbeth* și *Othello*) și din Humboldt, recenzii la *Ioan Vodă cel Cumplit* și *Răzvan Vodă* ale lui B. P. Hașdeu (1866, 1867), la fabulele lui Sion (1870), la poemul *Radu* al lui R. Roman (1878). Prin toate aceste manifestări literare, Carp a reușit să se impună în fața junimistilor și a opiniei publice cultivate din România mică drept „cel mai aspru critic și cel cu cunoștințe mai întinse”³.

După trei ani petrecuți în capitala moldavă (1862-1865), el a plecat la București (definitiv în 1880), „la centru”, pentru a se iniția în politică și pentru a-i cunoaște pe actorii politici ai vremii. Acolo s-a implicat în acțiunea de răsturnare a lui Cuza, din februarie 1866. Nu avem prea multe amănunte ale participării la acest act politic, dar prezența lui ca secretar intim al Locotenentei Domnești (autoritatea provizorie instaurată după detronarea „domnului unirii”) favorizează ipoteza unei recompense. Funcția a impus îndeplinirea unor misiuni precum cea de la Paris (neoficial), cu scopul sondării atitudinii lui Napoleon al III-lea față de aducerea prințului Carol I pe tronul românesc, cea de la Iași, în vederea detensionării mișcării separatiste izbucnite în 1866 și cea din Basarabia (buna ei îndeplinire i-a atras felicitări din partea lui M. K. Iepureanu)⁴. Și cu toate acestea, după întronarea lui Carol I nu-l găsim pe Carp „aranjat” într-o funcție din aparatul de stat sau în parlament, ci în diplomatie.

Cred că opțiunea expresă pentru diplomatie a unui tânăr de 29 de ani poate constitui încă o dovadă a seriozității cu care Carp a privit spre propria-i carieră. Recunosc în spatele ei dorința acestuia de a-și crea competențe într-un domeniu conex politicii (precum diplomația) și intuiția că o bună reputație făurită aici putea să adu-

1 Ștefan Antim Petre *P. P. Carp – o cercetare critică* (București, „Gutenberg”, 1915), 28.

2 Constantin Gane, *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării* (București: Editura Ziarului „Universul”, 1936) vol. I, 78.

3 Iacob Negruzzi, *Amintiri din Junimea* (București: „Cartea Românească”, f.a.), 7.

4 Gane, *P. P. Carp*, 92.

că beneficii, în viitor, unui om politic. Astfel, în perioada 1866-1867, îl găsim în funcția de secretar al Agenției române de la Paris. Pe lângă activitățile inerente funcției sale, Carp s-a arătat preocupat de lărgirea cercului cunoștințelor prin intrarea în contact cu cercurile oficiale franceze, cu diplomația străină și participând la petrecerile mondene de la Compiègne, unde, ne asigură Gane, era un oaspete obișnuit¹. Cunoașterea din interior a lumii diplomatice și contactul direct cu realitățile internaționale i-au permis să-și contureze o imagine asupra acestui domeniu. Dovada stă în faptul că, în 1868 (în parlament) și 1869 (în publicistică), el și-a expus un punct de vedere propriu asupra evoluției relațiilor internaționale și a poziționării pe care România trebuia s-o adopte pe plan extern. Experiența dobândită, perspectiva proprie asupra realităților internaționale și buna cunoaștere a limbii și problemelor spațiului german au fost atu-uri pentru trimiterea sa în misiunile de la Viena (în 1871-1873 și 1882-1884) și pentru numirea lui în fruntea Ministerului Afacerilor Străine (1870 și 1888-1889).

Scurta misiune de la Paris a scos la iveală o trăsătură care, în timp, a devenit definitorie pentru politicianul Carp, și anume respingerea compromisului. Decât să încalce un principiu, el a preferat să renunțe la funcția pe care o avea: „Pentru o șefie, care era trecătoare, eu nu sacrific idei care nu sunt trecătoare”², avea să afirme Carp, în 1912, referindu-se la un context diferit (alegerea sa ca președinte al Partidului Conservator, în 1907). Mai putem nota și alte gesturi ce dovedesc respectarea acestui principiu. La 5 iulie 1867, el primea instrucțiuni din partea superiorului său ierarhic, ministrul de externe Ștefan Golescu, să dezmință afirmațiile potrivit cărora guvernul român era favorabil formării comitetelor bulgare pe teritoriul său³. Pe 21 iulie, el făcea cunoscută guvernului intenția sa de a se întoarce în țară. „Am rămas la Paris – afirma Carp de la tribuna parlamentului, în 1868 – pentru că împrejurările politice nu permiteau d-lui Brătianu să trimeată un altul deși i-am dat de știre că nu mai vreau să rămân. Pentru aceasta eram oare silit să urmez ordinelor nedemne ce le primeam?”⁴.

Cu toate că orientarea lui era una cert conservatoare încă din momentul debutului parlamentar (1868) și cu toate că a fost cooptat, împreună cu alți junimiști, în formula cabinetelor conservatoare M. K. Iepureanu – ca ministru de externe, în 1870) – și L. Catargiu – ca succesor al lui Maiorescu la Instrucțiune, în 1876 – sau a primit propunerea de a reprezenta România la Viena (1871-1873), Carp nu numai că și-a menținut individualitatea politică, dar a căutat s-o sporească. A refuzat să se înregimenteze în organizația politică a conservatorilor odată ce acesta a fost înființată (în 1880), iar rezerve și-a manifestat până târziu, în 1907, când a devenit președinte al tuturor conservatorilor⁵. Distanțarea de „vechii conservatori” din jurul lui L. Catargiu a explicat-o prin atitudinea lor de neimplicare în proclamarea regatului (în 1881), prin respingerea (inițială) a politicii de orientare a României spre Puterile Centrale (indicată de Carp din 1869 și reiterată de Maiorescu la 1880) și, mai cu seamă, prin lipsa unui program conservator aplicabil.

Statutul de lider al „noilor conservatori” i-a permis lui Carp să accepte propunerea liberală de a merge la Viena (1882-1884) pentru a rezolva chestiunea Dunării, prilej cu care a fost perfectată reorientarea politicii externe românești (al cărei iniț-

1 Gane, P. P. Carp, 105.

2 P. P. Carp, *Discursuri parlamentare*, ediția Marcel Duță, (București: „Grai Și Suflet – Cultura Națională”, 2000), 580.

3 Nicolae Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er (1866-1880)*, nr. 49, (București, 1938), 22.

4 Carp, *Discursuri*, 14.

5 Ion Bulei, *Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator* (București: Politică, 1987), 23.

ator a fost¹). Tot el a fost cel care a elaborat *Era Nouă* (1884), programul politic al „conservatorilor de mâine”, prin care aceștia răspundeau nevoilor vremii.

Amplificarea neînțelegerilor cu „vechii conservatori”, ca urmare a alianței lor cu liberalii lui Gh. Vernescu și a participării lor la „Opoziția Unită”, a dus la înființarea unui club parlamentar al constituționalilor (în 1889) și apoi a unei formațiuni politice conservatoare noi, Partidul Constituțional (în 1891), a căror lider a fost Carp. Asumarea de către toți conservatorii a programului carpist a făcut posibilă rodnicile guvernări junimisto-conservatoare din perioada 1888-1895. Punctul culminant al evoluției sale politice a fost atins către sfârșitul carierei, când a fost desemnat președinte al Consiliului de Miniștri (1900-1901; 1910-1912) și apoi acceptat ca lider al tuturor conservatorilor (1907-1913).

Prin această trecere în revistă a celor mai importante momente ale carierei politice a lui P. P. Carp am căutat să dovedesc că această carieră a avut o evoluție graduală. Dar, gradualismul acesta nu implică linearitatea. Evoluția sa politică a fost una complexă, precum mediul în care s-a petrecut. Carp a debutat în politică, după propria-i spusă, ca „soldat”² și, cu toate că a dovedit că are în rucsac bastonul de mareșal (prin capacitatea de a alcătui un program politic aplicabil, prin viziunea proprie în politica externă și prin consecvența în a le pune în practică), cu greu i s-a recunoscut acest rol. La trei ani de la debutul politic (în 1866), el a ajuns ministru de externe (în 1870, la 33 de ani), dar în 1888, când a fost constituit un guvern pur junimist, nu lui i s-a încredințat președinția Consiliului de Miniștri, cu toate că era cel mai îndreptățit dintre conservatori să o primească, ci lui Th. Rosetti. Cu toate că era văzut ca succesor firesc al lui L. Catargiu la conducerea Partidului Conservator, la dispariția fizică a acestuia (în 1899) preferat a fost G. Gr. Cantacuzino, conservator cam lipsit de merite personale. Abia către sfârșitul carierei sale, la o vârstă înaintată, a ajuns în funcțiile pe care le merita: la 63 și 73 de ani a fost numit prim-ministru, iar la 70 (în 1907) a ajuns șef al conservatorilor.

Toate funcțiile prin care s-a perindat în cariera sa politică (parlamentar, ministru, prim ministru și șef de partid) nu au venit cumiți una după cealaltă. De aceea, ținând cont de această evoluție zigzagată, cu pași înainte care au venit destul de greu și cu surprinzători pași înapoi, cred că ceea ce trece peste timp este tocmai seriozitatea și tenacitatea pe care Carp le-a dovedit de-a lungul întregii sale cariere politice.

2. *Era Nouă* – soluții pragmatice la nevoi reale

O altă componentă viabilă a modelului politic carpist este, cred, pragmatismul care a stat la baza soluțiilor sale la nevoile unei societăți aflată în plin proces de tranziție către capitalism. Programul politic *Era Nouă* elaborat de Carp în perioada 1879-1884 s-a deosebit de acela al „vechilor conservatori” tocmai prin caracterul său practic, lipsit de proiecții utopice. Importanța pe care acesta a acordat-o caracterului platformei politice reiese, pe de o parte, din refuzul lui de a adera la organizația politică a conservatorilor. Într-un discurs din 1889, Carp descria situația Partidului Conservator de la începutul anilor '80 astfel: „sub punctul de vedere al ideilor, era adeseori așa de împetrită, era adeseori împărțită în câmpuri atât de depărtate unele de altele, încât o politică serioasă [...] nu-mi părea posibilă”³. Acceptarea programului carpist a fost una dintre condițiile participării junimiștilor politici la guvernările perioadei 1889-1895. Guvernul gen. G. Manu (1889-1891) era apreciat de către

¹ Bulei, *Sistemul*, 43.

² Carp, *Discursuri*, 306.

³ Carp, *Discursuri*, 306.

Carp (a căruia prezență ministerială a fost respinsă chiar de către general) pentru că lucra „pe bază de idei moderne și cu ochii țintiți spre viitor”¹, iar despre cel condus de L. Catargiu (1891-1895) spunea că a fost unul dintre „cele mai fecunde și cele mai folositoare pentru această țară”².

Programul *Era Nouă*, platformă de acțiune a unui om pragmatic („Eu cu doctrinele nu prea întrețin lumea”³, spunea Carp), a cuprins măsuri precum inamovibilitatea în magistratură, înlăturarea agiului, legea comunală, legea meseriilor, reformarea învățământului și descentralizarea administrativă. Într-un cuvânt, acest pachet legislativ trebuia să marcheze sfârșitul formelor fără fond⁴ (derapaje) ivite în societatea românească în cursa ei spre modernizare: corupția, funcționarismul (apărut ca urmare a „aruncării pe tăram politic” a întregii națiuni, în disprețul activităților economice), centralizarea, lipsa burgheziei române, inadecvarea formelor moderne la situația reală a țărănimii, lipsa efortului de gândire și acțiune proprie, lipsa de aderență a fondului intern la instituțiile moderne etc. În viziunea lui Carp, anomaliiile puteau fi corectate prin acțiuni ce aveau în vedere ridicarea fondului (cultură interioară) la nivelul formeii (civilizație) și care se concretizau în: dezvoltarea spiritului civic („voim să se deprindă cetățeanul să fie cetățean nu numai când vine la București, dar și acasă la el”⁵) prin formarea celei de a treia clase sociale care să dovedească un comportament burghez organizând școlile de meserii, înființând breslele și încurajând dezvoltarea spiritului asociativ al meseriașilor, combătând apariția proletariatului rural (împiedicarea divizării loturilor mici) și încurajând răspândirea unei păături țărănești mijlocii (noi împroprietăriri, noi ocupații complementare agriculturii, reglementarea raporturilor de muncă dintre țărani și moșieri și educarea forței de muncă tinere în școli agricole sau pe cale administrativă). Doar intervenind la nivel social în spiritul muncii creatoare de valori materiale se putea schimba caracterul organizării politice românești, evoluând de la stadiul unei democrații „bugetare” spre una „a muncii” (burgheză)⁶.

Spre deosebire de alți junimiști precum Maiorescu, critica lui Carp a fost îndreptată nu atât împotriva importului de forme, cât împotriva absenței preocupărilor pentru adecvarea fondului la forma preluată. Utilitatea importului era recunoscută: „Generațiuni întregi au venit să ne aducă înapoi de acolo (din Occident – subln. ns. S.B) o cultură care ne lipsea și pentru care ne-ar fi trebuit poate lungi secole ca să o avem, dacă ar fi fost să o creăm, reduși fiind la propriile noastre forțe”⁸. Ceea ce trebuia combătut era lipsa de muncă: „La umbra citațiunii nu se ascunde la noi decât lipsa de muncă” sau „am uitat însă că odată cu ideea și legea am fi trebuit să introducem și metoda ce le-a creat”⁹. Împrumutul neselectiv, care nu ținea seama de eficacitatea formeii în patria-mamă și nici de stadiul de dezvoltare atins de țara de adopție, era, în concepția lui Carp, la fel de nefast ca și dezinteresul pentru adecvare. Preluarea unei teorii din altă țară trebuia precedată de un studiu pentru a se vedea „dacă sunt posibile sau nu, dacă se potrivesc ori nu cu actuala stare de lucruri; fiindcă aici este știința, căci altminteri cine n-ar fi învățat?”¹⁰. Sau: „Pentru unii știința este tot ce se află tipărit. Au găsit negru pe hârtie albă ideile vreunui autor, i-au adoptat

1 Carp, *Discursuri*, 321, 330.

2 Carp, *Discursuri*, 545.

3 Carp, *Discursuri*, 458.

4 Constantin Schifirneț, *Formele fără fond un brand românesc* (București: comunicare.ro, 2007) 127.

5 Carp, *Discursuri*, 139.

6 Carp, *Discursuri*, 127.

7 Schifirneț, *Teoria*, 128.

8 Carp, *Discursuri*, 204.

9 Carp, *Discursuri*, 25.

10 Carp, *Discursuri*, 379.

vederile, fără să-și dea seama dacă teoria merge cu practica, dacă dificultățile realizării se supun aspirațiilor abstracte”¹. Vorbind despre activitatea sa reformatoare, el a revendicat pentru sine nu originalitatea acesteia, ci efortul selecției: „Eu, om practic, am crezut că este bine să fac ceea ce a dat roade bune în alte țări”².

Un alt motiv care reclama necesitatea unui program politic concret, bazat nu pe „idei ce stau în aer, dar pe idei practice și bine codificate”³, era acela al diferențierii partidelor. Oferind un răspuns clar la întrebarea „care sunt interesele generale ale căror apărători vrem noi să ne facem?”, platforma indica grupul-țintă căruia formațiunea politică îi se adresa. Neputința identificării interesului general pe care trebuia să-l satisfacă îi afecta rostul propriei existențe: „dacă nu ne deosebim asupra ideii, atunci nu mai poate fi grupare de partide”⁴ deoarece „partidele nu sunt o adunătură de oameni; [...] ele nu au dreptul la denumirea de partid decât atunci când oamenii se încheagă în jurul unor idei care sunt mai presus de apetituri, mai presus de interesele individuale ale fiecăruia”⁵. Altminteri, locul partidului era luat de organizația clientelară: „În lipsa unui program, a unor interese generale, partidul nu reprezintă decât interese personale, deci el servește unei clientele”⁶.

Platforma politică implica responsabilitate în concepere dar și în aplicare, fiind „o promisiune de om onest”, „cuvântul dat al unui om serios, care va face totul ca să se realizeze iar dacă nu-și va putea ține cuvântul făgăduit să se retragă de la guvernare” și nu „o operă literară”, „nu știu ce teorie abstractă” sau „o elucubrațiune literară”⁷. Ideile și principiile nu trebuiau folosite ca „armă de luptă”, ca „mijloc de a ajunge la putere” și apoi abandonate „ca niște arme ce nu servă în arsenal și nu se mai știe nimic de ele” deoarece astfel se decredibiliza în ochii electoratului omul politic dar și organizația căreia îi aparținea dovedind astfel că „a promite e una și a realiza e alta”⁸. Trebuia ca onestitatea și responsabilitatea să fie piedici în calea unei practici imorale de genul: „să ceri de la altul ceea ce știi bine că nu numai că nu vrea, dar că nu poți să faci nici tu”⁹.

Abordare lucidă a unor nevoi concrete, programul carpist asumat de organizația politică a conservatorilor a reflectat nu doar competența omului politic (ce avea cunoștințe juridice, economice, istorice și sociologice) dar și efortul lui de a întocmi legi care să codifice și ultima consecință a unei situații. Lipsit de spectaculozitate, înscriindu-se, potrivit ideologiei conservatoare, în linia „măsurilor lente, care fără zgomot măresc avuția națională”¹⁰, el poate fi recuperat din prisma aplecării lui asupra realului.

Cele două aspecte esențiale ale personalității lui Carp, asumarea existențială a gradualismului și pragmatismul propus în guvernare, dovedesc faptul că acest om politic nu s-a jucat cu principiile și nici cu vorbele. Poate că și dispariția partidului pe care l-a condus a dus la extincția unei tradiții a onestității politice și la succesul demagogiei. Probabil că, într-o societate în care mai importante sunt figurile de stil din intervențiile publice decât soluțiile concrete asumate cu orice risc politic, redescoperirea lui Carp poate fi un gest de căutare a normalității.

1 Carp, *Discursuri*, 454

2 Carp, *Discursuri*, 456

3 Carp, *Discursuri*, 285.

4 Carp, *Discursuri*, 321.

5 Carp, *Discursuri*, 580.

6 Carp, *Discursuri*, 530.

7 Carp, *Discursuri*, 268.

8 Carp, *Discursuri*, 315-316.

9 Carp, *Discursuri*, 473.

10 Carp, *Discursuri*, 612.

The do

globaliza

- Meteorologia și condițiile geo-
- grafice specifice centrului Americii sunt
- cele mai bune metafore pentru a expli-
- ca traiectoria lumii occidentale industri-
- alizate din ultimii 20 și următorii 40 de
- ani. Lumea e astăzi, metaforic vorbind,

Sfera Politicii 153

ca marea preerie din centrul Statelor Unite. Aceasta a devenit, cum spune Thomas Friedman,¹ mai plată ca niciodată datorită. Căderea comunismului, revoluția cibernetică și reformele economice din anii 80 și 90 au făcut lumea plată facilitând și ieftinind schimburile de tot felul. Dispariția regimurilor comuniste pure și dure a eliminat nu numai barierele politice și militare dintre națiuni, dar a compromis și teoria statului atotfăcător. Cetățenii lumii au devenit mai liberi. Ei au fost încurajați să pornească afaceri, să experimenteze cu diferite idei și tehnologii. Internetul aduce informații în orice casă, de pe orice continent. Reducerea costurilor de producție datorată deregulării economiei au dus la convorbiri telefonice și călătorii aeriene intercontinentale la prețuri derizorii. Lumea a devenit o preerie deschisă coloniștilor viitorului. Mai mult, lumea nu mai are centru. Orice loc poate fi un centru, pentru că orice poate fi adus oriunde.

Aceste procese au fost încetinite de criza globală din ultimii ani ai primei decade a secolului XXI. Cu toate acestea, globalizarea își face încă efectele simțite, asemenea unui vapor ce continuă să se miște mult după ce au fost oprite motoarele. Telecomunicațiile permit în continuare ultimului sătuc din lume să vândă produse, oricui din lume. Un obscur vânzător de parfumuri dintr-un bazar marocan găsește clienți în Manhattan;² Maramureșul a devenit un refugiu pentru folkștii irlandezi;³ cafeneaua mea preferată din Indianapolis își cumpără boabele de cafea de la ferme cât un petic din Papua. Orice sat, pe de altă parte, poate să importe idei de aiurea, de la cele care îi pot ajuta pe localnici să cultive câmpurile mai cu spor, la detalii despre cum să construiască o bombă improvizată. Un grup din Algeria afiliat cu Al Qaeda a folosit un program gratuit, Google Earth, pentru descărca fotografii din satelit ale rutei unui autobuz cu angajații unei firme occidentale.⁴ Autobuzul a fost aruncat în aer și filmul de propagandă a fost postat pe Internet.⁵ Un raid al forțelor britanice din Irak găsit la domiciliul unor teroriști arabi din orașul Basra hărți detaliate, tot de pe Google Earth, ale bazelor forțelor de ocupație NATO. Hărțile indicau locurile viitoarelor atacuri teroriste.⁶ Osama bin Laden, avea până în 2001 un telefon prin satelit cu număr public,⁷ și se prea poate că folosește telefoanele celulare pakistaneze cu cartele pre-paid chiar și în peștera unde se ascunde acum.

Aceasta aplatizare a lumii poate crea, însă, ca și câmpia din inima Americii, cele mai cumplite furtuni. Diferențele de potențial economic, demografic, tehnologic, militar și politic dintre diferitele zone ale lumii pot crea mișcări cataclismice de imigranți, bani, arme sau tehnologii. Când aceste mișcări vor deveni prea rapide, ele se vor transforma în teribile urnade. Războiul dintre fundamentalismul islamic și Occidentul condus de Statele Unite, este prima tornadă a noului regim social și politic.

Care sunt diferențele de potențial ce vor provoca tornadele viitoare, de unde vin ele, și la ce fenomene trebuie să ne așteptăm în viitor?

Originea acestui nou și agitat sezon meteo istoric este, fără îndoială, căderea comunismului. Acesta a creat o nouă ordine socială, economică, financiară, tehnologică și morală nu numai în blocul sovietic ci și în Occident. Ordinea "globalizării"

1 Thomas Friedman, *The World is Flat*, Farrar, Straus, and Giroux, New York, 2007.

2 Mickethwait, J., & Wooldridge, A. (2003). *A Future Perfect: The Challenge and Promise of Globalization*. Random House Trade Paperbacks.

3 Tudorică, A. (2010). Woodstock de Săpânța. *Jurnalul National*. 17 August. <http://www.jurnalul.ro/stire-special/woodstock-de-sapanta-552145.html>.

4 Al Qaeda linked group used Google Earth to plan attack, ABC NEWS, The blotter, ianuarie 22, 2007, http://blogs.abcnews.com/theblotter/2007/01/al_qaedalinked_.html.

5 <http://abcnews.go.com/Video/playerIndex?id=2813956>.

6 Google Erases British Bases in Irak, The Register, ianuarie 17, 2007, http://www.theregister.co.uk/2007/01/17/google_erases_brit_bases/.

7 Sorin Adam Matei, Funia lui Osama bin Laden, 17 iunie 2008, Adevărul, <http://www.adevarul.ro/articole/funia-lui-osama-bin-laden/pagina-1.html>.

în Vest este echivalentă cu ordinea "tranziției" în Est. Este o ordine ce a dus la demonstarea barierelor legale puse în calea activităților economice sau fiscale și a celor politice puse în calea circulației libere a persoanelor și bunurilor peste granițe. Un studiu efectuat de institutul elvețian KOF¹ a produs un indice complex al creșterii nivelului de globalizare al omenirii, în ansamblu, și al națiunilor componente, în detaliu. Studiul analizează cât de conectate au devenit națiunile lumii prin produsele exportate sau importate, numărul de imigranți, informația trimisă sau primită prin Internet sau telefoane, mărimea invențiilor străine, etc. Națiunile cu cel mai intens comerț, cu cele mai multe legături de Internet, sau cu cele mai multe investiții sunt cele mai globalizate. Studiul concludă că pe o scară a globalizării, unde 100 ar fi maximum posibil, omenirea a înaintat între 1989 și 2006 de la nivelul de 51 la cel de 74, o creștere procentuală de aproape 30%. Comparativ, între anii 1970 și 1989, creșterea a fost de numai 12%. Creșterea mult mai mare din ultimii 20 de ani include mamuți cum ar fi China și India. Nu numai că omenirea a devenit mai globală, ci și mult mai mulți oameni au căpătat acces la globalizare. Inclusiv cei din România, care au devenit aproape la fel de globali ca germanii sau americanii, mai ales în ultima decadă. Accesul la globalizare implică însă cu un cost. Globalizarea va duce la mari, uneori fundamentale dizlocări sociale, economice și politice. Dintre acestea cea mai importantă va fi în Occident, mai ales în țările ce au făcut tranziția la modernitatea târzie,² post-materială,³ care vor trece printr-un proces complex de schimbare a populației. Conform unui studiu al institutului Guttmacher, dedicat problemelor reproducerii umane⁴, și a datelor ONU⁵, populația Uniunii Europene va putea rămâne în 2050 la nivelul de astăzi, de 490 de milioane de locuitori, numai dacă va primi un influx de 50 de milioane de imigranți. Altfel spus, dacă nu permite stabilirea în Uniune a unui echivalent de două Românii și jumătate de imigranți, Europa se va diminua social, politic și economic. Și chiar și așa situația nu va fi prea grozavă. Pentru că jumătate din localnici vor fi peste 47 de ani în 2050, Uniunea Europeană va avea nevoie de fapt de 79 de milioane de imigranți ca să își mențină forța de muncă la același nivel ca cel de astăzi.

Europa anului 2050 va fi un adevărat butoi cu pulbere. O masă de imigranți, de abia aduși din toate colțurile lumii, va forma o clasă muncitoare de gheto. Societatea va fi condusă de o populație îmbătrânită, de multe ori deconectată de la ritmul trepidant vieții contemporane. Europa va arăta ca Chicago-ul anilor 20, unde conflictele sociale și politice se vor îndesi și vor deveni mai violente. Deși demografic stă mai bine ca Europa de vest, American va suferi și ea de pe urma restructurării sociale provocate de imigrare. Se preconizează că America va avea în anul 2050 peste 405 de milioane de locuitori, din care 50 de milioane vor fi sosit între 2010 și 2050.⁶ Problema cea mai mare a Americii va fi integrarea acestora, ca și educarea populației localnice pentru servicii specifice unei economii post-industriale. Fabricile americane au plecat și vor pleca în căutare de salarii mici către China și India. America, de unde vor pleca aceste companii, va deveni o din ce în ce mai mult o economie de servicii și capital

1 KOF Swiss Economics Institute, Index of Globalization 2009, ianuarie 27, 2009, http://globalization.kof.ethz.ch/static/pdf/press_release_2009_en.pdf date complete la <http://pagini.com/blog/studii/globalizare>.

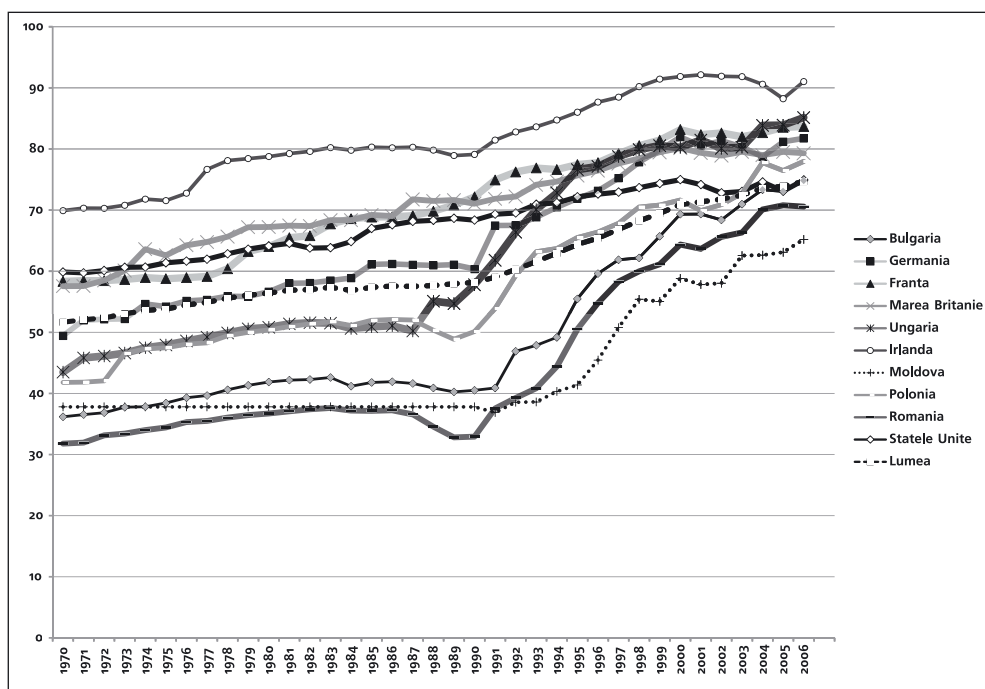
2 Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford: Stanford University Press.

3 Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization: cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

4 Guttmacher Institute Digest, Large Immigration Flows Could Help Offset Declines, In Developed Populations, Volume 32, Number 3, May/June 2000, <http://www.guttmacher.org/pubs/journals/3214500.pdf> și detalii la <http://pagini.com/blog/studii/globalizare>.

5 World Population Prospects, The 2008 Revision, United Nations, raport sumar la <http://pagini.com/blog/studii/globalizare> și baza de date la <http://esa.un.org/unpp/>.

6 World Population Prospects, The 2008 Revision, United Nations, raport sumar la <http://pagini.com/blog/studii/globalizare> și baza de date la <http://esa.un.org/unpp/>.



intelectual. Dacă aceste servicii nu rămân legate de tehnologia de vârf (programare, aplicații de web, servicii financiare și educaționale, servicii medicale și cercetare), America însăși va intra în declin economic. Sunt semne că multe dintre aceste sectoare sunt dependente de imigranți pentru că America nu pregătește destui ingineri localnici competitivi¹. O pătrime din companiile din Silicon Valley au fost fondate de imigranți.² Dacă imigranții decid că nu numai companiile, ci și propriile persoane, pot fi mai fericite în China, India sau estul Europei, atunci și America va intra în declin economic pronunțat. Pe de altă parte, masa celor săraci din zonele fără speranță ale omenirii, cum ar fi Africa subsahariană, sau părți ale Orientului Mijlociu, va crește în număr, nevoi și instabilitate. Lumea subdezvoltată va crește cu probabil peste două miliarde de locuitori până în 2050. Noile generații din lumea de la periferia economiei globale se vor lupta pentru din ce în ce mai puține resurse sau pământ cu din ce în ce mai multă încrâncenare. Ca la sfârșitul antichității, presiunea demografică din zonele lumii a treia, în tandem cu descreșterea populației în Occidentul industrializat, va produce un violent transfer economic, demografic și tehnologic de-a lungul și de-a latul omenirii. Un Occident îmbătrânit și fisurat de contradicții interne se va confrunța cu o populație fragmentată și dornică de schimbarea unui status quo ce nu poate fi susținut. Condiții ideale pentru tornada perfectă a mijlocului secolului XXI.

¹ Un articol din US News and World Report arată anul trecut că America este constant în urma țărilor asiatice când vine vorba de cunoștințele de matematică și fizică ale elevilor și studenților. US News and World Report. Study: US Trails Asian countries in Math and Science. Decembrie 9 2008. <http://www.usnews.com/blogs/on-education/2008/12/09/study-us-trails-asian-countries-in-math-and-science.html>. Un alt articol, publicat pe blogul Asociației Inginerilor Americani (ASEE) pune în lumină faptul că deși numărul absolvenților de politehnică a crescut în America, marile companii întâmpină dificultăți în găsirea candidaților potriviți <http://engineeringand.com/?p=20>.

² Immigrants behind 25 percent of tech startups, MSNBC, ianuarie 3, 2007, <http://www.msnbc.msn.com/id/16459952/>.

The Militarisation of European Security and Defence Policy - Unnecessary and/or Inescapable?

■ IULIA JOJA

Abstract

Through the European Security Strategy, the EU integration process moved one step forward, launching in the year 2003 the European Security and Defence Strategy (ESDP). Over the last few years, the ESDP evolved to a considerable degree. As an answer to this evolvement, academics formulated a number of arguments against the ongoing process of militarisation on supranational level, through the ESDP. This article addresses the most relevant arguments against the militarisation of the ESDP, arguing that a European strategic culture does not have to exclude a civilian identity of the EU, and that the very process of ESDP militarisation is necessary and inescapable.

Keywords

EU, ESDP, militarisation, power, security, identity

Introduction

The *militarisation* of European Security and Defence Policy (ESDP) became a fact at latest starting with the year 2003 and the launch of the European Security Strategy (ESS). Meanwhile, this militarisation process has been considered a major issue within the larger area of European integration research, especially since the terrorist attacks of 9/11 and the Iraq-invasion in 2003. The critical points addressing the process of the EU have been numerous and covering different theoretical backgrounds and research areas.

Within the framework of the present study I shall address the critique of the ESDP's militarisation process, structuring it into five categories. In the first part, I shall assess the critique of the *democratic deficit* within the ESDP, exposing the contradictions between the legal regulations and the political reality of decision-making within the Common Foreign and Security Policy (CFSP). In part II, I shall evaluate the critiques regarding the *normative character* of the EU and how this may affect the militarisation process. In part III, I shall consider the *financial implications* and the occurring problems arising from the evolving militarisation of the ESDP. Part IV will analyse the European militarisation in its *relationship to the USA* as a military power and the strategy of '*burden sharing*' versus the alternative of

're-balancing' the superpower US. In part V, I shall approach the critical dimensions of the *European identity* and the Union's definition as *civilian power*, which appears to be in contradiction to the militarisation of the ESDP. Finally, I shall conclude that most critical points may be tackled by fact-based contra-arguments, and that the difficulty does not pertain to the ESDP militarisation, but rather that the very militarisation process of the EU appears to be indispensable, if the EU wants to remain a great power in future world politics, while maintaining a secure environment.

As a *methodological approach*, each of the sections will start by presenting the critical aspects regarding ESDP militarisation. Therefore, I shall consider the arguments that are addressing the ESDP militarisation, in the sense of undermining the assumed *civilian* character of this EU integration area. The EU's applauded identity construction as a civilian power¹ is viewed by the critics of ESDP's ongoing militarisation as fading, the EU thus evolving into a (military) superpower.² After presenting each of these arguments, I shall proceed with an assessment of the problematic points and argumentative gaps. I shall partially fund my evaluations upon existing documents, as the 'Call for a Grand Strategy' by the author of the ESS, Sven Biscop,³ the 'European Strategic Culture Revisited',⁴ as well as upon the studies of Stelios Stavridis that are arguing for an ESDP militarisation.⁵

1. Militarisation Background

At the end of the 1990's, the European failure to respond to the crises in the Balkans – a failure that altered EU's credibility as an international actor and was caused by its military incapability –, the internal conflicts and the inner divergent opinions regarding the Iraq-invasion are to be recognised as triggering events that determined the EU member states to initiate the ESDP.

The EU started at the end of the 1990's to build military capabilities that further led to the first military missions in EU history.⁶ The process of militarisation of the ESDP is an ongoing one, in which varying sectors have a different integration level.

It is important to emphasise that the militarisation process of the EU takes a different form compared to the common understanding of the term, as the EU displays a comprehensive understanding of security, funded on the terms of *crises management*, *peace-building* and *state-building*.

1 François Duchêne, „Europe's Role in World Peace”, in R. Mayne (coordinator) *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead* (London: Fontana, 1972); F. Duchêne, „The European Community and the Uncertainties of Interdependence”, in M. Kohnstamm and W. Hager (coordinators), *A Nation Writ Large?* (London: Macmillan, 1973).

2 Johan Galtung, *The European Community: A Superpower in the Making* (London: Allen & Unwin, 1973).

3 Sven Biscop, „Time for a European Union Grand Strategy”, *Egmont Paper 27* (Academia Press, 2009).

4 Norwegian Institute for Defence Studies, *European Strategic Culture Revisited: The Ends and Means of a Militarised European Union* (2007), available online: www.mil.no/multimedia/archive/00110/DS_3_2007_110616a.pdf.

5 Stelios Stavridis, „Why the 'Militarising' of the European Union is strengthening the concept of a 'Civilian power Europe' ”, *EUI Working papers* (2001), available online: <http://ideas.repec.org/p/erp/euisc/p0048.html>; S. Stavridis and Natividad Fernández Sola „Conceptualizing the EU as an international actor after enlargement, constitutionalization and militarization”, *University of Zaragoza's Doctoral Programme on the European Union Working Papers Series* (Zaragoza, 2004), available online: www.unizar.es/.../Conceptualizing%20the%20EU%20as%20an%20international%20actor.doc.

6 In the former Yugoslav Republic of Macedonia and the Congo during 2003, and in Bosnia since December 2004 – see ESDP official website <http://www.consilium.europa.eu>.

2. The Democratic Deficit

The most common critique addressing the militarisation process of the ESDP pertains to the *democratic deficit*, as this area of the EU has been kept intergovernmental (as opposed to a more communitarian approach), and is coordinated by the 2nd (CFSP) and the 3rd pillar (JHA – Justice and Home Affairs). Due to the strong intergovernmental character of the ESDP, the national parliaments, as well as the European Parliament (EP), have almost no power in the decision-making process.

One of the most relevant studies upon the democratic deficit of the ESDP is 'Challenges of Democratic Oversight of EU Security Policies' by Giovanna Bono,¹ in which the author is formulating three pertinent points. Firstly, the legal form of ESDP (2nd and 3rd pillar) appears to be in contradiction to the political form, a *cross-pillarisation*, accentuated by the '*widening of the security agenda*' and by the inclusion of additional sectors into the ESDP integration area. The second point of Bono's critique is the extensive use of *flexibility mechanisms* within the ESDP, such as the introduction of the Qualified Majority Voting (QMV) and the establishment of ad-hoc coalitions in the Treaty of the European Union (TEU) (leading to the shaping of the ESDP decisions by the larger states and to the risk of a division between the EU member states). The third critical point raised by Bono concerning the ESDP's democratic deficit is the *restricted role of parliaments, citizens and judicial review*.

According to Bono, the above mentioned instruments that lead to a democratic deficit within the ESDP are accentuated by an increased resort to *secrecy and urgency procedures*, contributing to the shrinking control of the EP, and to significant changes of national and European laws in the area of criminal offences (in the aftermath of 9/11). These practices also have an impact upon the new doctrines on the use of force, such as the 'Responsibility to Protect'. All over, these instruments are being considered by Bono as challenging the constitutional Westphalian tradition.

The critique of the democratic deficit is the one most predominantly discussed within ESDP literature and represents, in my opinion, the strongest argument. The critique focuses upon the fact that the democratic deficit is undermining the conception of the EU as a civilian power.² On the other hand, the strong multi-level control of the ESDP is considered by the critics as positive, in the sense of hindering the militarisation process of the ESDP. When taking into account on a comparative basis the national parliamentary control of the EU member states, it becomes clear that many EU countries (such as France, UK) do not necessarily need a parliamentary approval for the deployment of troops.³ Thus, the strong parliamentary control of the security and defence areas is not always viewed as indispensable on national level. In addition, practices like cross-pillarisation, flexibility mechanisms, urgency and secrecy procedures or the QMV are commonly used for increasing efficiency within the ESDP. The use of such instruments may lead to the encouragement and the support of autonomous decision-making inside the ESDP, that is dominated up to this point in time by two opposite camps: on the one side the member states favouring the US foreign policy and, on the other side, those opposing it. Thus, the major problem essentially remains the construction of a *common* EU foreign and security policy.

1 Giovanna Bono, „Challenges of Democratic Oversight of EU Security Policies”, *European Security* 15,4(2006): 431 – 449.

2 Wolfgang Wagner, „The Democratic Control of Military Power Europe”, *Journal of European Public Policy* 13, 2 (2006): 202.

3 Wagner, The Democratic, 204-205.

3. Normativity

The most famous critique addressing the normativity gap of the ESDP is formulated by Merlingen.¹ His main argument refers to the emerging contradiction between the EU's claim of promoting human agency (fundamental civil, political and economic rights) throughout its missions, on one hand, and the reality of the CFSP developing a 'self-styled' mission for humanity, which envisions the empowerment of relationships marked by violence, by the technologisation of politics and by administrative arbitrariness, on the other hand.² The concept of 'Normative Power Europe'³ is disregarding the EU's foreign policy strategy.⁴ Its outcome turns out to be the 'otherness' of the politics and of citizens subjected to the ESDP missions, by discounting their right to participate in state-building and by imposing EU measures of peace-building upon them.

The most relevant question we need to ask in this context is whether the *normative* element is an essential feature of a civilian power. According to Duchêne, the EU/EC represents a civilian power, defined by its civilian means (economic) and civilian ends (cooperation, integration).⁵ Consequentially, normativity is not necessarily a feature of the EU as a *civilian* power.

Merlingen stresses the ambiguous and contingent character of norms that are culturally defined and cannot have a universal character, holding against the ESDP politics the imposition of EU norms through its launched missions.⁶ His argument is that the EU artificially builds an own normativity, diffusing its specific norms. There is, however, an argumentative gap: the constructed normativity, characteristic for the EU, as stated in the ESS,⁷ is extended through civilian means. Following, the militarisation of the ESDP has no linkage to its (non)existing normativity – normativity represents a purpose of ESDP activity and the means of this strategy are mostly civilian ones.

4. The Financial Aspect

The considerable necessary financial investment in the ESDP militarisation is another factor that has been formulated as an argument against this process. The ESDP militarisation is mainly funded on the ideal of a unified, common security policy of the EU member states. As there have been often found duplications of military capabilities in different EU states, the EU Council has decided in the year 2004 to establish the European Defence Agency (EDA), with the purpose of promoting armament cooperation.⁸

In an often-cited study, Mette Eilstrupp-Sangiovanni has been arguing that due to the existing disagreement between the EU members upon the topic of defence priorities, it would be useless to invest in *joint* capabilities. Moreover, the

1 Michael Merlingen, „Everything Is Dangerous: A Critique of 'Normative Power Europe' ", *Security Dialogue* 38, 4 (2007): 435-453.

2 Merlingen, Everything, 435.

3 Ian Manners, „European Union ‚Normative Power‘ and the Security Challenge", *European Security* 15(2006): 405-421.

4 Merlingen, Everything, 437.

5 Duchêne, Europe's Role, 19.

6 Merlingen, Everything, 439-450.

7 European Council, *A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy* (2003), available online at www.consilium.eu.int.

8 EDA official website: www.eda.europa.eu.

necessary funds for such an action do not even exist, as most member states have a very low spending on military costs (mostly up to 2% of the GDP).

Nevertheless, it is to be acknowledged that the establishment of the EDA has to be viewed as an advance in defence matters. Even if the EU member states' military spending is relatively low, this is only the case in comparison to the USA military spending.¹ Yet, the observed slow militarisation may solely be regarded as favourable, considering the EDA's contribution to the reduction of double military capabilities in the European region, where an internal war is extremely unlikely.

The question of whether EU member states would further agree upon constructing a capable and effective military power is, in my opinion, not so much a problem of funding, but rather a matter of their willingness. Assuming that a European strategic culture will be emerging, due to the ESS politics and to the ESDP missions' achievements,² and that EU members will acknowledge the very need for an EU military capability (considering its failures in the 1990's in the Balkan conflicts), then the financial aspect will cease to represent a difficulty. In this case, the EU will have the opportunity of becoming a power identifying itself, at least to a certain degree, with essential civilian means and ends. Hence, the US GDP investment in military capabilities would not be referred to as a valid comparison.

5. ESDP and EU's Relationships with the USA

The relationship with the USA is considered to be a major priority in the context of the EU-stated security cooperation, as part of the ESS.³ Meanwhile, this topic has also been problematical in the framework of a possible militarising evolution of the ESDP.⁴ Two different positions have been assumed concerning the EU's relationship with the USA: either as a *burden-sharer*, a major ally (the USA, the new member states of the EU and, to a certain degree, the UK being in favour of this perspective), or as a *re-balancer* of the USA in an international bipolar system (standpoint of France and, to a certain degree, Germany).

Either way, ESDP militarisation has been acknowledged by some critics as not being a valid solution. If it is to enhance interoperability and Transatlantic burden sharing, the lack of a 'common voice' of the CFSP is again interfering.⁵ Moreover, facts are pertaining to the progressive distancing of the ESDP project from the NATO purposes. When considering the second alternative, the EU as a civilian counter-balancer to the US military superpower, this may lead to a concurrent situation in which the EU would be strongly disadvantaged, due to its limited military spending and its emphasis on civilian means. Furthermore, such an alternative could hardly be considered as likely, taking into account the pro-US position of some of the EU member states. The counter-balancing of the US may have as consequence the endangering of the project of an 'ever closer Union'.⁶

Nevertheless, functional armed forces, capable of burden sharing, as well as of counter-balancing by concentrating on state-building, are adding credibility to

1 Mette Eilstrup-Sangiovanni, „Why a Common Foreign and Security Policy is Bad for Europe”, *Survival*, 4 (2003), 198.

2 Christoph O. Meyer, „Theorising European Strategic Culture: Between Convergence and the Persistence of National Diversity”, *CEPS Working Document 204* (2004), available online: <http://www.ceps.be/book/theorising-european-strategic-culture-between-convergence-and-persistence-national-diversity>; Norwegian Institute for Defence Studies 2007.

3 European Council, 2003, 14.

4 Eilstrup-Sangiovanni, Why a Common Foreign.

5 Eilstrup-Sangiovanni, Why a Common Foreign, 199.

6 Eilstrup-Sangiovanni, Why a Common Foreign, 202.

an international actor.¹ Especially in the context of the Kosovo-related military operations, Washington has been repeatedly calling and later supporting the development of European armed forces.² As history has shown, the EU needs military capability,³ and the pure existence of such forces does not imply the disregarding of the civilian means and ends of the Union. Moreover, it would be rather unrealistic to consider the creation of EU military capability as a threat to the US hegemony, since no member state has ever formulated such intentions. The foreign and security priorities of the EU and the US will remain different – it will be up to the ESDP to transform them into complementary ones.

6. Identity

The debate concerning the EU's identity on international level is strongly linked to the ESDP and to the way in which the EU ought to develop a strategic culture. Remaining in the framework of the critiques addressed to the ESDP's militarisation, the major point formulated against this process consists in the *civilian identity* of the Union, an identity that might get lost through the prioritisation of military means of intervention.⁴

One complex and very accurate assessment of the European civilian *versus* military identity comes from Stelios Stavridis.⁵ He argues that the EU needs to move from a civilian power '*by default*', to a civilian power '*by design*' – civilian power means nothing if it only relies on non-military means.⁶ What matters is the *output*, the promotion of human rights and democracy. The main question therefore, is if there can truly exist a 'Civilian Power Europe' without its military means.⁷

In his paper from 2004, Stavridis analysed the four main identities that have been associated with the EU: the EU as a global actor (1); as a civilian/soft power (2); as a military power (3); or as a civilising actor (4). He concluded that from different perspectives, the Union could be viewed as a global actor (considering its missions on several continents), as a civilising actor (normatively), as a military actor (due to the military missions) and, above all, as a civilian power '*by design*'.

Following, the argument is that the type of power the EU is holding, if military or not, does not account for how it is used. As long as the EU's goals are civilian ones (as stated in the ESS), having access to military capability would be an advantage, as more influence and perhaps more bargaining power may be achieved. Whether the EU integration process is desirable or not is debatable, but the militarisation, as Stavridis argues, alike the TEU or the widening of the membership, is a process that pushes European integration forward.⁸

7. Conclusions

The establishment of the ESDP and the ongoing process of militarisation have been approached within literature from various perspectives. The most relevant elements that have been fostering the militarising process (the ESS, the successful ESDP

1 Stavridis, 2001, 18.

2 Eilstrup-Sangiovanni, Why a Common Foreign.

3 Stavridis, 2001, 18.

4 Eilstrup-Sangiovanni, Why a Common Foreign, 200-201.

5 Stavridis, Why; Stavridis and Sola, Conceptualizing.

6 Stavridis, Why, 13-16.

7 Stavridis, Why, 18.

8 Stavridis, Why, 12.

missions and the TEU) have been contributing to a vision of an established and effective EU military force of the future. Whether there is a contradiction in terms between the civilian identity of the EU and the militarising of the ESDP remains open to further discussion.

Within this study I have assessed the main critical points that have been addressed to the militarisation of the ESDP. I have started with the strongest argument, the *democratic deficit* of the ESDP, as a threat to the civilian purpose of the EU. The limited parliamentary control and the introduction of instruments like urgency measures or flexibility mechanisms may cause a lack of transparency and restricted access to the decision-making process. On the other side, considering the intergovernmental character of the ESDP, one has to consider the problematic effectiveness within the security and defence policy, as part of the EU integration process.

Another argument I have been addressing against the militarisation process is the *normative character* that the EU claims to identify with and its possible neglect within the foreign and security policy pursued by the ESDP. I have been asserting that 'normativity' is not (necessarily) a characteristic of a civilian power. Apart from that, the EU adheres in its strategy to normativity, as related to the endorsement of human agency, but essentially by *civilian* means.

Taking into account the financial incapability, I have argued that it is a matter of political will of the member states and, following, the shaping of a common European strategic culture that will be decisive in this matter.

The EU's specific way of *relating to the US* as a superpower has also been brought up as a significant argument against the militarisation of the ESDP. Nevertheless, considering the EU-US history, in the context of the conflicts in ex-Yugoslavia, it can be viewed as an advantage for both sides that the EU is building up military capabilities. Meanwhile, the matter of European armed forces as a state-building complement to the US military approach depends on how member states' security policy will jointly shape into a European strategic culture.

Last but not least, I have been assessing the problem of the *EU identity* as a power in contemporary politics, arguing that 'military' and 'civilian' do not necessarily place themselves in a contradictory relationship, but that the EU needs to evolve into a civilian power 'by design', developing military capabilities as a complementary feature.

Considering the critical points brought up in the context of the ESDP militarisation, I finally conclude assessing two points: (1.) it is rather a question of whether ESDP militarisation is necessary, than one of whether this process is a normative one; (2.) the problem of the ESDP militarisation is a matter of how European strategic culture will shape at the confluence of its states' positions, deciding upon whether the EU will remain a civilian power 'by default', or if it will be transcending into one 'by design'. Different theoretical approaches of International Relations might produce different solutions to these problems. It is thus debatable whether the militarisation process is 'good' or 'bad'. In the broad perspective of the evolution of international politics and power relations, what finally needs to be recognised is that the ESDP militarisation does not appear to be an option among others, but rather an inescapable certainty.

Neoconservatorismul politic

Discurs ideologico-doctrinar despre relansarea capitalismului.

Revoluția spirituală neoconservatoare - debut și semnificații

■ CONSTANTIN NICA și
LEONIDA MOISE

Abstract

The study proposes few subjects: the neo-conservative „spiritual revolution”, the fundamental conservatism as a root of the neo-conservative vision about democracy, the state and the international system reshaping. These subjects represent a constitutive part of the recent political conservatism with a generous public, academic and decisional presence in the latest fifty years. This survey unveils the causes that have facilitated the rise of the neo-conservative right political cycle and have deposed the supremacy of the left ideology in the public west-European and north-American life and culture.

Keywords

conservatism, neo-conservatism, neo-conservative, free economy, spiritual revolution, minimal state, authority, individualism, political realism

Neoconservatorismul – sistem ideologic ce continuă gândirea conservatoare, apărută la sfârșitul al XVIII-lea și în debutul celui următor – cunoaște în ultimii treizeci-patruzeci de ani o adevărată resurrecție în SUA și în unele țări vest-europene, iar efectele sale asupra spiritualității, asupra politicilor publice, asupra civilizației se resimt în întreaga lume. „Revoluția” politico-socială neoconservatoare a fost pregătită și declanșată în contextul istoric în care omenirea avea să celebreze apropierea aniversării a două evenimente de referință pentru cultura și societatea modernă, și anume bicentenarul proclamării independenței Statelor Unite și cel al declanșării Revoluției franceze. În acest moment, au fost inițiate ample dezbateri științifice, ideologice, militaro-strategice, ce își propun să restructureze doctrinele fundamentale ale capitalismului contemporan, conservatorismul și liberalismul. Astfel, începând din anii '60 ai secolului trecut, în Statele Unite și, din anii '70 ai aceluiași secol, în Europa de Vest, a fost impus un climat spiritual și editorial-publicistic care, prezentând bilanțul lumii occidentale pe un ciclu politic de două sute de ani, avea să contureze și o nouă sinteză teoretico-doctrinară. Sinteza – astăzi cunoscută sub denumirile *revoluția neoconservatoare* sau *revoluția liberal-conservatoare*, terminologia fiind și rămânând fluctuantă – a fost motivată și argumentată prin invocarea mai mul-

tor considerente. Pe de o parte, s-a susținut că principiile doctrinare și pragmatice elaborate în prima parte a secolului al XX-lea, ca și în deceniile ce au urmat celui deal doilea război mondial – care au consacrat teoria și practica „societății opulente” – și-au dezvăluit limitele după încetarea *marii creșteri economice* a Occidentului dintre anii 1950-1972/1974. Pe de altă parte, a fost prezentată și o lungă listă de aspirații socio-umane neîmplinite, ca și de sarcini urgente menite să atenueze tensiunile, pericolele și conflictele social-politice, efervescența mișcărilor sociale din Occident și din alte spații geopolitice.

Printre personalitățile de vârf ale neoconservatorismului se află: Samuel P. Huntington, Zbigniew Brzezinski, Herman Kahn, Nathan Glaser, Daniel Bell, Irving Kristol, Daniel Patrick Moynihan, Russel Kirk, Michael Harrington, Milton Friedman, Friedrich A. von Hayeck, Arthur Laffer, Francis Fukuyama ș.a. Lucrările reprezentative de științe politice, economie, relații internaționale, pe care aceștia le-au elaborat – concretizate în monografii și studii, în rapoarte întocmite pentru organisme guvernamentale, centre de analize și prognoze ale unor partide, pentru organisme specializate ale statelor – au expus principalele probleme ale omenirii de la sfârșitul secolului al XX-lea și prioritățile Occidentului, și anume: *o retrospectivă pro causa a ceea ce s-a realizat pe plan spiritual, uman și material sub stindardul valorilor capitalismului modern; un atent și temeinic tur de orizont asupra stării lumii, care inventaria greutățile, unele mai vechi, multe, însă, noi, naționale și planetare, care indicau nevoia acută de a schimba paradigmele și strategiile politice; o privire pătrunzătoare asupra tendințelor ce păreau să prefigureze caracteristici ale evoluțiilor omenirii în secolul al XXI-lea, locul și rolul Occidentului, al sistemului său de valori în perspectivă*. În consecință, noul climat ideologic și cultural – conturat și acreditat la sfârșitul anilor '70 și în debutul anilor '80 ai secolului trecut avea ca mesaj difuzarea modelului occidental, vest-european, de civilizație, de viață, al cărui ideal trebuia să pună stăpânire treptat-treptat pe imaginația popoarelor de pe celelalte continente, care, la rândul-le, urmau să declanșeze ample mișcări politico-sociale în vederea remodelării societăților în care trăiau fie în ultima parte a secolului al XX-lea, fie în debutul secolului al XXI-lea. *Astfel, în esență, neoconservatorismul s-a impus ca un ansamblu de scenarii despre căile de consolidare globale și de durată a capitalismului, despre posibila expansiune a democrației pluraliste și a economiei libere de piață în țări și în zone aflate sub controlul total al altor ideologii (islamism, socialism arab, socialism african, comunism european ș.a.)*. Reprezentantii revoluției neoconservatoare au susținut expres că în lume – sub impactul încetării *marii creșteri*, a crizei Estului și a eșecului tentativelor statelor eliberate după 1945 de a depăși subdezvoltarea – se vor înregistra ample schimbări în sferile politicului, economiei, socialului, în sistemul internațional, care vor determina profunde reazezări la nivelul civilizației înseși. În consecință, se avertiza că în anii '80-'90 ai secolului trecut și în prima parte a secolului XXI dilemele capitale cu care vor fi confruntate țările dezvoltate și bogate vor fi mai ales acestea: *cine, cum și din ce perspectivă ideologică va influența sau va reuși să controleze asemenea prefaceri istorice?* De asemenea, principalele școli de gândire conservatoare – mai ales din SUA și din Marea Britanie – au oferit invariabil acest răspuns: triumphiul lumii prospere – Statele Unite, Europa de Vest și Japonia – trebuia să dirijeze procesele amintite, aprofundând democrația politică, socială și economică, unde ea există și are tradiții. De asemenea, ea va trebui impusă, acolo unde lipsește, înlăturând – prin revirimentul popoarelor opresate – sistemele politice dictatoriale sau totalitare, concomitent cu restaurarea economiei de piață și a predominanței proprietății individuale.

Neoconservatorismul – asociat constant cu democrația și pluralismul, cu pleadoariile cu privire la tradiție și autoritate, la ascendentul libertății asupra egalității, la primatul valorilor morale asimilate și consolidate de credințele religioase – apare drept referențialul cultural și ideologic și condiția indispensabilă soluționării celor-

alte probleme ce apasă asupra existenței oamenilor și a popoarelor, a instituțiilor statale de decizie. Exponenții neoconservatorismului au subliniat în publicistică sau în sinteze cu circuit restrâns că schimbările inițiate în Vest, spre a depăși dificultățile generate de încetarea creșterii, se vor reverbera la scară mondială și că, în mod deosebit, vor accentua deziluziile față de modelul sovietic. Încă din anii '70 ai secolului trecut se lansau prezumții că, pe fundalul ciclului politic nou, cu *ax de dreapta* sau orientat spre dreapta, se vor declanșa în cascadă crize și fenomene de instabilitate politică, încât, pe plan mondial, se va inaugura o etapă istorică distinctă, ce ar putea schimba evoluția omenirii într-o direcție favorabilă capitalismului. O asemenea mutație politico-socială era condiționată de capacitatea sistemului occidental de a-și reconfigura identitatea, conform cerințelor epocii și responsabilităților planetare ale țărilor dezvoltate, valorificând – prin redefinire, prin aducere la zi – postulatele, tezele și principiile conservatorismului.

Conservatorismul original – suport teroretico-doctrinar al neoconservatorismului

Doctrina conservatoare a fost elaborată – fără să existe o definiție unică din partea fondatorilor săi – în anii Revoluției din Franța și în primele decade ce au urmat acestui eveniment de referință al modernității. Gândirea conservatoare a evoluat în secolul al XIX-lea în jurul Sfintei Alianțe, ca și sub impulsurile exponenților săi nord-americani și germani, iar în prima parte a secolului al XX-lea ea a fost confruntată cu marile metamorfoze ale civilizației și a cunoscut fenomene de criză, de identitate și de soluții, criză pe care avea să o depășească în a doua parte a secolului trecut, când a fost restructurată ca neoconservatorism. Conservatorismul – fără să dispună de o definiție unică și explicită – îi desemnează pe toți aceia care se declară partizani politici ai oricărui sistem social care se preocupă să asigure continuitatea ordinii politico-sociale legitimată istoric și se străduiește să respingă revoluțiile, care, inevitabil, ar modifica-o. Astfel, mentalitatea conservatoare este aceea care consideră că adeviziunea față de ordinea stabilită fără spirit critic ar fi un imperativ, care dezvăluie teamă irațională în fața schimbărilor profunde, a inovațiilor sociale. Conservatorismul este doctrina politico-socială care redă sistemului spiritul conservator, idealul social axat pe ordine și stabilitate. Politica de tip conservator susține permanența ordinii politico-sociale zise „istorice” și respinge posibilitatea ca sisteme noi să fie bune, mai apropiate de natura ființei umane decât cele din trecut, pretextând că – în ultima instanță – trăsăturile fundamentale ale societăților rămân aceleași în orice epocă, sunt imutabile.

Coordonatele fundamentale ale conservatorismului politico-filosofic elaborate în anii Revoluției din Franța, au fost expuse în principal de: Edmund Burke¹, Joseph de Maître², Gabriel-Louis de Bonald³. Autorii menționați au pus în discuție în scrierile lor și au oferit o perspectivă teoretică și ideologică antiliberală principalelor probleme ale modernității: organizarea politică și socială; statutul forțelor sociale; valorile general-umane și politice; esența puterii politice; sensul suveranității; rolul

1 Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France* [(1790), edited with an *Introduction*, by Thomas H.D. Mahoney, with an *Analysis*, by Oscar Piest], (New York: The Bobbs – Merrill Company Inc., A Subsidiary of Howard W. Sams and Co. Inc., Publishers „Indianapolis”, 1955).

2 Joseph de Maître, *Considérations sur la France* (1796), în *Oeuvres complètes*, tome I, édition **ne varietur**, (Lyon: Éditions Vitte, 1884).

3 Gabriel-Louis de Bonald, *Théorie du pouvoir politique et religieux dans la société civile démontrée par le raisonnement et par l'histoire*, par M. de B..., *Gentilhomme française*, en trois volumes ... Constance, Chez Montei Éditeur, 1796 (Ediția *Princeps*); vezi și *Oeuvres complètes*, (Publishers per l'abbé Migne), Tome I-II, (Paris, Chez J.-P. Migne Éditeur, Aux Ateliers Catholiques: 1859).

și locul monarhiei; misiunea spirituală; morală și civică a religiei; rolul covârșitor al providenței în societate; relațiile dintre tradiție și tradiționalism, pe de o parte și progres, pe de altă parte.

Ordinea politică și socială exprimă voința expresă și supremă a Creatorului, ceea ce înseamnă că ea nu poate fi pusă în discuție de om, de nicio grupare socială, deci această voință este covârșitoare și perpetuă. Voința ordonatoare a Creatorului se impune efectiv în societate prin regalitate, instituție care ar fi intangibilă, ea legitimându-se plenar în sistemele teocratice. Opțiunile tranșante cu privire la atotputernicia monarhului constituie – atât pentru Joseph de Maître și Gabriel-Louis de Bonald, cât și, mai târziu, pentru Donoso Cortes – pretexte de a respinge separația puterilor – expresia înlăturării monopolului monarhic asupra puterilor – și de a contesta formele republicane de guvernământ, formulele de organizare și de exercitare a puterii întemeiate pe legitimitatea populară, dar *probe* ale încălcării voinței providenței.

Conservatorismul original expune un proiect de organizare socială, în cadrul căruia principalii protagoniști sunt clerul și nobilimea, care prețuise proprietatea asupra terenurilor agricole, în mod deosebit deținerea de latifundii, păduri, ape, forme de proprietate ce condiționau existența omului, privit ca individ și ca specie. De asemenea, conservatorismul susținea că doar clerul și nobilimea ar întruchipa calitățile autentice ale ființei umane capabile să se realizeze – virtutea, înțelepciunea, hărnicia ș.a. –, că doar aceste forțe sociale ar rămâne fidele providenței și apărătoare statornice ale religiei, ale moralei creștine. Aceste trăsături le-ar detașa de categoriile „întreprinzătoare”, cu convingeri laice, categorii închinete inevitabil spre corupție, ca urmare a strădaniilor de a acumula averi folosind orice mijloace și de a urca pe treptele puterii. Prin toți exponenții săi, spirituali și politici, conservatorismul condamnă acțiunea mecanismelor spontane de echilibrare și de reechilibrare a raporturilor sociale, care reasează structurile și ierarhiile sociale, statutul forțelor sociale asemenea unei *mâini invizibile*. De asemenea, exponenții menționați au supralicitat rolul selecției directe și al celei indirecte, factori de selecție ce apasă cu *forță de presiune* diferită asupra oamenilor, asupra grupărilor umane distincte. Inegalitățile dintre oameni sunt astfel inevitabil și eterne, ele decurgând din înzestrarea nativă a oamenilor, din capacitatea lor de a acumula și de a conserva averi, din accesul gradat la cultură, la cunoaștere, la experiență socială.

Proiectul politic conservator a sintetizat și a promovat, în esență, interese ale nobilimii și a fost adversar al burgheziei, exponenți a intereselor bănești, industriale și comerciale, reprezentanți a *forțelor populare*. Această apreciere necesită câteva precizări. În primul rând, unii dintre bogații fără arbore genealogic impresionant au împărtășit încă din timpul sau din preajma revoluțiilor politice moderne și mai ales din jurul anului 1848 idealuri politico-sociale proprii conservatorismului. În al doilea rând, unii dintre latifundiași și alți exponenți ai *societăților istorice* s-au alăturat celor animați de opțiuni liberale în virtutea unor solidarități ce au depășit barierele impuse de origine socială și de particularități ale legăturilor cu biserica. În sfârșit, pe măsură ce rezistențele față de noua societate sunt eliminate, iar fosta nobilime și clerul sunt integrate în structurile și mecanismele ei, în „universul afacerilor”, în mecanismele de exercitare a puterii. În acest mod, gândirea conservatoare a fost „naturalizată” de societatea capitalistă înainte de jumătatea secolului al XIX-lea, ea devenind platformă politico-doctrinară pentru o bună parte a burgheziei rurale, care avea să transforme latifundia în exploatație agricolă modernă, ca și pentru o parte a burgheziei urbane, legate de industrie, comerț, bănci, pentru segmente semnificative ale intelectualității.

Conservatorismul modern – situat la dreapta liberalismului – a fost și rămâne adversar doctrinar și ideologic al tuturor sistemelor de idei ce se situează pe scala orientărilor politice la stânga sa. Conținutul doctrinei rezultă atât din pozițiile asu-

mate cu privire la puterea politică, libertate, democrație, ordine socială, religie, dar este redat, de regulă, și de câteva noțiuni-cheie, de câteva leit-motive: *autoritate, tradiție, ierarhie, providență, profeție, inegalitate, elite* ș.a. Dacă această gândire a fost inițial adversară a raționalismului și a spiritului întreprinzător-dinamic, de la jumătatea secolului al XIX-lea a justificat și a apărat ordinea nouă și a propăvăduit statu-quo-ul. Această schimbare de atitudine față de sistemul modern capitalist, față de instituțiile și de valorile lui stă la baza explicațiilor meticuloase ale multor cercetători de prestigiu de a prezenta conservatorismul ca pe un curent de gândire democratic sau ca pe un *capitol* al variatelor ideologii moderne și democratice, individualizate de vreme îndelungată prin opoziția sa *sui generis* față de liberalism, ideologie/doctrină care materializează o tendință normală a gândirii politice¹.

Viziunea neoconservatoare despre democrație și stat

Neoconservatorismul – sinteză, în esență, a mutațiilor civilizației Occidentului de după al doilea război mondial și până la prăbușirea Estului – se prezintă ca un ansamblu doctrinar vast ce păstrează, pe de o parte, unele dintre caracteristicile de bază ale conservatorismului de odinioară, adaptate – prin reformulări – contextului istoric de după anii 1945-1950, iar, pe de altă parte, înlocuiește principii și poziții acreditate în faza inițială sau din intervalul 1815-1939/1940 cu alte teze, concepte și explicații, extrase din universul *neocapitalismului*. Curentul de gândire – ce și-a asumat explicit denumirea de *neoconservator* – a fost impus inițial în SUA – țară considerată ca formidabil laborator social, politic și economic pentru Europa și s-a proclamat exponent al capitalismului reînnoit. *Noul capitalism* este individualizat de primatul conducerii inteligente asupra posesiunii de resurse naturale sau de alt tip, de rolul modernității accelerate, susținute de cuceririle informaticii, ale altor ramuri de avangardă ale științei, de rolul concurenței la nivel mondial. Această variantă contemporană a conservatorismului, substanțial restructurat, se caracterizează prin opțiuni ce o individualizează de alte doctrine, atât în privința viziunii despre stat și democrație, cât și a proiecțiilor legate de sistemul de afaceri, de *politizarea* economiei, de fiscalitate, de relația modernitate-biserică ș.a.

Neoconservatorismul a pus în discuție și, în final, a contestat rolul expres al statului în economie, pledând cu privire la înlocuirea *statului protector*, de inspirație neoliberală și a *statului asistențial*, de factură social-democrată cu *statul minimal*². Responsabilitățile asumate de statul occidental postbelic – sociale, cultural-educative, din domeniul cercetării, militare etc. – sunt deligitimate întrucât statul ar fi invariabil un prost administrator și gestionar de fonduri, iar asemenea funcții ale puterii politice nu ar constitui expresia unei anumite logici a istoriei, ci rezultatul nefast al raportului de forțe politico-sociale din perioada *marii creșteri*. Ca atare, *etatizarea societății*, fără să fie inerentă, dar nici pur și simplu accidentală, ar fi reprezentat, în ultimă instanță, rezultatul unei organizări sociale puternic influențate de rezervoarele de idei ale stângii liberale și ale concepțiilor partidelor socialiste și social-democrate cu privire la păstrarea puterii economice de către forțele capitalului și la preluarea puterii politice de către *categoriile salariale*, care redistribuie veniturile și valorile folosind pârghiile statului. Astfel, statul occidental postbelic – dintre anii 1950-1976/1980- a fost considerat un *accident de traseu*, o "invenție" a neolibe-

¹ Vezi, în acest sens, Francis G. Wilson, *The Anatomy of Conservatives*, și Samuel P. Huntington, *Conservatism as Sociology*, capitolele din partea a IV-a, intitulată *Varties of Democratic Ideologies*, din lucrarea William J. Stankiewicz, (Edited by), *Political Thought since World War II*, (London: The Free Press of Glencoe, Collier-MacMillan Limited, 1964), 337-355, 356-376

² Nathan Glaser, „Toward a Self – Service Society? (The Future of the Welfare State)”, în *The Public Interest*, No. 70/1983 (Writer) :76-78.

ralilor influențați de teoria lui John Maynard Keynes, și un "cancer" al stângii, două creații artificiale care au sufocat treptat inițiativele individuale¹. Mai mult decât atât, intervenționismul puterii politice în sfera vieții sociale și în sistemul economic era socotit o adevărată *conspirație*, o expresie a unui *complot* liberalo-socialist. Ca atare, locul *statului tutore* sau al *statului tutelar* trebuia luat de *statul minimal* a cărui acreditare rezulta din câteva principii și teoreme, ce țineau de natura societății capitaliste. Politizarea pe mai departe a sistemului economic ar genera inevitabil o asemenea diseminare a puterii politice încât aceasta ar deveni incapabilă să stăpânească procesele tot mai dinamice și mai complexe ale acestui subsistem al societății contemporane. De asemenea, dacă puterea politică și-ar menține prerogativele asumate după al doilea război mondial în elaborarea strategiilor economice, în determinarea ritmurilor de dezvoltare și a priorităților, în asigurarea resurselor de finanțare, ea ar deveni inevitabil tot mai autoritară și ar impune o centralizare excesivă. În felul acesta, ar fi afectată și mai grav libera inițiativă, în economie, iar pe plan politico-social iar pune fățiș în discuție drepturi și libertăți cetățenești.

Autoritatea hipertrofiată a politicului – expresie a proiectelor și inițiativelor neoliberale și social-democrate – s-a delegitimat treptat – după încetarea *marii creșteri* –, întrucât *statul intervenționist* a nemulțumit și pe bogați și pe salariați, respectiv pe cei asistați, încât a destrămat consensul politico-social, a cărei refacere presupunea un set de idei și de valori tipice de dreapta. Puterea publică nu va fi complet eliminată din sistemul economic și din viața socială, dar forma sa optimă de implicare va fi aceea a unei substanțiale comprimări (restrângeri) pe de o parte, și a unei semnificative specializări, pe de altă parte. Practic, s-a argumentat înlocuirea stării de *dizolvare* a statului în economie și în alte sectoare sociale cu o retragere premeditată și operativă a acestuia în favoarea întreprinzătorilor de diferite talii și a grupărilor de interese: astfel, mecanismele de tip concurențial și conflictual sunt considerate singurele adecvate pentru stabilizarea pe termen lung a capitalismului. Apropierile principal-teoretice de optica sistemului de afaceri propusă și promovată de liberalismul clasic sunt vizibile și ele se reflectă în repunerea în circulație a unor teze și idei aparținând de patrimoniul adversarului „natural” al conservatorismului. Principii liberale despre „suveranitatea” întreprinzătorilor, despre „primatul” legilor pieții sunt relansate în ultima parte a secolului trecut pentru a argumenta atât inoportunitatea intervenționismului și abandonarea politicilor de asistență socială, cât și pentru a motiva adoptarea unei conduite publice de încurajare a inițiativelor asumate de sectoarele proprietății private, ca și de a stimula interesul pentru competitivitate, pentru eficiență și productivitate, pentru reindustrializări, pentru re tehnologizări. În consecință, neoliberalismul este considerat stăruitor un discurs care se repetă fără a inova, o ideologie „de stânga”, „deviantă”, epuizată și în criză. Eforturile administrației de a introduce în economie elemente de stabilitate cu ajutorul politicului a generat mai multe neajunsuri decât dacă sistemul economic – instabil în anumite momente – ar fi fost lăsat să se reechilibreze pe cale naturală. „Pentru dreapta – se susține în acest sens – singuri indivizii, persoane particulare sunt raționale. Statul, însă, nu poate avea această trăsătură niciodată. Opțiunile birocrăției, deghizate sub aparențele logicii și ale binelui public, sunt în realitate dictate de interesele acestei noi clase și contrare intereselor națiunii. *Statul conservator trebuie, deci, să fie girat ca o întreprindere privată*”².

Viziunea despre stat se află în raporturi inseparabile cu esența puterii, cu eficienta guvernământului în condițiile „societății de masă”, ale impactului profund

¹ Michael Harrington, and Mark Levinson, *Are We Two Nations? The Perils of a Dual Economy*, în „Dissent”, (Fall -1985), 417-426.

² Guy Sorman, *La Révolution conservatrice américaine*, (Paris: Librairie Arthème Fayard, 1983), 194.

al deciziilor asupra costurilor. Perspectiva elitistă și tehnocratică ia locul politicienilor de tip tradițional, *paraziți profesionalizați, demagogi și profitori*, care invocă *voința populară* cu scopul de a-și conserva pozițiile și de a-și promova interesele. Partidul de dreapta – liberal, cadrele din jurul acestuia și experții săi – ar urma să aibă dreptul exclusiv de a aprecia contextul intern și mediul internațional, de a adopta măsurile pe care le reclamă interesele țării, *rațiunile de stat*. Astfel se afirmă că alegătorul care votează pentru un partid conservator – din S.U.A. ori din Marea Britanie sau din Scandinavia – își exprimă pe această cale adeziunea nu atât față de un anumit program politic, consonant intereselor lui, ci încrederea într-o echipă de conducători pe care o socotește capabilă să apere și să promoveze *interesele naționale* înțelese ca *rațiuni de stat*. Un atare mod de a vedea exercitarea puterii și de a reconcepe democrația pluralistă contemporană se întemeiază pe considerentul că o grupare restrânsă a populației este deținătoarea vocației naturale sau ereditare de a guverna la sfârșitul secolului al XX-lea și în perspectivă. Corelativ, se susține că implicarea *exagerată* a forțelor populare, *de jos* în recrutarea personalului din principalele componente ale sistemelor politice occidentale ar fi generat pericole de a periclita instituțiile și a valorile democrației întrucât, inevitabil, au fost puse în discuție atât ierarhiile politico-sociale specifice societății capitaliste, cât și rolul elitelor. Perspectiva elitistă se împletește – în scrierile elaborate de David Friedman, Friedrich A. von Hayek, Nathan Glaser, Irving Kristol ș.a. – cu reconstrucția viziunii teoretice despre democrație, reconstrucție ce supralicitează, la rândul-i, rolul conducător al *noii clase*, al segmentului ei cel mai bine pregătit, intelectualitatea, mai circumscris intelectualitatea creatoare de cultură. Astfel, guvernământul contemporan trebuie asigurat – pentru a fi performant și competitiv – prin implicarea predilectă a „*trusurilor creierelor*” în sfera conceperii și a adoptării deciziilor politice și administrative. Viziunea politică neoconservatoare a avut un evident câștig de cauză asupra proiectului neoliberal după victoria Partidului Conservator din Marea Britanie, în alegerile parlamentare din mai 1979, și după succesul Partidului Republican, în alegerile prezidențiale din S.U.A. din noiembrie 1980, iar asupra opțiunii social-democrate/socialiste după prăbușirea Estului, intervenită între 1989/1991.

Neoconservatorismul în relațiile internaționale

Abordarea neoconservatoare în relațiile internaționale o putem sesiza în politica externă a S.U.A. încă din faza de debut a Războiului Rece, când administrația Truman a adoptat măsuri strategice ferme pentru combaterea comunismului. Doctrina Truman, Planul Marshall, înființarea Alianței Nord-Atlantice, reprezentau primele acțiuni de îngrădire a influenței U.R.S.S.-ului în Europa și în lume, și se încadrau în noua paradigmă a relațiilor internaționale, realismul, care s-a impus în politica internațională după cel de-al doilea război mondial.

Pornind de la adevărul că principiile idealismului, promovate în perioada interbelică, nu au reușit să genereze un sistem internațional stabil și să elimine războiul, realismul postula ideea centrală că *relațiile dintre state relații de putere*, fiecare stat în contextul existenței unei ordini anarhice, specifice sistemului internațional, este dator să lupte pentru propria supraviețuire, utilizând în acest scop atât forța militară, cât și proceduri nonviolente, atunci când circumstanțele o cer². Afirmarea SUA ca superputere după cel de-al doilea război mondial a determinat o in-

¹ J.-M. Albertini, *Capitalismes et socialismes. L'Histoire abrégée du combat du siècle*, (Paris: Les Éditions Ouvrières, 1990), 135-203, 197-248, 268-273.

² Leonida Moise, *Introducere în teoria relațiilor internaționale*, (Editura Paideia: București, 2008), 54.

tensificare a reflecțiilor specialiștilor asupra domeniului relațiilor internaționale. Dacă la începutul perioadei Războiului Rece poziția SUA față de pericolul comunist era intransigentă și prevedea măsuri adecvate pentru stoparea extinderii influenței comuniste și apărarea democrației, ulterior s-a dezvoltat și un alt punct de vedere, care susținea necesitatea cooperării în scopul realizării destinderii. Această ultimă poziția a fost susținută de Henry Kissinger, care în calitate sa de consilier pe probleme de securitate și apoi de secretar de stat, a pledat pentru recunoașterea faptului că puterea sovietică este o permanență în relațiile internaționale și de aici necesitatea ca statele democratice să accepte cooperarea cu marea putere de la răsărit, pentru detensionarea situației internaționale. Reacția neoconservatorilor radicali nu a întârziat să apară. Richard Pipes, profesor la Harvard și specialist în istoria Rusiei, elaborează un raport, împreună cu un grup de specialiști, în care denunță tendința de dominație mondială sovietică, întregul demers constituind un atac virulent la adresa politicii dusă de Kissinger. Un rol semnificativ în promovarea neoconservatorismului l-a avut revista *The Public Interest*, fondată în 1965 de Irving Kristol și Daniel Bell. Era perioada în care politica americană suferise schimbări dramatice ca urmare a companiei privind drepturile omului și războiului din Vietnam. Având în vedere că publicația amintită se ocupa de politica internă, Irving Kristol a fondat o revistă paralelă, *The National Interest*, care se ocupa cu publicarea de articole și studii privind politica externă a SUA.

În anii '90 esența neoconservatorismului este definită prin *poziție extensivă, intervenționistă și promotoare a democrației*. William, fiul lui Irving Kristol și Robert Kagan, sunt promotorii noii abordări, aceștia reușind într-un articol publicat în *Foreign Affairs*¹, în 1996, să rafineze politica externă americană de inspirație neoconservatoare. Ideile cuprinse în acest articol au fost dezvoltate în lucrarea *Present Dangers*, apărută în 2000, care evidențiază liniile directoare ale Partidului Republican. Cei doi autori apreciau că SUA trebuiau să promoveze o *hegemonie lămurită*, politică ce presupunea: *respingerea și, acolo unde este posibil, subminarea dictaturilor în ascensiune și ideologiilor ostile ... Susținerea intereselor americane și a principiilor democrației liberale ... oferirea de asistență celor care luptă împotriva formelor celor mai extreme de manifestare a răului*².

Deși, deseori, această politică a fost considerată drept wilsoniană, în fapt era un wilsonism fără instituții internaționale. În viziunea lui Kristol și Kagan creșterea influenței americane în lume se putea concretiza prin trei instrumente: *supremația militară, revigorarea alianțelor, apărarea antirachetă*³. De asemenea, cercetătorii americani amintii susțineau că determinarea regimurilor totalitare să respecte regulile civilizației prin instrumente juridice internaționale este inoperabilă, singura modalitate pe termen lung este democratizarea sistemului internațional.

Putem evidenția trei teme care sunt caracteristice gândirii neoconservatoare în domeniul relațiilor internaționale:

Convingerea că personalitatea internă a regimurilor contează și că politica externă trebuie să reflecte valorile cele mai profunde ale societăților democratice. Ideea că natura regimurilor influențează comportamentul extern este susținută cu mai multă vigoare de neo-conservatori decât de aripa realistă alternativă, conform căreia toate statele caută puterea, indiferent de tipul regimului.

Convingerea că puterea americană ar putea fi utilizată în scopuri morale și că Statele Unite trebuie să rămână angajate în relațiile internaționale. Există o dimen-

1 William Kristol and Robert Kagan „Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy”, in *Foreign Affairs*, 75, nr. 4 (1996): 18-32.

2 Kristol și Kagan, *Present Dangers: Crisis and Opportunity in American Foreign and Defense Policy*

3 Robert Kagan, „American's Crisis of Legitimacy”, în *Foreign Affairs*, 83, nr. 2 (2004): 65-87.

siune realistă a politicii externe neoconservatoare care se găsește în înțelegerea faptului că puterea este uneori necesară pentru atingerea scopurilor morale.

Scepticismul referitor la legitimitatea și eficiența dreptului și instituțiilor internaționale în obținerea securității sau justiției. Visul că politica de mare putere ar putea fi transformată și înlocuită de legea internațională este împărtășit astăzi de neoliberali și europeni. Sub acest aspect neoconservatorii sunt de acord cu realității asupra faptului că dreptul internațional este prea slab pentru a impune reguli și a împiedica agresiunea; ei critică în cel mai înalt grad Națiunile Unite, atât în calitate de arbitru, cât și ca forță de aplicare a justiției internaționale. Neîncrederea față de Națiunile Unite nu se extinde, pentru majoritatea neoconservatorilor, asupra tuturor formelor de cooperare multilaterală; de exemplu, cei mai mulți sunt favorabili alianței N.A.T.O. și cred în acțiunea colectivă, bazată pe principii democratice¹.

Evenimentele de la 11 septembrie 2001 au determinat schimburi majore în politica externă americană, discursul neoconservator fiind materializat în Strategia de Securitate Națională a SUA, adoptată în 2002. Potrivit lui Stephen Krasner, colaborator apropiat al Condoleezzei Rice, elementele principale pe care se baza noua strategie de securitate sunt: perpetuarea hegemoniei Statelor Unite și diseminarea democrației în lume, condiție sine qua non a asigurării securității SUA pe termen lung. Cu alte cuvinte, neoconservatorismul promovează o politică internațională revoluționară, care utilizează avantajele puterii unipolare în scopul construirii păcii democratice.

Pornind de la afirmația neorealistului Kenneth Waltz că, în general, statele luptă nu pentru maximizarea puterii, ci pentru maximizarea securității, atenția excesivă acordată de neoconservatori problemei securității, ar putea crea o imposibilitate structurală de a negocia cu ceilalți actori din sistemul internațional, care, la rândul lor, pot avea interese legitime.

Poziția neoconservatoare reflectă o reticență vizibilă față de capacitatea instituțiilor internaționale și a dreptului internațional de a rezolva probleme importante de securitate.

În ultima perioadă, o nouă tendință a început să-și facă simțită prezența în relațiile internaționale. Încă din 2003 europenii susțin o *Strategie Europeană de Securitate* care se dorește a fi definită într-un sistem multilateralist în care Uniunea Europeană să reprezinte un actor regional cu o percepție proprie asupra securității europene și internaționale. La rândul lor, SUA sunt conștiente că amenințările la adresa mediului internațional de securitate și presiunile statelor emergente, sunt argumente pertinente pentru un sistem internațional multipolar. La întrebarea cum se prezintă neoconservatorismul astăzi, *Center for a New American Security* (C.N.A.S.), o prestigioasă instituție din Washington DC, sublinia într-un raport publicat în iulie 2008, necesitatea redefinirii rolului global al Americii, susținând reîntoarcerea la o logică a Războiului Rece, prin care puterea americană devine legitimă pe plan internațional numai atunci când este exercitată prin intermediul alianțelor și al instituțiilor care sunt puse în folosul comunității internaționale.

1 John J. Mearsheimer, „The False Premise of International Institutions”, în *International Security*, 19, nr. 3 (1994) :5-49

Neoconservatorismul american și echilibrele de putere din Orientul Mijlociu în primul deceniu al secolului al XXI-lea

■ EUGEN LUNGU

Abstract

Neoconservatism had a strong influence on US foreign and security policy during the George W. Bush administration. The American neoconservatives have placed Iraq on the main direction in the war against terrorism, believing that the democratization of the Arab countries will have positive effects on the Middle East region. The Iraq war, which is considered by leading experts in security studies a failure of the American neoconservative policy, has caused the imbalance of power relations which exist in the Middle East region. The future of the Middle East is uncertain due to the complex problems in the region: the conflict between Israel and the Palestinians, opposition of Shiite and Sunni, Kurdish issue, the Lebanese Hezbollah actions, etc. We believe that this situation of insecurity in the region will continue into the coming decades.

Keywords

neoconservatism, the Middle East, power balances, global security, security strategy, the Bush doctrine, war against terrorism

Globalizarea amenințării teroriste este una dintre temele care a declanșat numeroase dezbateri interne în cadrul societăților occidentale, în mod deosebit după atacurile teroriste asupra SUA din 11 septembrie 2001. Miza acestor dezbateri a reprezentat-o formularea unor argumente convingătoare pentru decidenții politici în vederea elaborării strategiilor de politică externă și a celor din domeniul securității care să răspundă cel mai bine intereselor statelor occidentale, în mod individual, în calitatea lor de membri ai unor organizații de securitate colectivă, dar și aliaților lumii occidentale. Aceste dezbateri s-au desfășurat într-un context în care a apărut ca necesară configurarea unor noi aranjamente de securitate la nivel regional, dar și global, cu participarea activă a singurei superputeri - SUA. Recunoscând pericolul „turbulențelor” existente în diverse regiuni ale planetei care tind să lărgască aria zonelor cu un grad scăzut de securitate, credem că Francis Fukuyama nu greșește afirmând că „Puterea americană rămâne esențială pentru ordinea mondială”¹. De asemenea, ne raliem acelor specialiști din domeniul securității care sunt de părere că ultimul deceniu, din punct de vedere al „evenimentelor” circumscrise securității globale (războaie, acțiuni teroriste la scară globală, operații în sprijinul păcii,

¹ Francis Fukuyama, *America la răscruce. Democrația, puterea și moștenirea neoconservatoare* (Filipești de Târg: Antet, 2006), 30.

etc), dar și al dezbaterilor din sfera politicii internaționale aferente acestor aspecte, au configurat o etapă de o complexitate majoră, mult diferită de deceniile anterioare. Dacă ne referim la deceniul 2000 - 2010 din perspectiva securității globale, perioadă care așa cum spuneam mai înainte a fost jalonată de evenimente care au avut un impact puternic asupra întregii planete (atentatele teroriste din SUA, Spania, Franța, Anglia și Rusia, războaiele din Afganistan și din Irak, etc), considerăm că este important să reflectăm și la aspectele de politică internațională relevante pentru aceste evenimente, la ideologiile politice care au fundamentat deciziile liderilor statelor implicate, dar și la strategiile de securitate care au particularizat, în bună măsură, această perioadă. În acest sens analiza rolului jucat de SUA pe arena internațională, unica superputere globală după dispariția URSS în 1991, a politicilor care a fundamentat acțiunile majore ale americanilor pentru a compensa deficitul de securitate existent în unele regiuni ale lumii, au fost și vor rămâne un subiect actual, complex, dar în același timp deosebit de interesant al domeniului relațiilor internaționale. Numeroși autori occidentali au analizat în mod critic „comportamentul extern” al SUA în ultimii zece ani, afirmând cu precizie că neoconservatorismul american a avut o influență crucială asupra domeniilor politicii externe și de securitate ale celui mai puternic stat din lume în perioada ambelor mandate ale președintelui american George W. Bush, gândirea neoconservatoare fundamentând decizii importante cu privire la securitatea regională dar și la nivel global. „Administrația Bush” afirma în 2006 Francis Fukuyama-a așezat schimbarea de regim în fruntea și în centrul politicii externe și a acționat în exterior cu forța armelor, răsturnând regimurile din Afganistan și Irak”¹ Regiunea Orientului Mijlociu, analizată din perspectiva conceptelor doctrinare ale neoconservatorilor americani privind securitatea globală, subiect pe care dorim să-l dezvoltăm în continuare, reprezintă, cu siguranță, un „reper” semnificativ pentru domeniul relațiilor internaționale din care se pot trage concluzii importante privind dinamica securității regionale, dar în mod deosebit referitor la echilibrele de putere rezultate în urma desfășurării războiului din Irak. Așa cum vom vedea în rândurile următoare, deși actuala administrație de la Casa Albă nu a mai urmat linia neoconservatoare, specifică administrației Bush, totuși strategia de securitate a SUA, fundamentată pe concepte politice neoconservatoare, și promovată în Orientul Mijlociu, în mod deosebit, după anul 2003 continuă să producă efecte, cu un impact semnificativ asupra stabilității și păcii regionale dar și a securității globale.

Orientul Mijlociu, în mod tradițional, a fost și rămâne o zonă de maximum interes pentru administrațiile care s-au succedat la Casa Albă. Statutul special al Israelului, beneficiar al unor „politici” preferențiale din partea tuturor președinților americani de după 1948, și în egală măsură importanța strategică a zonei din punct de vedere al bogăției resurselor de petrol au făcut ca regiunea Orientului Mijlociu să reprezinte o constantă a politicii externe a S.U.A. Deceniul 2000-2010, din punct de vedere al securității globale poartă pecetea evenimentelor majore, cu impact planetar, produse în partea finală a mandatului președintelui Bill Clinton dar, în mod deosebit, a celor care au avut loc în perioada în care George W. Bush a deținut președinția SUA, despre care ne propunem să ne referim mai mult în rândurile următoare. Pentru o mai bună clarificare a situației foarte complexe creată în Orientul Mijlociu după anul 2003, când a fost declanșat războiul din Irak, nu poate fi lipsită de interes o „incursiune” sumară către aspectele teoretice ale „Doctrinei Bush”, care a ghidat acțiunile SUA de politică externă și din domeniul securității globale o perioadă importantă a deceniului care se va încheia în curând. Astfel, din punct de vedere al „construcțiilor teoretice” elaborate în ultimul deceniu, circumscrise domeniului relațiilor internaționale și studiilor de securitate, un capitol aparte grupează acele aspecte rezultate din concepția

¹ Fukuyama, *America la răscruce*, 30.

ideologică neoconservatoare americană care, așa cum arătam la început, au avut o contribuție majoră în fundamentarea strategiilor de politică externă ale S.U.A., cu efecte semnificative la nivel global. Așa cum apreciază Oliver Roy, referindu-se la atacurile teroriste asupra SUA din 2001 „Echipa neoconservatorilor a fost singura care a propus un program constructiv după 11 septembrie și compatibil cu vederile președintelui”¹. În perioada care a urmat atacurilor teroriste din SUA din septembrie 2001, anterior declanșării războaielor din Afganistan și din Irak se poate vorbi de elaborarea primelor concepte teoretice de către gruparea neoconservatoare americană care, ulterior, alături de principiile neoconservatoare consacrate privind rolul și misiunile strategice ale SUA, ca unică putere în sistemul global, vor configura doctrina care va rămâne în conștiința publică sub numele de „Doctrina Bush”. Așadar, „elementele” primare ale Doctrinei Bush au început să se cristalizeze în primele luni după atacurile teroriste de la 11 septembrie 2001, elaborându-se un concept inedit, cu un ecou pozitiv în rândul unui număr impresionant de state – „războiul împotriva terorismului”, concept care va reprezenta un adevărat suport ideologic pentru războaiele din Afganistan și din Irak. Inițial Doctrina Bush a vizat acțiuni de pedepsire a statelor care au sponsorizat acțiunile teroriste împotriva SUA, iar ulterior doctrina avea să se modifice incluzând războiul preemptiv și preventiv desfășurat în mod unilateral împotriva teroriștilor și a regimurilor care puneu la cale atacuri împotriva SUA, chiar dacă aceste atacuri nu erau iminente. Doctrina este în mod clar expresia concepției neoconservatoare despre statutul SUA ca unică putere globală, concepție care nu a făcut altceva decât „să împingă până la capăt logica dreptului de ingerință inventat cu douăzeci de ani în urmă pentru a denunța indiferența marilor puteri față de soarta popoarelor”². În spiritul ideilor neoconservatoare, doctrina a promovat angajamentul SUA de a impune/răspândi principiile democrației liberale în diferite locuri ale planetei, în mod deosebit în acele state „exportatoare” de terorism, ca unică soluție pentru eradicarea terorismului internațional. De asemenea, erau vizate și statele capabile să dezvolte arme de distrugere în masă împotriva cărora, conform doctrinei Bush urmau să fie desfășurate acțiuni de izolare, de blocare a dezvoltării capacităților de producție a acestor arme, dar nu erau excluse nici acțiunile subversive sau războiul preventiv. Această combinație de putere „soft” și „hard” care, din punct de vedere teoretic a reprezentat una dintre caracteristicile esențiale ale doctrinei Bush, a constituit unul dintre atuurile esențiale ale ideologilor neoconservatori în fundamentarea „strategiilor de promovare a libertății”, inclusiv în Orientul Mijlociu. De altfel neoconservatorii, prevalându-se de dreptul de ingerință s-au delimitat de clasică politică occidentală prin care erau susținute regimurile autoritare și „prietenose” din lumea a treia care erau considerate apropiate Occidentului. De altfel, trebuie să spunem că neoconservatorismul, ale cărui rădăcini sunt mult apropiate de conservatorismul clasic „s-a născut în și din spiritul anilor ’60. El nu poate fi separat de ascensiunea anterioară a noii Stângi și de izbucnirea Revoluției studențești din deceniul șapte (...) Noua stângă a fost la începuturile ei în America cel puțin, un fenomen ce a cuprins în primul rând campusurile universitare - și la fel a fost și neoconservatorismul”³ Deși, în mod paradoxal, neoconservatorii americani nu sunt în dezacord cu teoria ciocnirii civilizațiilor a lui Samuel Huntington (considerat, de unii autori, ca având o orientare neoconservatoare⁴) aceștia au idei comune cu stânga politică: „ei sunt de acord cu stânga, care vrea să elimine terorismul prin tratatea politică și socială a cauzelor sale, dar exclud din această impactul politicii americane”⁵. De asemenea, într-o lucrare despre istoria recentă a politicii mondiale Lucian Popescu, referindu-se la neoconservatorism ca „viziune poli-

1 Oliver Roy, *Semiluna și haosul*, (București:Nemira, 2010),26;

2 Roy, *Semiluna*,8;

3 Robert Nisbet, *Conservatorismul* (București:Editura DU Style, 1998),130.

4 Nisbet, *Conservatorismul*,131.

5 Roy, *Semiluna*,28.

tică”, dar în mod deosebit la studenții americani din anii 1970 care au asimilat doctrina neoconservatoare ca pe ceva „salvator pentru omenire”, afirma următoarele: „Ei (neoconservatorii, n.a) au creat mitul unicității Americii; mitul că Statele Unite au un destin unic și ales în lupta pentru binele comun mondial”¹. Promovând deseori în discursul oficial conceptele de democratizare și libertate neoconservatorii americani sunt adepții unor idei cum ar fi: valorile Occidentului sunt universale și ele trebuie promovate; responsabilitatea cu privire la rădăcinile violenței islamice nu aparține Occidentului; lumea arabă poate fi democratizată; rațiunea structurală a terorismului provine de la guvernarea defectoasă a țărilor musulmane; democrația înseamnă adoptarea totală a principiilor economiei de piață și a privatizării; democrația se bazează pe virtuțile individualismului și ale pieței etc.

Așa cum amintem mai înainte, echipa neoconservatorilor americani apropiată președintelui George W. Bush, adeptă a dreptului de ingerință dar și creatoare a conceptului de „război împotriva terorismului”, a avut o influență decisivă în declanșarea războiului SUA împotriva Irakului. De fapt Irakul era privit de președintele Bush și de către neoconservatori, în momentul declanșării războiului, ca fiind locul în care Doctrina Bush va fi victorioasă. Promovând ideea că cea mai sigură speranță de pace pentru SUA este extinderea libertății în toată lumea, președintele Bush a considerat că problema Irakului va fi tranșată cu o anumită ușurință mai ales după eliminarea fizică a dictatorului Saddam Hussein. Astfel, echipa neoconservatorilor din jurul președintelui Bush a adoptat o strategie formată din patru părți, fiind denumită „Războiul Global Împotriva Terorismului” (GWOT), care viza²: desființarea bazei de operații a grupării Al-Qaeda din Afganistan; întărirea Statelor Unite împotriva unor posibile atacuri teroriste; schimbarea regimului din Irak; înfrângerea jihadiștilor prin orice mijloace. Așadar, această strategie extrem de ambiguă a neoconservatorilor (GWOT), dacă ne referim strict la denumirea ei, avea în vedere și îndepărtarea de la putere a lui Saddam Hussein, această intenție a americanilor nefiind exprimată tranșant odată cu declanșarea războiului împotriva terorismului. Probabil că, dacă SUA ar fi făcut publică, de la început, intenția de a ataca Irakul, susținerea din partea unui număr impresionant de state pentru războiul împotriva terorismului ar fi avut de suferit. Pornind de la dreptul de ingerință și de la faptul că administrația Bush își propusese eliminarea terorismului prin anularea cazurilor care generează acest fenomen, ideologia conservatoare cu privire la Orientul Mijlociu a dezvoltat ideea că un Irak democratic ar avea efecte pozitive în regiune, și de aici vor putea fi rezolvate celelalte probleme sensibile din zonă, inclusiv soluționarea conflictului dintre Israel și palestinieni. Atunci când au decis să atace Irakul, ca fiind una dintre „loviturile” esențiale date terorismului internațional, neoconservatorii au avut în vedere un adevăr recunoscut în domeniul relațiilor internaționale: „Statele Unite sunt puterea dominantă în Orientul Mijlociu”³. Neoconservatorii au fost convinși că după îndepărtarea lui Saddam Hussein de la conducerea statului irakian procesul de democratizare din Irak va produce efecte pozitive cum ar fi : un Irak democratic condus de știți, urma să devină proamerican; intervenția americană din Irak oferea Israelului condiții favorabile pentru a se ocupa mai bine de problemele lor de securitate; interesele petroliere ale SUA vor fi mult mai bine protejate; exemplul unui „Irak înfloritor” și democratic va influența celelalte state islamice din regiune care vor opta pentru democrația de tip occidental, etc.

Studiile de securitate fac deseori trimitere la ideea de „echilibru al forțelor” atunci când sunt analizate anumite regiuni geografice, o importanță deosebită în

1 Lucian Popescu, *Istoria recentă a politicii mondiale*, (București:Editura Corint, 2010),216.

2 Michael A.Palmer, *Ultima Cruciadă. Americanism versus islamism*, (București: Editura Curtea Veche, 2010), 201.

3 Fareed Zakaria, *Viitorul libertății. Democrație neliberală în Statele Unite ale Americii și în lume*, (Iași: Editura Polirom, 2007), 132.

acest sens avându-l potențialul de securitate al actorilor statali și nonstatali caracteristici regiunii dar și al structurilor suprastatale de securitate. „Intervenția militară în Irak-precizează Oliver Roy-a dus într-adevăr la o transformare geostrategică în profunzime a regiunii, însă conform unei logici care o depășește pe cea a decidenților americani. De obicei, orice putere dominantă se străduiește să mențină statu-quo-ul, în timp ce americanii l-au spart și bulversat echilibrele strategice din Orientul Mijlociu”¹. Într-adevăr, autori importanți ai domeniului studiilor de securitate apreciază faptul că intervenția americană din Irak, considerată de neoconservatori ca fiind „pivotal” războiului global împotriva terorismului, a reconfigurat echilibrul de forțe din regiune și a creat o problemă extrem de sensibilă din perspectiva „regurpării” societății irakine pe criterii etnico-religioase, cu efecte impredictibile în următorii ani în planul securității interne a Irakului, dar și la scară regională. Iată câteva dintre consecințele războiului din Irak, considerat una din „operele” neoconservatorilor americani, efecte care vin să confirme eșecul politicii Bush în problema irakiană: clivajul puternic între șiiți și sunniți și escaladarea fără precedent a violențelor dintre cele două comunități etnico-religioase irakiene; continuarea programului nuclear iranian, în ciuda prezenței forțelor militare americane în regiune; escaladarea fundamentalismului islamic în unele state din Orientul Mijlociu dar și în comunități musulmane din lumea occidentală; plasarea Israelului în aceeași tabără cu regimurile arabe conservatoare, datorită conflictului dintre șiiți și sunniți; amânarea soluționării conflictului dintre Israel și palestinieni, etc. Toate aceste aspecte care reflectă un Orient Mijlociu mult mai inflammat comparativ cu situația de dinaintea intervenției americane în Irak demonstrează modificarea serioasă a echilibrelor strategice din regiune, ceea ce ar putea duce la retrasarea hărții Orientului Mijlociu.

Așadar, departe de a fi clarificată situația din Irak, se poate însă afirma că evenimentele cu totul surprinzătoare care au urmat după pătrunderea trupelor americane în această țară arabă, în anul 2003, au condus la concluzia că administrația Bush a comis o greșală majoră considerând că Irakul se află pe direcția principală în campania împotriva terorismului internațional. „Calculule” neoconservatorilor privind o victorie facilă a americanilor, urmată de o etapă de câțiva ani în care irakienii vor îmbrățișa cu entuziasm democrația occidentală și principiile economiei de piață au demonstrat o cunoaștere superficială a specificului societăților islamice, a tradiționalismului acestor comunități în care forța ideilor religioase și influența vechilor structuri statale musulmane au făcut foarte dificilă asimilarea valorilor politice și culturale ale lumii occidentale.

Francis Fukuyama, considerat unul dintre artizanii politicii neoconservatoare, a remarcat în anul 2006 într-o lucrare despre moștenirea neoconservatoare („America la răscruce”) că războiul din Irak este o greșală a politicii americane. Este, însă, un lucru cunoscut în politica americană că în care în 1998, Fukuyama împreună cu o serie de intelectuali neoconservatori (Bill Kristol și Robert Kagan) dar și cu personalități politice (Paul Wolfowitz, Richard Perle, Donald Rumsfeld, etc), semnaseră o scrisoare colectivă către președintele Bill Clinton prin care cereau ca SUA să-l înlăture de la putere pe Saddam Hussein. În lucrarea de care aminteam, Fukuyama a considerat că războiul din Irak, problemele complexe din zona Orientului Mijlociu care au rezultat în urma intervenției americane în această țară, au consemnat „eșecul politicii neoconservatoare” iar ideologia neoconservatoare ar trebui aruncată la „lada cu ideologii discreditate a istoriei”. Fukuyama a apreciat că greșala neoconservatorilor în „problema irakiană” a fost generată de estimarea incorectă a pericolului pe care îl reprezenta fundamentalismul islamic pentru SUA, facilitând astfel decizia de declanșării războiului împotriva Irakului. Dezicându-se de neoconservatorism, el consideră că „neoconservatorismul trebuie înlocuit cu o agendă mai realistă de po-

¹ Roy, *Semiluna*, 10.

litică externă". Așadar războiul din Irak a modificat, în mod cert, echilibrele de putere din Orientul Mijlociu. Acest lucru este exprimat foarte bine și de către fostul lider al grupării Al Qaeda, Abu Mussab al-Zarqawi, într-o scrisoare trimisă lui Osama bin Laden, în luna februarie 2004: „Pericolul care vine de la șiiți este mai mare decât cel al americanilor...singura soluție pentru noi este să atacăm activiștii șiiți religioși, militari și de alte tipuri, lovitură după lovitură, până când se vor pleca în fața sunniților”¹. Dacă mai adăugăm și faptul că minoritatea kurdă din Irak dă mereu semne de „neliniște”, fiind animată de intenții secesioniste, rezultă o parte a „tabloului Orientului Mijlociu” în care echilibrele de putere sunt destul de fragile. Ce a urmat în regiunea Orientului Mijlociu după intervenția americană din Irak? Un răspuns extrem de realist ni-l oferă Oliver Roy: „Bin Laden este încă în viață (...) Acțiunile teroriste n-au încetat și situația s-a agravat în întreaga lume musulmană (...) Prezentată drept condiția eradicării cauzelor terorismului, intervenția militară din Irak s-a dovedit un fiasco sângeros, care pare să facă jocul inamicilor desemnați ai Americii, și anume Iranul și Al Qaida (...) Talibanii s-au întors în Afganistan, Hezbolahul libanez nu-și ascunde dorința de a face și a desface orice guvern la Beirut (...) Hamas este forța politică dominantă printre palestinieni...”². Și mai adăugăm noi, conflictul dintre Israel și palestinieni a rămas în continuare nesoluționat, „Irakul”, în opinia noastră, mai degradează complicând situația acestui conflict decât să faciliteze un curs pozitiv spre soluționare. Este imaginea unei regiuni unde, poate mai mult decât oriunde în afara Americii, doctrina neoconservatoare americană își face și acum simțită prezența, continuând să producă efecte, în ciuda schimbării conducerii la Casa Albă în 2008. Concluzionând, credem că Orientul Mijlociu rămâne și după experimentul neoconservator numit „Irak” o zonă greu predictibilă în care „suspansul” care-i învăluie pe șiiți, sunniți, palestinieni, kurzi, israelieni, sirieni, etc va continua să existe și în deceniile următoare.

1 Zakaria, *Lumea postamericană*, (Iași: Editura Polirom, 2009), 33.

2 Roy, *Semiluna*, 5-6;

Universalism vs contextualism în filosofia politică

Este structura de bază a societății doar
un context special al dreptății?*

■ BOGDAN OLARU

Abstract

The controversy between liberalism and communitarianism has made salient the question whether the demands of justice should claim only universal validity, or be rather context-sensitive. One particular problem is related to the two Rawlsian principles of justice, which state how the major social institutions distribute fundamental rights and duties. Do these principles have only a contextual validity, since they are designed for the basic structure of society? In this paper, I argue that a contextual reading of the Rawlsian principles of justice is not justified. I will show that there are good arguments to understand the principles for the basic structure of society as context-transcending, but holding at the same time at least a minimal or backup validity for all so-called spheres of justice. This argumentation does not amount to a critique of contextualism, as in fact it does not need to reject this position.

Keywords

Rawls, universalism, contextualism, spheres of justice

1. Limitele concepției politice asupra dreptății ca fairness

Sarcina fundamentală a teoriei politice normative, în viziunea lui John Rawls, este să caute un răspuns la întrebarea: Cum ar trebui organizate instituțiile unei societăți pentru a realiza două valori fundamentale, libertatea și egalitatea? O societate dreaptă este cea ale cărei instituții funcționează în spiritul acestor valori. Aplicând principiul neutralității față de orice concepție particulară despre bine, Rawls consideră că dă un răspuns satisfăcător la această întrebare prin cele două principii ale teoriei dreptății ca *fairness*: instituțiile trebuie astfel organizate încât să respecte principiul libertății (garantarea drepturilor și libertăților fundamentale) și principiul diferenței (acceptarea doar a acelor inegalități sociale și economice compatibile cu egalitatea oportunităților și care aduc cel mai mare beneficiu celor mai puțin avantajați). Dreptatea cere corectarea inegalităților nedrepte (specificate prin principiul diferenței), lucru care obligă la redistribuirea resurselor disponibile la un moment dat.²

* Elaborarea acestei lucrări a fost susținută de CNCIS prin Grantul Id_1997/2009-2011 „Echitate, responsabilitate, solidaritate. Exigențele reconstrucției morale în societatea românească post-aderare”.

¹ Concepția pe care John Rawls a dezvoltat-o de-a lungul mai multor decenii nu

De fiecare dată când introduce aceste principii, Rawls delimitează domeniul de aplicabilitate al teoriei sale prin două limitări foarte importante: 1) Teoria lui se referă, în primul rând, doar la structura de bază a societății și la instituțiile ei principale care răspund pentru distribuirea drepturilor și obligațiilor fundamentale și determină împărțirea avantajelor care rezultă din cooperarea socială.¹ 2) Teoria lui este proiectată, în al doilea rând, să se aplice la instituțiile unei societăți bine ordonate, în care membrii societății se comportă la modul ideal, i.e. se conformează total exigențelor dreptății. Cel mai mult pare să se apropie de acest model democrația constituțională liberală. Rawls însuși indică anumite sfere de activitate în care este posibil ca teoria lui să nu fie valabilă și sugerează că, în acele sfere, teoria lui ar putea fi amendată, sau cel puțin reformulată. Filosofia politică de după Rawls cunoaște foarte multe reformulări pentru astfel de contexte speciale, care, chiar dacă se revendică de la teoria dreptății ca *fairness*, se îndepărtează substanțial de ea.

Cele două limitări ridică întrebarea dacă teoria lui Rawls nu invită implicit la o abordare diferențiată, neuniversalistă, adaptată la contextul în care se ridică problema dreptății. Dat fiind că Rawls restrânge domeniul de valabilitate al celor două principii la instituțiile de bază ale societății, teoria lui ar putea sugera că, ieșind din acest context central, teoretizarea dreptății poate conduce la alte principii decât cele două precizate mai sus. Lucrul acesta poate fi înțeles în două moduri: 1) Contextualismul ar putea rezulta din diversitatea sferelor de activitate umană. Chiar dacă principiile dreptății pentru instituțiile de bază ale societății ar fi cele două de mai sus, este posibil ca, dincolo de această structură de bază, să fie necesară o altă teorie (sau mai multe) despre cum pot fi realizate exigențele dreptății, în funcție de domeniul în discuție. S-ar putea astfel argumenta că prima limitare orientează dezbaterile inevitabil spre necesitatea unei abordări contextualiste asupra dreptății. 2) La contextualism pare să invite și adoptarea celei de-a doua limitări. Este posibil ca în societățile care nu sunt încă „bine ordonate” să fie mai stringente alte măsuri decât cele întemeiate pe principiul diferenței pentru a corecta unele nedreptăți acute (practicând, de exemplu, discriminarea pozitivă). Mai mult, este plauzibil ca în societățile în care nu este implementată o democrație liberală să fie curenți alte reprezentări despre dreptate, acceptate de toți membrii. În fond, teoria lui Rawls nu ne spune că democrația liberală este superioară altor forme de organizare. Neavând standarde de comparație universal acceptate între formele de organizare socială, apare problema incomensurabilității concepțiilor despre dreptate practicate în diferite societăți. Nu avem garanții că teoria dreptății ca *fairness* este potrivită pentru societățile neoccidentale, astfel că, în contexte socio-istorice diferite, dreptatea poate fi realizată mai degrabă prin apel la alte principii.

În cele ce urmează, voi expune pe scurt ce se înțelege prin contextualism și universalism în dezbaterile contemporane din filosofia politică. Voi prezenta două variante prin care teoria dreptății ca *fairness* poate fi contextualizată la nivelul instituțiilor de bază ale societății. În final, voi argumenta că înțelegerea celor două prin-

poate fi redată aici decât în coordonate foarte sumare. Repere importante pentru înțelegerea teoriei sale sunt: John Rawls, *A Theory of Justice. Revised Edition* (Cambridge: Belknap Press, 1999); John Rawls, *Political Liberalism* (New York: Columbia University Press, 1993); John Rawls, „The Priority of Right and Ideas of Good,” *Philosophy and Public Affairs*, 17(4) (1988): 251-276; John Rawls, „Justice as Fairness: Political not Metaphysical,” *Philosophy and Public Affairs*, 14(3) (1985): 223-251.

1 „By major institutions I understand the political constitution and the principal economic and social arrangements. Thus the legal protection of freedom of thought and liberty of conscience, competitive markets, private property in the means of production, and the monogamous family are examples of major social institutions. Taken together as one scheme, the major institutions define men's rights and duties and influence their life prospects, what they can expect to be and how well they can hope to do.”, Rawls, *A Theory of Justice*, 6.

cipii ale dreptății ca exigențe supracontextuale este compatibilă cu poziția contextualistă fără să greșească față de concepția pe care o susține Rawls.

2. De la principii invariante la principii obținute prin contextualizare

Rawls numește câteva probleme pentru care teoria dreptății ca *fairness* nu oferă un răspuns: problema dreptului internațional și a relațiilor dintre state; problema persoanelor cu dizabilități permanente sau temporare; problema datoriilor față de generațiile viitoare; problema datoriilor pe care le avem față de animale și restul naturii. Mai mult, Rawls consideră că nici nu este posibil un răspuns la aceste probleme în cadrul concepției politice despre dreptate ca *fairness*. El invită astfel la extinderea teoriei sale sau la generarea altor teorii. Rawls oferă câteva posibile explicații pentru prezumtivul eșec al teoriei sale în fața acestor probleme: fie că o concepție politică a dreptății nu poate acoperi toată aria de probleme, deci nici pe cele nominalizate mai sus, fie că aceste probleme sunt de resortul unei concepții politice asupra dreptății, însă este posibil ca dreptatea ca *fairness* să nu fie teoria corectă în aceste cazuri speciale.¹ Alți autori consideră că teoria dreptății ca *fairness* nu oferă un răspuns la aceste probleme pentru că ele nu mai pot fi tratate satisfăcător în termenii dreptății redistributive.²

Un alt tip de extindere, însă în cadrele paradigmei redistributive, este considerată necesară de către susținătorii unei abordări contextualiste asupra dreptății. Ei consideră că teoria dreptății ca *fairness* nu oferă un răspuns satisfăcător nici în ce privește aria de probleme la care ea se limitează programatic. Mai exact, ei contestă ideea că principiile după care ar trebui să aibe loc redistribuirea bunurilor sunt invariante sau, cu alte cuvinte, independente de bunurile sau contextele relevante pentru o distribuție corectă. Pornind de la diversitatea sferelor de activitate umană, ei argumentează că sferele de distribuție a bunurilor sunt atât de diferite încât necesită o abordare diferențiată, contextualizată. Cu alte cuvinte, în contextul C_1 este valabil principiul P_1 , în C_2 , principiul P_2 , ... în C_n , principiul P_n . Principiile $P_1, P_2, \dots, P_n$ ar descrie modurile redistribuirii corecte a resurselor în contextele $C_1, C_2, \dots$, respectiv C_n .³ Susținerile contextualiștilor referitor la principiile propuse și validitatea lor pot fi în principiu obiective și universale (întotdeauna în contextul C_x este valabil principiul P_x). Poziția contextualistă nu conduce la relativism (nu se poate argumenta într-un anumit context în favoarea mai multor principii incompatibile) și este prin definiție pluralistă (câtă vreme sunt diferențiate mai multe contexte). Cel care susține că există principii independente de context adoptă o perspectivă invariantă sau universalistă asupra exigențelor dreptății. Desigur, un universalist poate accepta că poziția lui este ideală și că, în practică, oamenii judecă diferențiat sau chiar au viziuni diferite cu privire la aplicarea acelorași principii. Totuși, această concesie nu subminează poziția sa: el consideră că poziția corectă este cea care afirmă că prin-

¹ Rawls, *Political Liberalism*, 21.

² De exemplu, Iris Marion Young, *Justice and the Politics of Difference* (Princeton: Princeton University Press, 1990); Nancy Fraser, „From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a ‚Post-Socialist‘ Age,” *New Left Review* 212 (1995): 68–93; Axel Honneth, „Recognition or Redistribution? Changing Perspectives on the Moral Order of Society,” *Theory, Culture & Society*, 18(2–3) (2001): pp. 43–55; Nancy Fraser & Axel Honneth, *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange* (London/New York: Verso, 2003); Martha Nussbaum, *Frontiers of Justice. Disability, Nationality, Species Membership* (Cambridge: Harvard University Press, 2006).

³ David Miller, „Two Ways to Think about Justice,” *Politics, Philosophy & Economics* 1(1) (2002): 5–28, esp 7–8.

cipiile dreptății sunt invariante, chiar dacă este o invarianță ideală. Acesta este punctul care îi separă de contextualiști.

Punctul în care teoriile contextualiștilor se separă este felul în care ei „croiesc” principiile pe măsura diferitelor contexte. Michael Walzer consideră că bunurile sociale diferite trebuie distribuite pentru temeiuri diferite, în acord cu proceduri diferite, de către agenți diferiți.¹ Aceste diferențe rezultă din felul cum sunt înțelese bunurile, din rostul și semnificația lor pentru atingerea scopurilor importante în viață. Prin urmare, sensul social asociat acestor bunuri și împărțit într-o comunitate este cel care conduce la principiile distribuției corecte, în acord cu specificul fiecărei sfere de bunuri. Nicio distribuție nu este corectă sau incorectă *per se*. Valabilitatea ei depinde de sensurile sociale acceptate, asociate sferelor distribuției, așa-numitele „sfere ale dreptății”: apartenența la o organizare statală, securitatea și bunăstarea, bunurile comercializabile, pozițiile publice, educația, sănătatea, timpul liber etc. David Miller consideră însă că punctul corect de plecare pentru o teorie a dreptății nu îl constituie bunurile sociale și semnificația lor, ci modurile interrelaționării umane.² Vom înțelege cerințele dreptății dacă înțelegem corect natura particulară a diferitelor tipuri de relații sociale. Acestea din urmă sunt constitutive pentru diferitele sfere ale dreptății. În opinia lui Miller, putem delimita în societățile liberale moderne trei modele de bază sau tipuri ideale ale interrelaționării. Astfel, oamenii intră în relație cu ceilalți ca membri într-o comunitate solidară, ca membri în asociații instrumentale și ca cetățeni. Teoria dreptății trebuie să identifice principiile care rezultă direct din diferitele tipuri de relații, pentru a întemeia apoi contextual distribuția bunurilor. La limită, contextul paradigmatic pentru a trata problema dreptății pare să îl ofere ideea de comunitate. Pentru Michael Sandel, principiile dreptății au validitate doar în măsura în care păstrează o referință la orizontul normativ al comunității.³ În formularea principiilor dreptății trebuie să ținem cont de tipurile de evaluări practicate în interiorul comunității și de modalitatea de autodefinire a membrilor ei. De aceea, comunitarienii se plasează pe o poziție fundamental contextualistă: întrucât indivizii sunt indisolubil legați de comunitate, dreptatea este inevitabil dependentă de context. Rainer Forst consideră însă că trebuie să diferențiem patru concepții despre indivizi și comunitate, în funcție de patru contexte normative: contextul etic (constitutiv pentru identitatea persoanelor și a comunităților), contextul legal (constitutiv pentru ideea de drepturi ale individului), contextul politic (constitutiv pentru conceptele de integrare și cetățenie) și contextul moral (constitutiv pentru ideile de autonomie și respect).⁴ În delimitarea principiilor dreptății este important să știm în orice moment care este contextul relevant pentru o anumită problemă pentru a ști la ce concepție despre persoană și comunitate trebuie să ne referim. Dezacordurile dintre liberalism și comunitarianism s-ar explica în mare parte, în opinia lui Forst, prin neînțelegerile cu privire la ce context este în discuție.

Cei care adoptă o poziție contextualistă vor susține că dispun de cadrul teoretic necesar pentru a trata situațiile lăsate descoperite de teoria lui Rawls. Dar ei sunt tentați în același timp să reevalueze statutul celor două principii rawlsiene. Sunt aceste principii universale, independente de sferele dreptății? Au aceste principii un statut contextual, doar că, în cazul lor, contextul e dat de structura de bază a societății? Sau sunt ele pur și simplu greșite? Lăsând la o parte această din

1 Michael Walzer, *Spheres of Justice. A Defense of Pluralism and Equality* (New York: Basic Books, 1983).

2 David Miller, *Principles of Social Justice* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1999).

3 Michael Sandel, *Liberalism and the Limits of Justice*, second edition (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).

4 Rainer Forst, *Contexts of Justice. Political Philosophy beyond Liberalism and Communitarianism*, traducere de John M.M. Farrell (Berkeley: University of California Press, 2002).

urmă variantă, există două posibilități de acomodare a teoriei dreptății ca *fairness* prin prisma criticii contextualiste: (I) Fie înțelegem structura de bază a societății ca un context aparte C_0 , în care sunt valabile principiile P_0 precizate de Rawls. La acest context fundamental se adaugă alte contexte cu principiile lor specifice. (II) Fie înțelegem principiile dreptății ca *fairness* ca două exigențe supracontextuale, obligatorii în toate contextele $C_1, C_2, \dots, C_n$. Acestea din urmă evidențiază și alte principii valabile contextual, care fie completează, fie specifică cele două principii ale lui Rawls.

Nu sunt sigur că un rawlsian ortodox ar agreea reformularea teoriei dreptății ca *fairness* în termeni contextualiști. Consider însă că un adept al teoriei lui Rawls care și-ar propune să-și apere poziția în fața provocării contextualiste are mai multe șanse de reușită dacă îl convinge pe contextualist că a doua variantă prezentată mai sus este mai plauzibilă decât prima. Voi prezenta câteva argumente în favoarea acestei teze. Am în atenție, prin urmare, doar consecințele ce rezultă din prima limitare impusă de Rawls, referința strictă la instituțiile de bază ale societății. Problemele care rezultă din a doua limitare și din comparația dintre diferitele concepții despre dreptate întâlnite în diferite sisteme de organizare socială sunt mai dificile și depășesc cu mult scopul acestui articol.

3. Este structura de bază a societății un doar context special al dreptății?

Un argument pentru ideea că instituțiile de bază ale unei societăți nu pot fi înțelese ca un context aparte, separat de celelalte, vine chiar din partea unui contextualist.¹ David Miller observă că un universalist care pledează pentru caracterul invariant al principiilor rawlsiene ar putea susține că dreptatea ca *fairness* se ocupă exclusiv de structura de bază a societății, fără să se pronunțe asupra altor contexte, pentru care concede că, într-adevăr, exigentele dreptății pot să varieze. În contextul C_0 , dreptatea trebuie însă evaluată după principii care au o formă universală. Totuși, argumentează Miller, este puțin plauzibil să putem demarca sfera structurii de bază într-o manieră atât de precisă, făcând abstracție de celelalte contexte. Mai exact, este puțin probabil că vom putea stabili principiile valabile în C_0 făcând abstracție de judecățile noastre despre dreptate pe care le facem uzual în celelalte sfere ale dreptății. Oamenii nu arată discontinuități de acest fel, nu își schimbă radical modul de a gândi când trec de la o sferă la alta, ci tind să se sprijine pe un background comun de reprezentări despre ce înseamnă o distribuția corectă în diferite sfere ale dreptății. Deși această respingere din partea lui Miller pare să realimenteze universalismul, ea nu necesită o renunțare la teza că principiile nu pot fi specificate decât contextual.

Amy Gutmann ne arată cum să ducem acest argument un pas mai departe.² Ea observă pe bună dreptate că există multe considerații morale care pot fi relevante de-a lungul variatelor sfere ale dreptății, fără să derive din sensul social al vreunei categorii aparte de bunuri. De exemplu, ideea responsabilității individuale este parte din cultura publică a societății noastre și un element de care ținem seama deseori în distribuția multora dintre resursele din societate. Există și alte considerații morale relevante pentru ideea de dreptate, care sunt valabile dincolo de granițele dintre sfere, un fel de „standarde intersferice ale dreptății”, cum sunt: idealul nediscriminării, datoria unui tratament corect față de cel mai puțin avantajat membru al soci-

1 Miller, „Two Ways to Think about Justice,” 17-18.

2 Amy Gutmann, „Justice across the Spheres,” în David Miller & Michael Walzer (coordonatori), *Pluralism, Justice, and Equality* (New York: Oxford University Press, 1995), 99-119.

etății, respectul pentru demnitatea persoanei, superioritatea persuasiunii și a modului de decizie democratică. Principiul libertății și principiul diferenței par să aibă un statut similar acestor standarde supracontextuale. Cum am văzut, teoria lui Rawls este gândită pentru democrațiile liberale. Respectul pentru drepturile individului și protecția libertăților civile și politice, precum și un anume simț pentru egalitate și echitate fac parte din cultura publică a acestui tip de societate. Împotriva observației lui Gutmann se poate desigur argumenta că un ingredient precum responsabilitatea intră în proporții diferite în configurarea contextuală a principiilor dreptății, ponderea ei fiind alta în sfera medicală decât în sfera relațiilor intrafamiliale (chiar înțelesul responsabilității este diferit în cele două contexte). Dar această observație nu subminează interpretarea principiilor dreptății ca *fairness* ca două exigențe supracontextuale, obligatorii în toate contextele, întrucât este posibil ca acele considerații morale „intersferice” să fie sau completate, sau specificate prin principii valabile doar contextual.

Argumentul de mai sus sprijină statutul supracontextual al celor două principii rawlsiene dar nu le poate susține și în sensul pentru care ele au fost de fapt gândite. Admitând că principiul libertății și principiul diferenței influențează felul cum înțelegem distribuția bunurilor în general și contribuie la constituirea sensului social al bunurilor din cele mai multe sfere de distribuție, nu rezultă de aici și că distribuția bunurilor trebuie să aibă loc conform celor două principii (mai precis, în sensul principiului diferenței), și anume invariant, în toate sferele dreptății. Argumentul lui Amy Gutmann ne spune doar că, dacă înțelegem cele două principii ca standarde morale – în caz că se poate argumenta acest lucru –, va trebui să preferăm interpretarea (II) interpretării (I). De aceea, un adept al teoriei lui Rawls nu se va mulțumi doar cu acest rezultat. El va încerca să extindă teoria dincolo de structura de bază a societății, pentru că aceasta va fi dovada că cele două principii sunt într-adevăr principii universale ale dreptății.

Pentru teza pe care am încercat să o argumentez nu este necesară această extindere. De fapt, mai există un argument care susține interpretarea (II) în detrimentul interpretării (I). Principiul dreptății și principiul diferenței nu sunt doar standarde morale supracontextuale care influențează înțelegerea socială a bunurilor și relațiilor sociale, ci și principii constitutive pentru înțelegerea formelor de organizare în genere. Ele se reflectă în funcționarea tuturor instituțiilor, cel puțin a celor publice. Mai mult, ele au rolul de susținere a acestor instituții în momentul contestării principiilor specifice care ar trebui să guverneze funcționarea lor normală. Și pot asigura un „backup” pentru situația excepțională a reformării lor profunde sau a schimbărilor sociale neprevăzute. Este greu de imaginat o societate în care, la nivelul instituțiilor de bază, distribuția bunurilor se face conform principiului diferenței, și în care, în cazul colapsului sistemului de valori specifice, valabile contextual (o criză profundă a sistemului medical, de exemplu), sau în cazul dezacordului profund la nivelul de concepțiilor substanțiale despre bine (reiterarea nesfârșită a reformei în sistemul de învățământ), să fie invocate, pentru sferele particulare ale dreptății, alte principii decât cele valabile pentru structura de bază a societății. În acest fel, contextualistul poate pleda pentru specificitatea principiilor dreptății, dar nu poate ieși din cadrul regulilor generale de joc impuse de necesitatea cooperării sociale. Aceasta din urmă îl obligă să propună reprezentări despre dreptate compatibile cu principiile organizării instituțiilor de bază ale societății. Ca să conteste acest argument, un contextualist ar trebui să arate fie că există o discontinuitate fundamentală între instituțiile de bază ale societății și celelalte forme de organizare socială, fie că sferele dreptății pot funcționa independent. Dar contextualiștii recunosc, în general, că delimitarea acestor sfere este oarecum teoretică și nu exclud posibilitatea ca principiile valabile într-o sferă să fie valabile și în altă sferă a dreptății.

Desigur, Rawls a proiectat teoria sa pentru o societate bine ordonată în care regulile cooperării sociale sunt stabilite sub formă contractuală. Dar ideea unei societăți bine ordonate nu exclude posibilitatea schimbării sociale și este compatibilă cu prezența dezacordurilor la nivel substanțial, asumții de care m-am folosit în argumentul de mai sus. Nici particularitatea diferitelor forme de asociere umană nu exclude posibilitatea ca, la limită, ele să fie reconfigurate sub formă contractuală, dacă circumstanțele o cer și în deplină cunoștință de provizoratul ce rezultă din acest reducționism. Rawls spune că nu trebuie să ne așteptăm ca teoria dreptății ca *fairness* să acopere toate cazurile de nedreptate și că, de aceea, o concepție politică despre dreptate are nevoie să fie completată de alte virtuți.¹ Această poziție nu exclude principial posibilitatea recursului la principiile structurii de bază, acolo unde suplimentarea prin alte virtuți mai are încă de așteptat. Dar aceasta este tocmai asumția pe care se construiește interpretarea ce vede în principiile dreptății ca *fairness* două exigențe supracontextuale ale dreptății.

¹ Rawls, *Political Liberalism*, 21.

Vintilă Horia & Premiul Goncourt

Arhivele Sfera Politicii

■ STELIAN TĂNASE

Vintilă Horia & Premiul Goncourt

În 1960 Vintilă Horia a fost desemnat câștigător al premiului anual de literatură conferit de Academia Goncourt pentru romanul „Dumnezeu s-a născut în exil”. Era un premiu prestigios rîvnit de toți scriitorii pentru că aducea consacrarea. Vintilă Horia era român, se născuse la Segarcea în 1915. Aderase în tinerețe la mișcarea legionară. Fusese de altfel judecat și condamnat în 1945 pentru activitatea sa publicistică de partea extremei drepte, și ca susținător al guvernului Antonescu (fusesse atașat de presă în anii '40 la Berlin și Viena). Din 1945 trăia în exil, în Argentina. La aflarea veștii cîștigării premiului, ambasada română din Paris l-a invitat să participe la mai multe recepții. Ambasadorul de atunci, Mircea Bălănescu (ilegalist, Eugen Bender pe numele lui adevărat), i-a cerut mai multe întrevederi, toate refuzate de scriitor. Planul Bucureștiului era să îl atragă în sfera sa de influență și să se folosească propagandistic de premiul Goncourt. Când acest plan a eșuat, în fața refuzului ferm al lui Vintilă Horia de a colabora cu regimul comunist, s-a trecut la „planul B” - compromiterea scriitorului. Securitatea în colaborare cu Uniunea Scriitorilor condusă atunci de Mihai Beniuc, a constituit un dosar cu „activități” legionare din tinerețea lui Vintilă Horia, și, prin intermediul ambasadei române l-a plasat la L'Humanite, cotidianul partidului comunist francez, și de aici în întreaga presă de pe malurile Senei. Scandalul a izbucnit. „La Rive Gauche” era încă foarte puternică, domina peisajul intelectual parizian. Firește era o presă care ignora complet că Bucureștiul se afla într-o perioadă de maximă persecuție a intelectualilor. La 1 martie 1960 avusese loc procesul Noica/Pillat în care 23 de intelectuali erau judecați pentru „delictul de opinie” (Constantin Noica, Alexandru Paleologu, Nicu Steinhardt, Dinu Pillat, Pastorel Teodoreanu, Vladimir Streinu, Marietta Sadova etc.). Ignora și „procesunile de demascare” organizate de partid și securitate împotriva unor intelectuali apropiați de regim care începuseră să critice regimul (Militza Pătrașcu, Liviu Nasta, Jacques Costin, Mihai Andricu etc.). Presa bucureșteană era în plină campanie împotriva libertății de spirit, a „cosmopolitilor și deviaționiștilor de linia partidului” în tradiția stalinistă declanșată în jurul „cazului Pasternak” care publicase „Doctor Jivago” în Occident. Pe acest fundal intervine decizia Academiei Goncourt și contraatacul regimului comunist de la București. Scopul acțiunii Securității&Uniunea Scriitorilor&M.A.E (ministru de externe era Corneliu Mănescu) a fost să îl împiedice pe Vintilă Horia să capete un prestigiu internațional care i-ar fi făcut glasul mai bine auzit. Al doilea scop a fost să intimideze și amuțească vocile critice ale exilului românesc cu trecut „inavuabil” (Emil Cioran, Mircea Eliade, Horia Stamatu, Aron Cotruș etc.) Trebuie să spunem că ope-

rația a reușit. Vintilă Horia a anunțat într-o conferință de presă că renunță la premiu. Emil Cioran, Mircea Eliade etc. au ales în perioada care a urmat acestui incident să se abțină de la critici vizavi de București.

Vintilă Horia and the Goncourt Prize

In 1960 Vintilă Horia has won the annual prize for literature, awarded by the Goncourt Academy, for his novel "God was born in exile" („Dumnezeu s-a născut în exil"). It was a prestigious prize, coveted by all the writers, because it traditionally equalled fame. Horia Vintilă was born in 1915 in Segarcea, Romania. During his youth, he used to join in the Legion. In 1945 he has been actually judged and convicted for the reason of extreme right journalism and obvious support for Antonescu (during the 40s he was a press attache in Berlin and Vienna). From 1945 he lived in exile in Argentina.

On hearing the news of winning the famous prize, the Romanian Embassy in Paris invited Vintilă Horia to attend several receptions. The Ambassador, Mircea Bălănescu (belonging to the political underground, Eugene Bender on his real name), asked him for several meetings, all declined by the writer. The officials' plan in Bucharest was to attract Vintilă Horia in their sphere of influence and to make use of the Goncourt prize in a propagandist way. When Horia Vintilă firmly refused to cooperate with the communist regime, they switched to "Plan B" – compromising the writer. Consequently, Securitatea, in collaboration with the Writers' Union led by Michael Beniuc, coined a dossier, filled up with extreme right "activities", recycled from Vintilă Horia's youth, and placed it through the Romanian Embassy at *L'Humanité*, the French Communist Party daily, and from here all across the Southern bank of the river Seine. The scandal erupted.

La Rive Gauche was still very strong, dominating the Parisian intellectual landscape. Of course, it was a kind of press that completely ignored the fact that Bucharest was going through a period of extreme persecution of the intellectuals. On March 1, 1960 the famous Noica / Pillat trial has taken place. 23 intellectuals were sentenced for "crimes of opinion" (Constantin Noica Alexandru Paleologu, Nicu Steinhardt, Dinu Pillat, Pastorel Teodoreanu, Vladimir Streinu, Marietta Sadova etc.). Paris consistently ignored the "processions of unmasking", orchestrated by the Party and by Securitatea, against those intellectuals who, from a point, have started to criticize the regime (Militza Pătrașcu, Liviu Nasta, Jacques Costin, Mihai Andricu etc.).

A media campaign against freedom of spirit was unfolding in Bucharest, condemning the "cosmopolitans and the deviants from the official party line"; it was the Stalinist tradition which started after the "Pasternak case", triggered by the publication of Doctor Zhivago in the West.

On this background came out the decision of the Goncourt Academy and the communist regime's counterattack in Bucharest. The purpose of the Securitatea, along with the Writers' Union and the Ministry of Foreign Affairs (Corneliu Mănescu being the Foreign Minister in office), was to prevent Vintilă Horia from acquiring international prestige. This would have granted him much more visibility and would have turned his voice more echoing. The second purpose was to intimidate and to turn off the critical voice of the Romanian exile (Emil Cioran, Mircea Eliade, Horia Stamatu, Aron Cotrus, etc.).

Eventually, the operation was successful. Horia Vintilă announced in a press conference that he gave up the prize. Emil Cioran, Mircea Eliade and the others chose, for the period that followed this incident, to refrain from criticizing Bucharest.

Serviciul Român de Informații (S.R.I.)
Dosar 40018
Vol.8
Fila 2

TRIBUNALUL POPORULUI CABINETUL 10
ORDONANȚĂ
5 Iunie 1945

Noi, I.D.Ioan, Acuzator public al Cab.10, de pe Tribunalul Poporului;
Având în vedere dispozițiunile legii nr.312/945, prin care se ordonă urmărirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul Țării sau crime de război;

Având în vedere că art. 2 al. c. din Legea sus menționată, definește ca vinovați de dezastrul Țării, prin săvârșirea de crime de război, pe cei care s-au pus în slujba hitlerismului sau fascismului și au contribuit prin fapte proprii la realizarea scopurilor lor politice.

Având în vedere lista de legionari și colaboraționiști (gazetari) trimisă de acest Cabinet de către Dl. Acuzator Șef, printre care figurează și **Vintilă Horia Caftanciogulu**.

Având în vedere art.5 al.2 din aceeași lege prin care se dispune că sesizarea pentru cercetarea și instruirea vinovaților prevăzută de această lege, se poate face și din oficiu.

DISPUNEM:

Cercetarea și urmărirea lui **Vintilă Horia Caftanciogulu** pentru crima prevăzută și pedepsită de art.2 al o și art. 3 din Legea 312/945. Se va cere de la Siguranța Generală a Statului dosarul de Cazier, cum și întreg materialul de propagandă privitor pe numitul.

Data în Cabinetul nostru din București, la sediul Tribunalului Poporului, Bvd. Ferdinand, nr.92, azi 5 iunie 1945.

ACUZATOR PUBLIC,
I.D.Ioan
Semnătură indescifrabilă

.....

S.R.I.
Dosar 40018
Vol.8
Fila 3

ROMÂNIA
Tribunalul Poporului
ACUZATORUL PUBLIC CAB.10
B-dul Ferdinand Nr.92
București

Nr. 454
5 iunie 1945

DOMNULE DIRECTOR GENERAL,

Am onoarea a vă ruga să binevoiți a ne comunica de urgență dacă la dumneavoastră se găsește trecut cu dosar de cazier și material de propagandă **Vintilă Horia Caftanciogulu**, publicist.

În cazul când numitul are cazier și material de propagandă vă rugăm să binevoiți a dispune să fie înaintet acestui Cabinet, fiind necesar cercetărilor ce se fac cu privire la numitul. Vă facem cunoscut că cererea noastră este bazată pe dispozițiunile Legii Nr.312/1945 pentru urmărirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul Țării.

Acuzator Public

I.D.Ioan

.....

S.R.I.

Dosar 40018

Vol.8

Filele 22,24,25

TRIBUNALUL POPORULUI

Cab. 10

ACUZAT: VINTILĂ HORIA

Scriitor cu pretenții, **Vintilă V. Caftanciogulu**, născut la Segarcea-Dolj în 1915, publică versuri, romane și eseuri sub pseudonimul literar de **Vintilă Horia**. Sub același pseudonim desfășoară și o prodigioasă activitate ziaristică, militând în primele momente ale apariției sale în presă pentru realizarea principiilor de bază ale fascismului și hitlerismului.

Într-o vreme când politica oficială a României era cea democratică, alături de marii aliați, deci nu se putea vorbi de normative obligatorii, **Vintilă Horia** se alătură cu entuziasm lui Alex. Gregorian, la *Sfarmă Pia-tră* și a dus violente campanii împotriva democrației, improșcând cu insulte reprezentanții ei cei mai aleși, atâta cu vehemență la ura de clasă și prea mărește fascismul și hitlerismul. El se situează astfel printre creatorii climatului de opinie ce a făcut posibilă instaurarea dictaturii filogermane în România.

Odată cu venirea lui Antonescu la putere, propaganda fascisto-hile-riste a lui **Vintilă Horia** nu mai cunoaște margini. Cu o vehemență sporită, el militează pentru realizarea și desăvârșirea scopurilor politice ale fascismului și hitlerismului. Răsplata pentru această bogată activitate, **Vintilă Horia** și-a primit-o foarte curând fiind numit la 1 iulie 1941, corespondent de presă la Berlin, apoi atașat de presă la Viena la 11 mai 1942, funcționând în ultima vreme ca vice Consul la Viena.

Temele folosite de **Vintilă Horia** sunt următoarele:

I. Propaganda pentru fascism și hitlerism și pentru aderarea României la politica Axei

Această propagandă este realizată de **Vintilă Horia** cu deosebită îndemănare, folosind mijloace cele mai variate:

A. Elogierea ditiramică a fascismului și hitlerismului și a reprezentanților lor:

a) Apariția lui Benito Mussolini este un eveniment epocă (Povestea Ducelui, *Sfarmă Piatră*, 23 septembrie 1937).

b) Adolf Hitler este o genială minte politică (Semnificația unei revoluții, *Sfarmă Piatră*, 2 februarie 1941).

c) Adolf Hitler și nu Napoleon este primul om politic al epocii moderne care merită calificativul de mare european (Mare European, *Sfarmă Piatră*, 5 iulie 1941).

d) Național socialismul este asemănător ca forță și întindere religiei în Evul Mediu și artei în timpul Renașterii (Hommo europeus, *Sfarmă Piatră*, 17 decembrie 1941).

e) Germania stăpânește destinele Continentului (Elogiul curajului, *Sfarmă Piatră*, 27 februarie 1941).

f) Fuehrer-ul a așezat armata și poporul german în fruntea capitolelor eroice ale lumii moderne (Elogiul curajului, *Sfarmă Piatră*, 27 februarie 1941).

B. Difamarea democrației și reprezentanților ei:

a) Ne zvârcolim în democrație ca într-o țepă pe care ne-am pregătit-o singuri (Cultura democrației noastre, *Sfarmă Piatră*, 4 februarie 1937).

b) Nu vom reuși să fim români decât rupând legăturile cu democrația (Cultura democrației noastre, *Sfarmă Piatră*, 4 februarie 1937).

c) Țara disprețuește pe toți reprezentanții democrației, indiferent de valoarea lor (Gh. Șeful Struilor Cuten- Mihail Sadoveanu, *Sfarmă Piatră*, 11 februarie 1937).

d) Democrația este inutilă (Pe rugul unei Vieți, *Sfarmă Piatră*, 18 martie 1937).

C) Difuzarea temelor antisemite, elemente constitutive ale hitlerismului:

a) Curente semite au aruncat Occidentul în decadentă (Nordul în Mediterană, *Sfarmă Piatră*, 9 iunie 1941).

b) Iudaismul este un pericol dizolvant (Elogiul curajului, *Sfarmă Piatră*, 27 februarie 1941).

c) Marile democrații sunt stăpânite de evrei (Elogiul curajului, *Sfarmă Piatră*, 27 februarie 1941, și Președintele iudaismului mondial, *Sfarmă Piatră*, 14 februarie 1941).

d) Izrael vroia să-și facă o bogată Patrie în România (De ce tineretul României a fost și este antisemit, *Sfarmă Piatră*, 16 aprilie 1941).

D. România trebuie să fie indisolubil legată de axă deoarece:

a) Hitler va salva Occidentul (Nordul în Mediterană, *Sfarmă Piatră*, 9 iunie 1941).

b) În spatele lui Hitler stă întreaga lume care râvnește la libertate (Elogiul curajului, *Sfarmă Piatră*, 27 februarie 1941).

c) Alianța cu Axa ferește țările de ororile pe care le-au cunoscut aliații Angliei (Valoarea morală a actului tripartit, *Sfarmă Piatră*, 4 martie 1941).

d) Hitler creiază spațiul Pacific (Adevărata pace balcanică, *Sfarmă Piatră*, 5 martie 1941).

e) Ordinea nouă creiază numai binefaceri (Fuehrer-ul în Balcani, *Sfarmă Piatră*, 24 aprilie 1941).

f) Hitler va fi biruitor, el reprezentând ideea cea nouă care va învinge ideea cea veche (Valoarea morală a pactului tripartit, *Sfarmă Piatră*, 4 martie 1941).

II. Sprijinirea dictaturii antonesciene

A. Vintilă Horia nu se sfiește să spună pe toate tonurile că marele merit al lui Antonescu este acela de a fi închinat țara lui Hitler.

a) Generalul Antonescu a integrat România în ritmul Europei noi (Funcția de azi a presei, *Sfarmă Piatră*, 19 mai 1941).

b) România și-a găsit destinul prin fapta generalului Antonescu (Cuvinte pentru strădaniile noastre, *Sfarmă Piatră*, 7 mai 1941).

c) Prin Antonescu România și-a recăpătat încrederea Reich-ului (Ecouri despre Plebiscit, *Sfarmă Piatră*, 13 martie 1941).

B. De aceea nu precupețește laude la adresa lui Antonescu.

a) Salvarea nu poate veni decât de la Antonescu, singurul Român nepătat și bun (Salvați sufletele noastre, *Sfarmă Piatră*, 28 ianuarie 1941).

b) Antonescu a izbutit împlinirea unui miracol (Ecouri despre Plebiscit, *Sfarmă Piatră*, 13 martie 1941).

c) Portretul lui să-l punem la icoană (Salvați sufletele noastre, *Sfarmă Piatră*, 28 ianuarie 1941).

Culpabilitatea lui **Vintilă V. Caftanciogulu** zis **Vintilă Horia**, este astfel complet dovedită, deoarece prin acțiuni directe-articolele sale - a contribuit cu intențiune criminală, la realizarea scopurilor politice ale hitlerismului în România: aderarea României la Axă și menținerea dictaturii antonesciene; folosind acestor scopuri prin activitatea sa, el s-a pus în mod evident, în slujba hitlerismului.

Faptul se i se impută este prevăzut și penal în art.2 al o. comb. cu art. 3 din Legea nr. 312 din 24 aprilie 1945, pentru urmărirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul Țării și de crime de războiu.

.....

S.R.I.
Dosar 40018
Vol.8

ROMÂNIA
MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
PREFECTURA POLIȚIEI CAPITALEI
DIRECȚIUNEA POLIȚIEI DE SIGURANȚĂ

CONFIDENȚIAL.
Nr. 13664 din 3 iulie 1945

TRIBUNALUL POPORULUI CABINETUL 10

La adresa Dvs. Nr. 491/1945, în legătură cu identificarea, arestarea și înaintarea lor la Tribunalul Poporului a unui număr de publiciști care au colaborat între anii 1940-1942, la gazeta *Sfarmă Piatră*, avem onoarea a comunica următoarele:

1. LĂZĂRESCU CODIN a fost arestat și înaintat Dvs.
2. GRIGORIAN ALEXANDRU, ziarist, fost cu domiciliu în str. Aurel Vlaicu, nr. 138, este plecat împreună cu soția încă din vara anului 1944 în Elveția, la adresa de mai sus locuiește fratele său, avocat.

3. MARINESCU CUZA a locuit în str. Vasile Lascăr, nr.2, apart. 21, la doamna Ida Solomon, de unde a plecat în toamna anului 1942, neplătindu-i chiria și luându-i diferite obiecte casnice. Este născut la 30 ianuarie 1911, necăsătorit, de profesiune ziarist, născut în comuna Ghipaz, Vlaşca, fost în serviciu la Ministerul Muncii, fost condamnat la 3 luni de închisoare, având dosarul Nr. 1093, pentru activitate legionară, în prezent dispărut.
 4. STEGĂRESCU DUMITRU a locuit pe strada Bonaparte, Nr. 21, la dl. doctor DRĂGĂNESCU ȘTEFAN, de unde a dispărut de multă vreme.
 5. DĂNILĂ CONSTANTIN, ziarist, cu domiciliul la B.1, nr.18, parcul Răhovei, iar din cercetări s-a născut într-o comună din jurul Bucureștiului, dispărut.
 6. CĂCIULĂ NICOLAE, preot, născut în 1903, a domiciliat în strada prof. Murgoci, în prezent dispărut.
 7. VINTILĂ HORIA- CAFTANCIOGULU s-a născut pe 18 noiembrie în comuna Segarcea, a fost cu domiciliu în București, iar în urmă cu doi ani a fost trimis vice consul la Viena, iar din informațiuni în prezent s-ar afla pe Coasta de Azur. Părinții lui locuiesc la bulevardul Domniței, nr. 21.
 8. PAUL ȘTEFAN a fost identificat în persoana ziaristului PAUL ȘTEFAN-CLUJ, născut în Iași, cu domiciliu în strada Antim, nr.4, care a fost înaintat Tribunalului Poporului și pus în libertate chiar în aceeași zi, întrucât din cercetările dvs. Nu era cel căutat. Foarte probabil că numele de PAUL ȘTEFAN este un pseudonim al căruipurtător nu a fost identificat până în prezent.
 9. MUCENIC AURELIAN născut în Albești-Argeș în 1914, fost cu domiciliu în str. General Angelescu, nr.33, iar din luna iulie 1944 se află plecat în Germania.
 10. NIȚULESCU HORIA este născut în anul 1914, fost cu domiciliul în str. Cobălcescu, nr.56, iar din decembrie 1944 a plecat în concentrare de unde până în prezent nu s-a înapoiat. Soția sa este plecată în provincie fără să se știe localitatea, iar lucrurile casnice sunt lăsate la adresa de mai sus.
 11. V. BENES fost cu domiciliul în str. Știrbei Vodă, nr.94, a plecat în Germania în luna iunie 1944 împreună cu soția iar la adresa sa locuiește doar soacra sa.
 12. HORIA STANCA, din caracterizările făcute până în prezent nu a putut fi identificat, iar la fișele generale din Serviciul Controlul Populației nu se găsește decât un avocat cu acest nume, care nu are nicio legătură cu cel căutat de noi, investigațiile noastre sunt în curs.
- Vom comunica la timp rezultatul cercetărilor noastre.

DIRECTORUL POLIȚIEI DE SIGURANȚĂ,
Ss indescifrabil

ȘEFUL SERVICIULUI
Ss indescifrabil

S.R.I
 Fond „ D”
 Dosar 11707
 Fișele 1,2
 20 decembrie 1961 STRICT SECRET

NOTA

Caftanciogulu Vintilă Horia s-a născut la 18 decembrie 1915 în comuna Segarcea, reg. Oltenia, fiul lui Vintilă și Elena, de profesie ziarist și scriitor.

Până în anul 1940 a fost colaborator la revistea *Gândirea*, scriind totodată romane și poezii. În perioada guvernării legionare a fost redactor la ziarul legionar *Sfarmă Piatră* și atașat de presă la Roma.

În iunie 1941, ministrul propagandei, NICHIFOR CRAINIC l-a numit corespondent de presă la Berlin, iar în mai 1942 i s-a dat funcția de atașat de presă la Viena. Face parte din organizația legionară din anul 1933, fiind cunoscut că a fost activ atât în țară cât și în străinătate.

În anul 1945 a fost judecat în lipsă de către Tribunalul Poporului, fiind considerat criminal de război și condamnat la detenție grea pe viață și confiscarea averii. Din anul 1945, până în anul 1949 a stat în Italia, unde a desfășurat activitate intensă împotriva regimului din R.P.R.

În perioada 1949-1959 s-a stabilit în Argentina sub numele de **Vincentiu Horia**, ocupând funcția de profesor de literatură română la Facultatea de Litere din Buenos Aires și colaborând la toate publicațiile reacționare ale fugarilor români din Argentina. A fost ales și ca vicepreședinte al organizației „Liga Românilor Liberi” din Argentina.

Animat de interese meschine materialiste și cuprins de o ură puternică față de regimul democrat-popular din țara noastră, trădătorul de patrie **Caftanciogul Vintilă Horia** a pregătit un roman cu caracter defăimător al R.P.R., intitulat „Dumnezeu se află în exil”.

Sprrijinit de cercurile literare reacționare din Franța, trădătorul **Caftanciogul** a participat cu acest roman la concursul pentru premiul „Goncourt” pe anul 1960, ce s-a ținut la Paris, juriul hotărând să-i acorde premiul.

În urma acestui fapt, organele noastre au strâns materiale documentare demascatoare, privind activitatea fascistă a trădătorului de patrie **Caftanciogul**, activitate ce a adus prejudicii atât țării noastre cât și celorlalte state care au suferit de pe urma fascismului, pe care le-a pus la dispoziția presei franceze prin intermediul Ministerului Afacerilor Externe al R.P.R.

Fiind publicate în presa franceză, aceste materiale au compromis atât pe trădătorul de patrie **Caftanciogul** cât și pe cei care îi acordase inițial premiul I, punându-i în situația retragerii premiului.

Din unele informații rezultă că trădătorul de patrie ar fi plecat în Spania în urma eșecului suferit.

În țară are următoarele rude:

- **Caftanciogul Vintilă**, tată, născut la 29 iunie 1887, fiul lui Constantin și Sofia, de profesie inginer, pensionar, domiciliat în București, str. Hristo Botev, nr. 13. Nu este cunoscut cu activitate politică.

- **Caftanciogul Alexandru Prosper**, frate, născut la 5 aprilie 1919 în Chișinău -U.R.S.S, fiul lui **Vintilă** și **Elena**, de profesie inginer la Direcția Tehnică din Ministerul Construcțiilor, domiciliat în str. Logofăt Luca Stroici, nr.5, București.

- **Caftanciogul Gheorghe**, văr, născut la 9 martie 1909 în Rm. Sărat, fiul lui Constantin și Alexandrina, de profesie avocat, cu ultimul domiciliu în bvd. 1848, nr.6, București.

Românii din Italia

Alina Harja, Guido Melis, *Romeni. La minoranza comunitaria decisiva per l'Italia di domani*
Rubbettino Editore, 2010

În anul 2010 a apărut în Italia o carte care analizează un subiect interesant; comunitatea română din peninsula. Autorii acestei lucrări sunt Alina Harja și Guido Melis.

Autoarea este româncă, și este corespondentă de presă în Italia al canalului de știri *Realitatea Tv*. Alina Harja a mai colaborat cu *Parvapolis*, din Latina și ziarul multietnic editat de „La Repubblica” intitulat *Metropoli*. De mai mulți ani conduce asociația „Amici della Romania”.

Autorul este italian, profesor de istorie cu specializare în domeniul instituțiilor politice la universitatea „La Sapienza”, Roma. Din anul 2008, Guido Melis a fost ales deputat în Camera Deputaților pe lista Partito Democratico (PD). Totodată este responsabil cu raporturile româno-italiene în cadrul Uniunii interparlamentare și este președintele asociației de prietenie Italia – România din cadrul Camerei Deputaților.

Lucrarea se deschide în fața cititorului cu o Prefață, având titlul „I romeni e l’ostilita variabile în care Luigi Manconi explică **utilitatea** parcurgerii acestei cărți. Cartea este un manual de *bune practici* care ne ajută să înțelegem modul în care *contradicțiilor* sociale existente pot fi dezamorsate, în al doilea rând aceleași *bune practici* pot reprezenta elemente ale unei posibile politici privind imigrația.

Cartea este împărțită în două capitole. Primul capitol se intitulează „Romeni come sono veramente”. La rândul său, acest capitol este împărțit în cinci subcapitole.

În primul subcapitol, intitulat „Cittadini nuovi nell’ Italia che cambia”, autorii prezintă date statistice oficiale referitoare la evoluția fenomenului migrator românesc în Italia. Conform acestor date, românii, împreună alte două grupuri compacte minoritare (marocanii și albanezii), reprezintă 42% din totalul populației imigrate.¹ În paginile care urmează sunt oferite cititorului informații despre zonele cu o populație compactă de români din Italia și zonele de unde au venit cu precădere, numărul de copii școlarizați, căsătoriile mixte și tipurile de ocupații.

Al doilea subcapitol, intitulat „La religione, qualcosa piu di una fede” prezintă informații referitoare la relația dintre cele două biserici surori; catolică și ortodoxă. În cadrul acestor pagini am aflat informația că prima biserică românească în Italia a fost inaugurată în anul 2004 și reprezintă rezultatul unui acord dintre cele două biserici la care s-a ajuns odată cu vizita pastorală a papei Ioan Paul al II-lea în România din anul 1999. Primul episcop român ortodox s-a înscut în august 2004 în Italia. De la acest moment până în 2010 numărul parohiilor românești au crescut la 118. În cadrul acestora sunt botezați aproximativ 5000 de copii în fiecare an, sunt celebrate aproximativ 4000 de căsătorii anual, dintre aceste 120 fiind mixte.

Al treilea subcapitol este intitulat „Romeni «delinquenti naturali»? Prove

¹ Conform datelor ISTAT, în anul 2009, românii reprezentau 18%, albanezii 11% iar marocanii puțin peste 10%.

pratiche di razzismo". În cadrul acestui subcapitol este analizat cazul Mailat¹ și efectele pe care acesta l-a avut în peninsula și în relațiile bilaterale dintre Italia și România. Pe parcursul paginilor ne sunt expuse cu claritate: momentul apariției cazului Mailat, impactul pe care acesta l-a avut în presa peninsulară și cea românească, apariția și dezvoltarea cazului *românesc*, campania în presă antiromânească² impactul politic pe care acesta l-a avut în spațiul politic italian și consecințele acestuia în plan internațional.

Al patrulea subcapitol este intitulat „Un popolo di carcerati?”. Titlul este sugestiv. Românii sunt un popor de pușcări-ași? Răspunsul autorilor este nu. Cu toate acestea, imaginea creată în media este că românii sunt un popor de infractori. Pentru ași legitima afirmațiile sunt prezentate rezultatele unei analize realizate în anul 2008, de revista administrației penitenciare intitulată *Le due citta*. Conform acestor date observăm că în închisorile italiene este următoarea situație:

Algeria: 1.095 deținuți (din 22.672 de rezidenți), 4,829%

Tunisia: 2.262 deținuți (din 93.601 de rezidenți), 2,415%

Maroc: 4.495 deținuți (din 366.000 de rezidenți), 1,228%

Albania: 2.484 deținuți (din 402.000 de rezidenți), 0,617%

România: 2.828 deținuți (din 780.000 de rezidenți), 0,363%

Datele sunt sugestive și demonstrează falsitatea imaginii conform căreia românii sunt predispuși la fapte cu caracter antisocial.

Ultimul subcapitol se intitulează „Non solo colf e badanti”. Pe parcursul acestuia autorii demonstrează cu date statistice că românii reprezintă o forță de muncă calificată și nu pot fi reduși la imaginea unor servitori, bone sau îngrijitori. Conform datelor oferite de Caritas/

Migrantes (2008), 22% dintre români lucrează în construcții, 15% lucrează în ocupații casnice, 10,6% în agricultură, 10,1% în turism, 9,3% în informatică, 4,6% în industria grea, 4,8% în transporturi, etc.

Al doilea capitol se intitulează „Alcune cose da sapere sui romeni «italiani» (e alcuni «errori» da correggere)”. La rândul său, acesta este împărțit în cinci subcapitole.

Primul subcapitol este intitulat „I romeni e la politica”. În cadrul acestuia sunt prezentate cele mai importante asociații ale românilor din Italia. Autorii analizează activitatea acestora și observă lipsa de unitate.

Al doilea subcapitol este intitulat „I romeni e i media: lo specchio deformato”. Acest subcapitol este important deoarece este analizată imaginea pe care o are comunitatea românească, și nu numai, în mentalul colectiv italian. Conform unui sondaj de opinie realizat de METROPOLIS la comanda ziarului on line *La Repubblica*, nu mai puțin de 61% dintre cei intervievați au afirmat că nu doresc prezența romilor în Italia, 35% se declarau împotriva albanezilor, iar 33% împotriva românilor. Cu toate acestea 81% dintre cei care au ca vecin un român declarau că au un bun raport cu acesta. Apariția cazului Mailat a alimentat fenomenul xenofobiei și rasismului în Italia. Dacă în primul capitol a fost analizat fenomenul media care urmat crimei comise de Mailat în acest subcapitol este prezentată reacția pe care media românească a avut-o în raport cu unda de furie și ură antiromânească. Este momentul în care societatea românească este pusă la curent cu situația conaționalilor din Italia și se impune o presiune mediatică puternică față de autoritățile române. Mass-media românească a presat guvernul să ia atitudine față de guvernul italian și să-și protejeze proprii cetățeni.

Al treilea subcapitol privește cu un ochi critic existența unei rezistențe a românilor la integrare. Sunt situații în care comunitatea tinde să se închidă, să se apere, să-și creeze mecanisme proprii de agregare care îngreunează integrarea.

1 În seara zilei de 30 octombrie 2007, Giovanna Reggiani soția unui ofițer de marină, a fost asasinată cu bestialitate de către Romulus Nicolae Mailat.

2 Românii sunt prezentați ca fiind o subspecie cu o disponibilitate spre a bea, care alimentează circuitul prostituției stradale, etc.

Al patrulea subcapitol este intitulat „Gli errori del centrosinistra, i silenzi di Bucarest”. În cadrul acestui subcapitol este atins un subiect sensibil; raportul dintre partidele politice italiene și așa zisă „problema românească”. Încă de la început autorii dau verdictul „... della «questione romana» la politica italiana ha capito quasi nulla”.

Dreapta politică nu a făcut altceva decât să „călărească” valul urii rasiale, să alimenteze o campanie îndreptată împotriva unui popor de „infractori” naturali.

Centru - stânga și stânga politică este vinovată deoarece au oscilat în a decide ce fel atitudine politică trebuie să aibe. Această indecizie politică, din partea stângii, a permis dreptei să aibe inițiativa. Măsurile antiimigrație care au fost luate imediat după asasinatul Reggiani de către guvernul Prodi, guvern de alianță a stângii, a creat un imens deserviciu acestuia. Faptul că a preferat să ațâțe focul în loc să îl domolească a permis dreptei să preia acest discurs, să îl confiște, și să-l folosească pentru a stimula frica și neîncrederea, cetățeanului. Rezultatul a fost că pe acest val au câștigat alegerile.

În fine ultimul subcapitol intitulat „Come si arriva alla nuova cittadinanza” încheie această carte punând câteva întrebări importante. Este într-adevăr în Italia o campanie rasistă sau xenofobă îndreptată împotriva românilor? Dacă există, cum poate fi combătută? Cum se poate urmări obiectivul unei integrări fără ca românii să-și piardă rădăcinile? Există o modalitate de a se construi o cale pentru un nou cetățean italian?

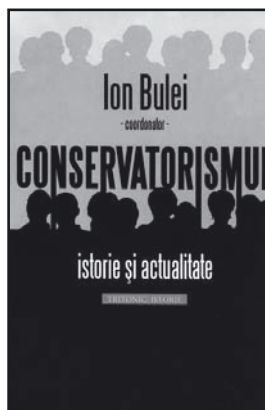
Autorii au încercat să dea un răspuns la aceste întrebări. Însă ceea ce este mai important este premisa de la care pleacă această carte. Integrarea comunității românești în Italia este o provocare și un test. Dacă la nivelul instituțiilor statului italian nu va exista o politică coerentă de a integra imigranții români care au cele mai mari afinități cu spațiul italian cum se va reuși integrarea altor comunități?

Autorul acestei recenzii salută apariția unei astfel de cărți deoarece pune întrebări indiscrete și abordează această temă în mod diferit față de „opinia vremii”.

Ioana Cristea Drăgulin

Conservatorismul - istorie și actualitate

Coordonator: Ion Bulei, Editura Tritonic



Anul apariției: 2010
Număr pagini: 208
ISBN: 978-973-733-409-1

O carte despre conservatorism, una dintre doctrinele politice esențiale ale ultimelor două secole. O doctrină care, prelungită prin neoconservatorism, reprezintă o eliberare de iluzii și nu o cramponare de trecut, care crede că adevărul ne este relevant totdeauna parțial și ca, de fapt, e amestecat totdeauna cu eroarea, ca perfecțiunea e o iluzie, dar că merită să te zbați mereu pentru ea, că nicio schimbare bruscă, revoluționară, nu e salvatoare, că progresul e o iluzie, fiind însoțit totdeauna de regres și că o politică a idealurilor este totdeauna nebunească, dar ce ar fi viața fără idealuri? O carte deopotrivă despre conservatorismul istoric în Europa și la români și despre conservatorismul din zilele noastre, reactualizat în ultimele decenii prin acțiunea politică a lui Margaret Thatcher și Ronald Reagan.

Autorii cărții sunt trei cunoscuți specialiști în domeniul istoriei ideilor, Ion Bulei (între altele autorul primei monografii a conservatorismului român), Gabriela Tănăsescu și Lorena Păvălan Stuparu, toți trei cercetători la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române.

America la răscruce

Autor: Francis Fukuyama, Editura Antet



Anul apariției: 2006
Număr pagini: 180

America la răscruce. Democrația, puterea și moștenirea conservatoare

Francis Fukuyama se dezice de neoconservatorism, politica lui George Bush.

Neoconservatorismul a eșuat și trebuie înlocuit cu o agendă mai realistă de politica externă, declară unul din principalii săi arhitecți.

Cuprins:

Principiile și practica • Moștenirea neoconservatoare • Amenințarea, riscul și războiul preventiv • Excepționalismul american și legitimitatea internațională • Ingineria socială și problema dezvoltării • Regândirea instituțiilor ordinii mondiale • Un alt gen de politică externă americană

Index de Autori

Oana Albescu – Masterand, Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării, Specializarea Științe Politice, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.

Silvia Bocancea – Lector la Facultatea de Științe Politice și Administrative a Universității „Petre Andrei” din Iași, doctorand în istorie la Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava.

Ioana Cristea Drăgulin – Licență în istorie, Universitatea din București, masterandă Universitatea Hyperion, București.

Sabin Drăgulin – Lect. univ. dr., Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București, secretar general de redacție *Sfera Politicii*.

Cristian Gherasim – Masterand – Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București, specializarea Politică Europeană și Românească.

Iulia Joja – Trainee, European Parliament.

Eugen Lungu – Drd., Universitatea Europei de Sud-Est – Lumina.

Sorin Adam Matei – Associate Professor, Purdue University, Indiana, USA.

Leonida Moise – Profesor universitar doctor, Decan al Facultății de Științe Politice, Sociologie și Relații Internaționale, Universitatea „Hyperion” din București.

Constantin Nica – Doctor în Științe Politice, Cercetător Științific gradul I, Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române.

Bogdan Olaru – CS II dr., Institutul de Cercetări Economice și Sociale, Academia Română, Filiala Iași.

Cristian-Ion Popa – doctor în filosofie, CSIII, bursier postdoctoral la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române. A publicat: *Puterea politică și bunurile publice. O perspectivă economică asupra politicii*, București, Academia Română, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2009, 202 p.; *Teorii ale societății moderne. Evaluări și reconstrucții actuale*, București, Academia Română, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2005, 255 p.

Andrei Stan – Doctorand anul II – Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București.

Lorena Stuparu – Doctor în filosofie, Cercetător științific gradul III la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române.

Stelian Tănase – Profesor de științe politice la Facultatea de Științe Politice, Universitatea București. Apariții: *Cioran și Securitatea*, Editura Polirom, Iași 2010, *Clienții lui Tanti Varvara*, Editura Humanitas, București, 2009, *Miracolul revoluției*, Editura Humanitas, București, 1999.

Gabriela Tănăsescu – Doctorand în filosofie la Universitatea din București, cercetător științific gradul III la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române.

Titlul articolului

Prenumele Numele Autorului
Funcția și Instituția de apartenență
Adresa de e-mail.

ABSTRACT:

Toate articolele trebuie însoțite de un abstract care rezumă tematica articolului, evidențiind contribuția autorului. Abstractul nu trebuie să fie mai lung de 140 de semne. Abstractul trebuie redactat în limba engleză. Articolele trebuie trimise în format Microsoft Word (.doc) sau Rich Text Format (.rtf). Lungimea dezirabilă a unui articol este de 10.000-18.000 de semne. Pentru a vedea câte semne are articolul dumneavoastră, puteți folosi opțiunea word count din orice pagină pe care o deschideți în programul Microsoft Word. La sfârșitul abstractului trebuie să menționați titlul articolului în limba engleză.

KEYWORDS:

Drept *Keywords* trebuie să indicați, în limba engleză, cu italice, un număr de 5-7 termeni principali din articolul dumneavoastră. De exemplu în foma: *abstract, author name, title of the paper, references, submission*.

ARTICOLUL:

Articolul trebuie redactat folosindu-se alienate de felul acelor care se folosesc în acest document. Ele trebuie redactate cu fonturi *Times New Roman*, de preferință, de mărimea 12 pt., la doua rânduri, pentru textul articolului, *Times New Roman*, mărimea 10, la un rând, pentru *footnotes*. În cadrul articolului se respectă normele ortografice în vigoare stabilite de Academia Română. Atunci când este nevoie, diferitele note sau referințe se realizează prin utilizarea opțiunii *footnotes* din programul *Microsoft Word*. De fiecare dată când orice referință bibliografică este menționată prima dată, trebuie să dați informația bibliografică integral. Traducătorul trebuie întotdeauna menționat în prima citare. Vezi următoarele exemple de citare:

Pentru cărți

Se indică prenumele și numele autorului, titlul cărții integral (titlu și subtitlu) scris cu italice, urmat de paranteză, în interiorul căreia se dau localitatea apariției cărții, urmată de două puncte, editura la care a apărut cartea, anul, iar după închiderea parantezei se indică pagina sau paginile din care se citează. Dacă sînt mai mulți autori sau editori, se dau toate numele. Notele de subsol corespunzătoare arată astfel:

1 Giovanni Sartori, *The Theory of Democracy Revisited* (Chatam, New Jersey: Chatam House Publishers, 1987), 23.

2 Giovanni Sartori, *Teoria democrației reinterpretată*, traducere de Doru Pop (Iași: Polirom, 1999), 272-27.

3 Juan Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe* (Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1996), 74.

Pentru capitole din cărți

4 Edward G. Carmine, Robert Huckfeldt, „Comportamentul politic – o perspectivă de ansamblu”, în Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann (coordonatori), *Manual de știință politică*, traducere colectivă (Iași: Polirom, 2005), 206.

Pentru referințe la o notă de subsol

5 Robert A. Dahl, *Democracy and Its Critics* (New Haven: Yale University Press, 1989), 164, n.1.

Pentru articole

Se respectă aceleași norme, menționîndu-se prenumele și numele autorului, titlul articolului în caractere drepte, între ghilimele, urmat de numele revistei/publicației în italice, numărul publicației, anul apariției (în paranteză), urmat de două puncte, pagina sau paginile citate.

6 Adrian Cioroianu, „Și totuși, Europa unită există – deși nu toți europenii votează”, *Sfera Politicii* 136 (2009): 9.

Pentru articole din ziare

7 Daniel Dăianu, „Schimbarea modelului”, *Jurnalul național*, 29 iulie 2009.

Pentru texte nepublicate

8 Ion Popescu, „Coalițiile din perioada postcomunistă. Cercetare comparată – România, Ungaria, Bulgaria” (lucrare de licență, Facultatea de Științe Politice, Universitatea București, 2009).

Pentru documente sau texte de pe Internet

9 Francis Fukuyama, „The Neoconservative Moment”, *The National Interest* 12 (2003), <http://www.thetharmaproject.com>, accesat 12.09.2009.

Pentru documente din arhive

Dacă se folosesc surse primare din arhive, trebuie să dați sursa în concordanță cu sistemul relevant de catalogare și locația arhive. Dacă referințele sînt la documente guvernamentale, ale partidelor politice, ale unor fundații, societăți, think-tanks sau alte organizații ale societății civile, atunci sursele vor fi identificate pe cît de complet este posibil.

10 ASRI, fond D, dosar 9897, f. 93.

11 Documentul poartă mențiunea „Strict secret de importanță deosebită. Exemplar unic”, Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, dosar 264/1972, vol. VI, f. I-II.

12 Petre Roman, „Viziune politică asupra strategiei de dezvoltare a României în întîmpinarea secolului XXI. Pentru o bună guvernare a țării – calea social-democrată” („Caiet politic” distribuit participanților la Congresul extraordinar al Partidului Democrat, 16 martie 2001, fără alte mențiuni).

Atenție!

În citatele următoare din cărți sau articole deja citate, nu se mai dau prenumele și numele autorului, ci doar numele, nici titlul integral, cu referințe, ci doar titlul prescurtat, urmat de pagină, nu se vor folosi *op.cit.*, p. 23, sau *loc. cit.*, nici *ibid.* ori *ibidem*. De exemplu:

13 Sartori, *Teoria*, 29.

14 Cioroianu, „Și totuși”, 8.

15 Tismăneanu, „Dynastic”, 35-38, esp 36.

Atenție!

Trimiterile bibliografice se fac întotdeauna folosind limba originară a referinței, nu prin traducerea titlurilor de cărți sau articole. Titlurile unor cărți sau articole din limbi străine care nu folosesc alfabetul latin se dau prin transliterare fonetică a titlului din limba respectivă.

Cînd se citează cuvinte străine ori numele unor autori străini sau ale unor personaje politice străine, se păstrează ortografia din limba originară, cu respectarea normelor ortografice din limba respectivă.

SUMMARY

Editorial

Individual Identity: Conservative Views	3
<i>Lorena Stuparu</i>	

Conservatism

„Return to the Community”. A sociological outlook on a conservative inclination	9
<i>Cristian-Ion Popa</i>	
A conservative perspective on politics and political education: Michael Oakeshott	16
<i>Gabriela Tănăsescu</i>	
Pleading for Conservatism. Edmund Burke’s legacy.....	24
<i>Oana Albescu</i>	
British Conservatism in the 20th century. Developing an ideological tradition.....	29
<i>Cristian Gherasim</i>	
The theoretical roots of Romanian traditional thought, as seen in the most important Romanian philosophical traditions: Junimea, semănătorism, poporanism and socialism. A history of political ideas.....	34
<i>Sabin Drăgulin</i>	
Kogălniceanu, the traditionalist.....	46
<i>Andrei Stan</i>	
P.P. Carp. The political career of a earnest Tory	52
<i>Silvia Bocancea</i>	
The Unintended Consequences of Globalization	58
<i>Sorin Adam Matei</i>	
The Militarisation of European Security and Defence Policy - Unnecessary and/or Inescapable?.....	62
<i>Iulia Joja</i>	

Neoconservatism

Political neoconservatism. An ideological discourse about the revival of capitalism. The neocon spiritual revolution - onset and meanings.....	69
<i>Constantin Nica și Leonida Moise</i>	
American neoconservatism and the balance of power in the Middle East during the first decade of the 20th century	78
<i>Eugen Lungu</i>	

Essay

Universalism versus Contextualism in Political Philosophy. Is the Basic Structure of Society just a Special Context of Justice?.....	84
<i>Bogdan Olaru</i>	

Archive

Sfera Politicii’s Archives – Vintilă Horia and the Goncourt Prize	91
<i>Stelian Tănase</i>	

Review

Romanians in Italy	99
<i>Ioana Cristea Drăgulin</i>	
<i>Alina Harja, Guido Melis, Romeni. La minoranza comunitaria decisiva per l’Italia di domani</i>	

Signals.....	102
--------------	-----

Index of authors	103
------------------------	-----

Conservatism and Neoconservatism

„Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165.
Textele vor fi trimise redacției. Deciziile privind publicarea sunt luate de către echipa editorială.
Pentru a reproduce un text din revistă este necesar acordul scris al redacției „Sfera Politicii”.
Reproducerea textelor în alte condiții constituie o infracțiune și se pedepsește conform legilor în vigoare.

